

Sociologisk Forskning

Årgång 47 nr 3
2010

Redaktör & ansvarig utgivare

Redaktör: Hedvig Ekerwald
sociologiskforskning@soc.uu.se
Ansvarig utgivare: Diana Mulinari
diana.mulinari@genus.lu.se

Grafisk produktion: RPform, Köping

Omslag: Pierre Bonmarin

Tryck: PRIMATryck, Hallstahammar

ISSN 0038-0342

Redaktionen

Hedvig Ekerwald (red.)

Fereshteh Ahmadi

Åsa Eldén

Bo Lewin

Sverre Wide

Adress

Sociologisk forskning
c/o Sociologiska institutionen
Uppsala universitet, Box 624
751 26 Uppsala
Tel. 018-471 11 94
Fax. 018-471 11 70

Sociologisk Forskning publiceras med stöd från Vetenskapsrådet.

Anvisningar till författare finns på Sociologförbundets hemsida

www.sociologforbundet.se samt på omslagets tredje sida.

Artikelförfattarna ansvarar själva för innehållet i respektive artikel.

Utgivningsdatum 2010

nr 1: v 11 nr 2: v 23/24 nr 3: v 40 nr 4: v 50

Sveriges Sociologförbund

är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får Du bland annat förbundets egen tidskrift Sociologisk Forskning och den internationella tidskriften Acta Sociologica, som utkommer fyra gånger per år.

Vill du bli medlem?

Se Sociologförbundets hemsida www.sociologforbundet.se för information.

Från hemsidan kan Du också beställa lösnummer av Sociologisk forskning.

Sociologförbundets styrelse

Patrik Aspers, Stockholm, ordförande

Diana Mulinari, Lund, vice ordförande

Veronica Burcar, Halmstad, sekreterare

Magnus Ring, Lund, kassör

Ordinarie ledamöter: Linda Soneryd, Stockholm, Vessela Misheva, Uppsala,

Abby Peterson, Göteborg, Zoran Slavnic, Norrköping och Ida Öun, Umeå.

Suppleanter: Gunnar Andersson, Lund och Åsa Wettergren, Karlstad.

Innehåll

Från redaktören	3
Kung slår dam: Våldsforskningsmetodologi i ett våldsamt jämställt Sverige	5
<i>Jenny Westerstrand</i>	
Hårda nypor för ett mjukt samhälle? Om medialisering och rasifiering i utspelspolitikens Sverige	35
<i>Magnus Dahlstedt</i>	
Akademisk kvalitet, vad är det? Om utarmningen av den akademiska autonomin	57
<i>Adam Droppe och Björn Söderfeldt</i>	
A Vocabulary Justifying Revolutions.	75
<i>Hans L. Zetterberg</i>	
Recensioner.	83
Repliker	93
Sociologförbundet har ordet	95

Ämneskonferens i Sociologi

10-11 november 2010
Stockholm, Hotell Norrtull

**Det blir en ämneskonferens i sociologi i delvis ny form.
Vi hoppas återuppliva de grupper (prefekter, studierektorer,
doktorander etc.) som vid tidigare ämneskonferenser
medverkat i tematiska diskussioner.**

**Två halvdagar med middag i mitten.
Kostnad för deltagande belastar respektive lärosäte.
Mer och specificerad information kommer framåt hösten.**

**Sociologiska institutionen
vid Stockholms Universitet**

Politisk höst

Detta nummers artiklar har ovanligt många anknytningar till politiserade samhällsområden. Jag minns plenartemat på fredagen under världskongressen för Internationella Sociologförbundet i Göteborg. Det var ”Varthän är den israelisk-palestinska konflikten på väg?” och det hölls av judiska och palestinska sociologer tillsammans och de kom från Israel, Palestina och Libanon. Jag kände mig stolt över att vi sociologer kan diskutera på ett fredligt sätt de mest brännande frågor!

I detta nummers första artikel *Kung slår dam: Väldsforskningsmetodologi i ett våldsamst jämställt Sverige* utreder författaren metodologin bakom omfångsundersökningen om våld mot kvinnor, *Slagen dam* (2001) och ställer den mot undersökningens mottagande i forskning och massmedia. Det rör sig om metodologiska grepp som kunde verka provocerande 2001 men som har tagits upp av senare undersökningar.

Nästa artikel, *Hårda nypor för ett mjukt samhälle? Om medialisering och rasifiering i utspelspolitikens Sverige*, är en analys av Folkpartiets förändring under början av 2000-talet. Med ord som ’ställ krav’, ’aktivera’ och ’hårdare tag’ riktade mot de som fått asyl i Sverige har FP försökt få nya röster. Vilken framgång har denna politik haft i valet nu i september? Det vet ni läsare men inte jag när detta skrivs.

Som en fortsättning på vår pågående analys av den egna verksamheten, akademien, senast i artikeln om hur lärarkåren ”induceras otillräcklighet” i nr 1 i år, kommer nu artikeln *Akademisk kvalitet, vad är det? Om utarmningen av den akademiska autonomin*. Har författarna rätt i att autonomin minskat? De återknyter bl a till Universitetens Magna Charta från 1988/1999 om vår forsknings- och undervisningsfrihet och till Robert Mertons CUDOS-normer.

Gästkrönikan i detta nummer, *A Vocabulary Justifying Revolutions*, är skriven av professor Hans L. Zetterberg, en av Sveriges kändaste sociologer och en i ordets bästa bemärkelse fantasifull sociolog. Han har bland annat undervisat i tio år vid Columbia University i New York, varit chef för SIFO och chefredaktör för Svenska Dagbladet. Han har nu utkommit med *The Many-Splendoured Society* som analyserar samhällsvetenskapliga upptäckter (2010).

I förra numret skrev jag om vårt nya datoriserade system för att hantera manuskript. Tyvärr har vi stött på oförutsedda problem i förverkligandet av systemet. Jag ska inte trötta er med dessa problem men så sent som häromdagen fick jag brev att nu ser det äntligen ut som servern är färdig! Men när jag i morse tillsammans med en manuskriptlämnare försökte använda systemet gick det inte! Jag ber ändå de sociologer som tycker om ny teknik att då och då undersöka om systemet kommit igång på adressen www.sociologiskforskning.se. Står det ett meddelande i rött att det fungerar, försök då använda det genom att skicka in manus till det! Bara under användandet upptäcker vi fel så att systemet kan förfinas!

Denna tidskrift trycks med bidrag från Vetenskapsrådet, VR. Om igen har vi sökt bidrag därifrån och denna gång var det kassören Magnus Ring och jag som gjorde det. Att vår tidskrift efterfrågas internationellt, vilket VR tycker är viktigt, märks av att vi nu fått en förfrågan från det mycket användbara Jstor som arkiverar tidskrifter digitalt på sin hemsida (www.jstor.org). De nyaste numren får bara prenumeranterna, men efter något eller några år finns tidskriftsartiklarna på Jstor inscannade i originalutseende. De har 81 sociologitidskrifter, bl a Acta Sociologica, American Journal of Sociology och American Sociological Review. Jstor's förfrågan till oss gäller att få lägga in våra samtliga nummer ända sedan 1964! Vår ordförande, Patrik Aspers, håller nu i förhandlingarna med denna icke vinstgivande organisation.

Hedvig Ekerwald

Redaktör

Kung slår dam

– våldsforskningsmetodologi i ett våldsamt jämställt Sverige

Jenny Westerstrand

Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

King Captures Queen. Methodology in research on violence in violently equal Sweden

Research and debate on violence against women in a Swedish context is here discussed from a perspective that focuses on the different understandings and epistemological claims behind existing positions. I crystallize a dominant perspective on violence, centred around fragmentation/deviance, and a challenging feminist understanding, centred around coherence/normality. I relate these understandings to a wider set of methodological choices and epistemological claims within research on violence against women, captured in what I call a discourse on partner violence (fragmentation) and a feminist discourse on men's violence against women (coherence).

The article also examines the reactions, in media and academic life, that a quantitative study on men's violence against women in Sweden provoked, *Captured Queen, Men's violence against women in equal Sweden. A prevalence study* (Lundgren et al 2001). By applying a coherent methodological approach, stemming from the feminist discourse on violence against women, the study seems to have placed itself outside what was comprehensible for many voices in the debate (from media and the academic field). I discuss the hostile reactions the study aroused, in relation to its methodology and the above presented conflicting understandings that occupy the research field "violence against women".

Keywords: violence against women, Captured Queen, feminist theory, coherent perspective

I februari 2001, för snart tio år sedan, publicerades Sveriges första nationella omfångsstudie rörande kvinnors erfarenheter av mäns våld, *Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige. En omfångsundersökning* (Lundgren m.fl. 2001). Upprördheten blev stor och studien gick ett märkligt öde tillmötes: "Friad men kritiserad" i en granskning för vetenskaplig oredlighet, efter att starkt ha kritiserats i media. Vad var det som var så upprörande? Hade vi hittat på de höga våldstalen i studien? Byggde Slagen dam på forskningsfusk?

I den här artikeln ska jag diskutera några metodologiska grepp i Slagen dam och relatera dem till svenska förståelser av våld mot kvinnor. Jag argumenterar för att den turbulens som studien skapade handlade om att den utmanade inte bara en djupt förankrad mainstreamförståelse av våld, utan också gick emot förståelser som dominerat delar av det genusteoretiska våldsforskningsfältet.

Sedan slutet av 1980-talet har fältet mäns våld mot kvinnor varit föremål för många

politiska interventioner. Reformerna har gjorts med ett uttalat könsperspektiv. En könsmaktsbaserad förståelse av våld hade en framskjuten plats i de politiska problemformuleringarna av "våldsfrågan". Under 2000-talets första hälft följde dock en kraftig mobilisering mot ett sådant perspektiv. Under den debatt som rasade framställdes könsmaktsperspektivet, inte som ett brott mot en tystnad eller en lång tradition av att förklara våld med avvikelser, utan som ett uttryck för ett perspektiv med fullkomlig dominans över fältet, en dominans som nu mot alla odds såg ut att kunna brytas. Övertoner saknades inte.¹

I centrum för den turbulens som rådde på våldsforskningsarenan, i huvudsak registrerad av media, stod professor Eva Lundgren och hennes forskning, närmare bestämt hennes arbete rörande rituellt våld², hennes analytiska modell om våldets normaliseringsprocess och *Slagen dam*. Kulmen i den våg av antipatier som restes mot den feministiska våldsforskningen var en granskning av hela Lundgrens vetenskapliga produktion vidtagen av Uppsala universitet. En granskning som resulterade i att Lundgren friades, samtidigt som hon för publikationen *Slagen dam* fick motta "mycket allvarlig kritik" av granskarna.

Jag ämnar i den här artikeln undersöka den kritik som riktades mot *Slagen dam* och relatera kritiken till några grundläggande skiljelinjer rörande hur mäns våld mot kvinnor förstås i Sverige.³ Artikeln är upplagd så att jag först diskuterar mottagandet av *Slagen dam* i media. Jag skisserar därefter några forskningsmässiga konfliktlinjer rörande våld mot kvinnor som jag ser som centrala för den kritik *Slagen dam* fick, och som relaterar till de reaktioner som märktes i media när rapporten kom. Efter detta övergår jag till att diskutera metodologin bakom *Slagen dam*. Närmare bestämt utvecklar jag fem centrala metodologiska övervägandena som präglar studien.⁴ Dessa relaterar jag till annan prevalensforskning om våld, gjord vid tiden för *Slagen dam*, nationellt och internationellt. Linjer dras också framåt i tiden, till kvantitativ forsk-

---

1 Jfr professor Per Bauhn som i SvD menade att det faktum att radikalfeminister inte tagit till våld handlar om avsaknad av vapen och politisk makt snarare än ett ideologiskt motstånd mot våld mot män. Bauhn, SvD 19 maj 2005. Thomas Idegaard var en av flera som jämförde feminister med nazister, Ekot SR 28 april 2005. Flera av de mejl som sändes till Uppsala universitet, där Eva Lundgren är anställd, efter teveprogrammet *Könskriget* kopplade också Eva Lundgrens forskning till nazismen, bl.a. Bo Rothstein, mejl 22 maj 2005.

2 Lundgrens forskningsinsatser på detta område begränsar sig till en publikation, samförfattad med fyra andra personer, *La de små barn komme till meg* (1994). Liksom i fallet *Slagen dam*, där det också fanns fler författare, var det bara Lundgren som granskades för innehållet i publikationen.

3 Här måste något som präglar våldsforskningsfältet lyftas fram, nämligen den omfattande interventionen från personer som inte är sakkunniga i våldsforskning – forskare från andra fält, journalister och allmänhet. Mottagandet av *Slagen dam* diskuteras därför i denna artikel i relation till sammansmältandet mellan den mediala och vetenskapliga diskursen (Jfr Eldén 2005, 2006).

4 När jag talar om metodologi avser jag med sociologen Leslie McCall "en samling koherenta tankar om den filosofi och de metoder och data som ligger bakom forskningsprocessen och kunskapsproduktionen" (McCall 2005:33). Det innebär att jag inte bara eller ens främst intresserar mig för metoderna i statistiskt avseende, utan även för vilka filosofiska/teoretiska grunder metoderna vilar på och vilken slags kunskap som produceras vid tillämpningen av metoderna (McCall 2005).

ning om mäns våld mot kvinnor idag. Sedan behandlar jag den granskning av Slagen dam som Uppsala universitet uppdrog åt två forskare att göra. Avslutningsvis reflekterar jag över vilka möjligheter forskaren och forskningen har att bryta med invanda och populärt förankrade föreställningsvärldar.

Skamfläcken – Slagen dam och media

I sin rapport *Skamfläcken* (2005) studerar Wendt Höjer mottagandet av Slagen dam i media och i det politiska samtalet. Hon konstaterar att mottagandet i media präglades av vissa motsägelser. Å ena sidan en tystnad, å andra sidan sensationsskriverier med rubriker om ”alarmerande” och ”upprörande resultat” (se också Lundgren & Westerstrand 2001, Nilsson 2005). På dessa sensationsskriverier kom dock en omedelbar motreaktion, där studiens resultat kraftigt ifrågasattes, rent av förklarades för ”non-sens” och ”totalt ointressanta” (Wendt Höjer 2005:8).

Wendt Höjer menar att den sensationsjournalistik som vissa tidningar bedrev kring rapporten också utgjorde förutsättningen för att den skulle avfärdas. Samtidigt hamnade rapportens faktiska innehåll i skymundan. Exempelvis plockades inte studiens kanske viktigaste bidrag till forskningen om våld upp i media annat än undantagsvis. Det är det sammanhållna perspektivet på våld, där kvinnors våldsutsatthet för olika typer av våld, över tid, i olika relationer och på olika arenor framhålls som viktiga aspekter att analysera (Wendt Höjer 2005:14). Tvärtom framställdes ofta studiens resultat som helt andra än dem som redogjordes för i Slagen dam. Wendt Höjer tar särskilt upp att Slagen dam påstås bekräfta synen på våld mot kvinnor som synonymt med ”våld i hemmet”, trots att dess analytiska ansats framhåller vikten av en annan, vidare förståelse (Wendt Höjer 2005:16, 19, Lundgren m.fl. 2001:73). 2005:29)

Striden om våldet

Kunskapsintresse: förutse, förklara eller se våldet?

För att förstå de reaktioner Slagen dam mötte är det nödvändigt att orientera sig i stridslinjer i svensk forskning och debatt om mäns våld mot kvinnor under de senaste 20–30 åren. Min genomgång – ytterst kort och utan anspråk på att vara uttömmande – startar i att grovt inringa några discipliner som varit centrala på området och peka på de skilda kunskapsanspråk man har inom dessa.

En central ställning inom svensk våldsforskning har kriminologin och psykiatrin intagit. I min tolkning ligger dessa två discipliners perspektiv nära varandra i förståelse av våldet. Inom båda disciplinerna arbetar man med att studera riskgrupper (och att göra farlighetsbedömningar) och vad gäller statistiskt material aggregerar man gärna data för att söka överrepresentationer av våldsverkare i exempelvis olika socioekonomiska eller etniska grupper.⁵ Våldet tolkas som uttryck för avvikelser – sociala

---

5 Att söka eventuella riskgrupper ringas exempelvis in som en av tre grundläggande dimensioner och analysområden i Brås rapport ”Våld mot kvinnor och män i nära relationer” (Brå 2009:12 s 30).

eller psykiatriska – hos gärningsmannen (se nedan). Jag kallar detta för att kunskapsintresset är riktat mot att kunna *förutse* våldet.

Under många år var kriminalstatistik en central källa för dessa analyser, vilket fick en framväxande grupp feministiska våldsforskare att protestera. Dessa menade att sagda material gav en skev bild av vilka våldsverkarna var. Idag är det inte kontroversiellt att hävda att kriminalstatistiken ger en vinklad bild av gruppen gärningsmän (se nedan). Nya metoder, exempelvis offerundersökningar, används också allt flitigare inom kriminologin för att studera våldsutsatthet.⁶ Dock tycks det kunskapsintresse som styr disciplinen, uttryckt i exempelvis sökandet efter riskgrupper, vara svårare att utmana.

Vid sidan av ambitionen att förutse våld finns discipliner vars kunskapsintresse kan ses som riktat mot att *förklara* våld. Här märks exempelvis en postkolonial diskurs som engagerat sig ifråga om hedersvåld (Carbin 2009). Här är det feministisk våldsforskning som kritiseras. Den anses endimensionell då den bara använder en förklaringsmodell till våldet: Kön. Postkoloniala teoretiker vill istället använda fler parametrar för att förklara våld: Kön, etnicitet, klass och sexualitet till exempel.

Feministisk våldsforskning kan sägas ha ytterligare en annan ambition: *att se* våldet. Här märks hur sagda forskningsgren vuxit fram som en reaktion på tidigare (kriminologisk/psykiatrisk/medicinsk) forskning och de bilder av våldsmannen som där givits. Det är delvis mot "existerande mytbilder" om mäns våld mot kvinnor man formulerar sin kunskap. Utgångspunkten är också att våld inte enkelt låter sig fångas. (Om)tolkningar är en central del i försöken att få kunskap om våld och diskursiva påverkansfaktorer (jämfällbarhetsnormer, sociala tabun, patriarkala imperativ med förbud att skuldbelägga män) och komplicerade tolkningsprocesser (normalisering, "i" och "ur"-problematik) försvårar möjligheterna för såväl den utsatta kvinnan som den arbetande forskaren/det mötande samhället att få syn på våldet. (Lundgren & Westerstrand 2005b). Någon tanke om att "förklara" våldsutövning föreligger däremot ej.

Skillnaden mellan anspråken kan beskrivas som en omvänd trestegsraket: Kriminologin/psykologin gör anspråk på att *ha sett* (det betraktas som relativt oproblematiskt), *ha förklarat* (t.ex. med social utslagenhet) samt också kunna *förutse* våldet (riskgrupper är inringade). Postkolonial teori menar sig *se* våldet och vill utveckla instrument för att *förklara* det (klass, kön, etnicitet, sexualitet). Feministisk forskning står på ruta ett. Man har ambitionen *att se* våldet (Westerstrand 2010).

Avvikelse eller normalitet?

När dessa grundläggande kunskapsintressen/anspråk har lagts i dagen bör en annan vattendelare inom våldsfältet beröras: Bör mäns våld mot kvinnor förstås i termer av avvikelse eller normalitet? När våld knyts till *avvikelse* tolkas våldet som en sådan: En avvikelse, något främmande i könsrelationen. Det ses inte som en handling som ligger i linje med en redan existerande maktobalans mellan män och kvinnor utan som

---

⁶ Brå genomför varje år Nationella trygghetsundersökningen, NTU, om utsatthet för brott. Se nedan.

något som avviker från dess grundtema. Därmed uppstår också behovet att förklara våldsutövningen: Detta görs med förhållanden på gärningsmannens eller/och offrets sida. Det handlar om att förstå hur våldets aktörer skiljer sig från "normaliteten", exempelvis i form av psykisk sjukdom, social utslagenhet eller icke-svensk etnicitet. Vi kan också kalla detta "individuella förklaringsmodeller".

Mot denna förståelse står ett normalitetsperspektiv. Mäns våld ses inte som en avvikelse, men väl ett *extremt* uttryck för en ojämlig relation som "normalt" genomsyrar könsförhållandena i samhället (Lundgren 1993, 2004).⁷ Man talar därför om våld som en förlängning – och förstärkning – av denna ojämlighet, inte som ett brott mot den. Detta betyder dock inte att våld "förklaras med kön". Som nämnts har feministisk forskning ett annat kunskapsintresse.

Fragmentering – sammanhållande

Förutom skilda kunskapsintressen (förtuse/förklara samt se våldet) och en konflikt rörande ifall våld bör ses i termer av avvikelse eller normalitet, finns ytterligare teman i schismen om hur våld bör förstås. Sociologen Nea Mellberg talar om en *åtskiljandets (fragmenterandets)* och en *sammanhållandets diskurs* (Mellberg 2004).

Mellberg har studerat forsknings- och facklitteratur om mäns våld mot kvinnor under de senaste 30 åren (2004). Hon visar i sin genomgång hur våld i nämnda litteratur konsekvent har splittrats upp och *fragmenterats*. Exempelvis genom att behandla olika våldsformer, olika våldsarenor och olika våldutsatta respektive våldsutövare separat. Så har våldutsatta mödrar åtskiljts från deras utsatta barn, fysiskt våld har skiljts från sexuellt våld och våld i hemmet från det våld som kvinnor utsätts för på andra arenor och av andra förövare än deras partner.

Denna fragmentering, detta åtskiljande, korresponderar enligt Mellberg med olika förklaringsmodeller rörande mäns våld mot kvinnor, vilka bildar den dominerande diskursen om våld i Sverige. De mer tongivande förklaringsmodellerna inom åtskiljandets diskurs formulerar hon som *vanmaktsperspektivet*, *konfliktperspektivet*, *sociala-arvetperspektivet* samt *kulturperspektivet*.

Vid sidan av dessa skisserar Mellberg också ett nytt perspektiv som hon menar kommit att göra sig allt mer gällande: *Allt-och-inte-perspektivet*. Här kombineras olika förklaringar, inte sällan motstridigt (Mellberg 2004:83 ff).

Mot dessa perspektiv ställer Mellberg en framväxande feministisk *sammanhållen förståelse*, det hon kallar ett *makt-och-kontrollperspektiv*. I detta perspektiv söks för-

⁷ I diskussionen om våld som normalitet eller avvikelse tycks olika aspekter av "normalitet" lätt gå förlorad. Som Steen påpekar förekommer sådant också på forskarnivå, då i termer av en sammanblandning av "onormalt" med "önskat" (2003:96). De olika aspekter av normalitet som bör hållas i minnet kan beskrivas som i) Den "normala" ojämliga könsrelationen – det vi brukar omtala som bristande jämställdhet mellan kvinnor och män. ii) kulturell normalitet (eller normativ normalitet), alltså hur exempelvis maskulinitet skapas, iii) social normalitet, exempelvis hur våldsanvändare fördelar sig längst en socioekonomisk skala, iv) statistisk normalitet, alltså hur vanligt något kan sägas vara när det mäts med siffror (Lundgren 2004, Lundgren & Westerstrand, kommande).

bindelselinjer mellan olika våldsformer, mellan olika våldsarenor och mellan olika offer respektive förövare. Vidare sätts, som redan nämnts, våldet i relief till den sociala, kulturella, statistiska och könade normaliteten, istället för att låta avvikelsetemat stå i fokus för förståelsen (Mellberg 2004:85, Lundgren & Westerstrand, kommande).

Till skiftande kunskapsanspråk och termerna avvikelse och normalitet kan vi sålunda nu lägga begreppen *fragmenterad* respektive *sammanhållen* förståelse. Det ger följande analytiska indelning: avvikelse-fragmentering, respektive normalitet-sammanhållande. Mellberg menar att det är avvikelse och fragmentering som dominerat perspektiven på våld i en svensk kontext de senaste årtiondena (2004) medan ett feministiskt sammanhållet perspektiv utgjort en udda röst i sammanhanget.

"Könsmakt", ett buzzword

Mellberg lyfter fram den feministiska kvalitativa forskningen om mäns våld mot kvinnor och dess sammanhållna perspektiv som den forskningsgren som brutit med de dominerande, fragmenterade perspektiven (jfr Jeffner 1997, Brantsaeter 2002, Wendt Höjer 2002, Lundgren & Westerstrand, kommande). Sociologen Anne-Lie Steen pekar också hon på spänningar inom forskningsfältet våld mot kvinnor i sin genomgång (Steen 2003). Men där Mellberg framhåller den sammanhållna förståelsen som en ny röst i möte med den under decennier dominerande avvikelse-/fragmenterade diskursen, tolkar Steen en könsmaktsbaserad förståelse av våld som den dominerande diskursen, ja närmast förkvävande andra förståelser (Steen 2003:37,44 ff, 121 f).⁸

Ett sätt att förstå dessa motstridiga tolkningar av vilka förståelser som dominerar forskningen om våld är att skilja mellan att termer som makt och kön *används*, och att termerna makt och kön *operationaliseras* i förståelsen genom ett analytiskt sammanhållande perspektiv och genom en tolkning av våld i termer av normalitet. Gör vi denna distinktion märks att "ett könsmaktsperspektiv" och ett "feministiskt sammanhållet perspektiv" på våld inte måste sammanfalla (Mellberg 2004, SOU 2004:121). Som det "buzzword" "könsmakt" blev under 1990-talet var det närmast omöjligt att forska om våld utan att använda termen. Mellbergs "allt-och - intet-perspektiv" täcker mycket riktigt in det faktum att termerna kön och makt kan användas flitigt, samtidigt som man i förståelse och analys alltjämt lutar sig mot individuella förklaringsmodeller och fragmenterade förståelser.

Våld i nära relationer, eller mäns våld mot kvinnor?

Att det finns spänningar också inom det fält som vid en ytlig betraktelse kan verka "feministiskt" i våldsfrågan påtalar sociologen Carin Holmberg (Holmberg 2010).

---

8 Även om Steen framhåller könsmaktsperspektivets dominans är det i princip bara en forskare som får stå för detta perspektiv, Eva Lundgren, och då särskilt Lundgrens begrepp våldets normaliseringsprocess. Steens genomgång visar dock att förklaringar som kretsar kring individualpsykologiska eller alkoholrelaterade aspekter, kulturella särdrag eller biologiska förhållanden, dvs. det Mellberg kallar avvikelседiskursen, hela tiden har en mycket stark närvaro på kunskapsfältet (Steen 2003:44 ff).

Holmberg pekar på att uttrycket ”våld i nära relationer” har kommit att vinna mark inom kvinnojoursrörelsen på bekostnad av ”mäns våld mot kvinnor” när våldsutsatthet i en parkontext diskuteras (Holmberg 2010). Hon menar att utvecklingen speglar ett motstånd mot en könsmaktsanalys av relationsvåldet. Jag delar Holmbergs uppfattning och tror därtill att de två diskurserna ”våld i nära relationer” och ”mäns våld mot kvinnor” är användbara för att förstå den perspektivförskjutning som Slagen dam iscensatte.

Under 90-talet debatterades två perspektiv på våld mot kvinnor intensivt och tämligen bittert i Sverige: Eva Lundgrens könsmaktsorienterade förståelse och Margareta Hydéns socialpsykologiska perspektiv (Steen 2003, Holmberg & Enander 2004, Nilsson 2009). Striden rörde hur våld i nära relationer ska förstås. Använder vi Mellbergs terminologi fragmenterad respektive sammanhållen förståelse märks att Hydén företräder en fragmenterande syn (liksom att hon önskar förklara våldet): Hydén tolkar våldet som relaterat till parkontexten,⁹ och i denna kontext är det endast det fysiska våldet hon berör.¹⁰ Vidare menar Hydén att männen som utövar våld bäst kan förstås som i grund och botten psykiskt sjuka (Hydén 1995, Steen 2003:91). Slagen dam pekar istället mot en vidare kontext för våldet. Som jag ska redogöra för nedan vidgade studien perspektivet från den nära relationen till att omfatta också våld utövat på andra arenor än hemmets, liksom av andra gärningsmän än kvinnans partner/expartner. Studien inkluderade också hot om våld och sexuellt våld i definitionen av våld.

Genom dess vidgade perspektiv gav Slagen dam ett konkret, empiriskt inspel i en diskussion om kvinnors våldsutsatthet som därtills förts i en begränsad, fragmenterad, kontext. Studien vred frågan om kvinnors våldsutsatthet från att ha handlat om ”våld i nära relationer” till att röra ”mäns våld mot kvinnor” i empiri, teori och analys.

Sammanfattning

Centrala analytiska redskap för läsaren i den följande framställningen är tankekedjorna

- a) avvikelser – fragmentering – ”våld i nära relationer”,
- b) normalitet – sammanhållet perspektiv – ”mäns våld mot kvinnor”.

Till detta kan de skilda kunskapsanspråken föras att a) *förutse/förklara* våldet respektive b) *att se* våldet. Jag menar att a-leden ovan utgör en tungt etablerad förståelse av våld i Sverige medan b-leden är det perspektiv som genomsyrar Slagen dam. Som vi ska se nedan präglas delvis kritiken mot Slagen dam av brist på förståelse för att det

9 Lundgrens analytiska modell ”våldets normaliseringsprocess” är visserligen utvecklad i en parkontext, men det hindrar inte att den relaterar till ett vidare samhälleligt sammanhang av könade ojämlikheter.

10 Hydén ser inte ”kvinnomisshandel” som ett sexuellt beteende då hennes informanter inte tar upp denna aspekt i sina berättelser om mannens våld (Hydén 1995, Steen 2003:97). Hydéns studie begränsar sig därför till att handla om ”misshandel” med vilket avses fysiskt våld.

är olika perspektiv som har krockat. Man letar efter fusk och fel i den studie som inte uppväcker igenkänning hos läsaren och ropar på granskning.

Sociologen Pierre Bourdieu har utvecklat begreppet *doxa* för att formulera hur för-givettagna sanningar inom ett meningssystem upprätthåller sin dominans genom att skapa ett slags språklöshet kring sin egen existens och roll (Bourdieu 1977). I ett doxiskt samhälle ses den ”etablerade kosmiska och politiska ordningen inte som arbiträr i den meningen att den är en möjlig ordning bland andra möjliga, utan som odiskutabelt självklar och naturenlig varför den inte ifrågasätts” (Bourdieu 1977:164, citatet från Moi 1994:10). Brott mot *doxa* kan därför framstå som obegripliga, ja ”fel”. Jag ska nedan återvända till just denna reaktion på Slagen dam.

Slagen dam – med fokus på kvinnors erfarenheter i sammanhållna liv

FN:s generalförsamling antog 2003 en resolution där medlemsstaterna uppmanades att genomföra nationella studier rörande förekomsten av mäns våld mot kvinnor (A/RES/58/185). Redan dessförinnan hade flera länder i Europa tagit sådana initiativ. I Sverige anslog regeringen pengar till en studie om omfattningen av våld mot kvinnor redan i Kvinnofredspropositionen och det arbetet som ligger till grund för Slagen dam påbörjades 1997.¹¹

Studien, som publicerades 2001, bygger på en enkät riktad till 10 000 kvinnor i åldern 18–64 år, med 114 frågor om våld. De typer av våld som enkäten behandlar är fysiskt och sexuellt våld samt hotelser.¹² Frågorna rör våld utövat av såväl kända som okända gärningsmän, samt erfarenheter av våld från det senaste året och sedan 15-årsdagen. Svansfrekvensen var 70,1 procent. I studien ställdes frågor rörande våldserfarenheter från det senaste året respektive tidigare, från nuvarande make/sambo, tidigare make/sambo, okända män/bekanta samt pojkvänner (män som kvinnan inte bott ihop med men som hon haft en relation med). Sammanlagt rapporterade 46 procent av kvinnorna att de någon gång efter sin 15-årsdag hade utsatts för våld av en man.

Studien korresponderar väl med andra liknande nordiska och europeiska studier genomförda vid tiden och därefter, såväl vad gäller totalresultaten som mönstren i svaren (se också nedan).¹³ Men i Sverige blev reaktionerna efter hand häftiga. Stämningarna i pressen vid tiden för att Slagen dam skulle granskas för misstänkt oredlighet ger en fingervisning om graden av upprördhet som studiens resultat orsakade. Svenska dagbladet rapporterade den 3 juni 2005:

11 Prop. 1996/97:55 s 30.

12 Frågor ställdes även om sexuella trakasserier och så kallade kontrollerande beteenden, men dessa sektioner har inte inkluderats i definitionen av våld.

13 Procent av kvinnorna utsatta för våld sedan 15/16-årsdagen i tre jämförbara nordiska studier: Finland, 40 procent (Heiskanen & Piispa 1998), Finland, 43,5 procent (Heiskanen & Piispa 2006), Danmark, 50 procent (Balvig & Kyvsgaard 2006). Se Lundgren & Westerstrand (2005a,c) för en diskussion om resultat och analytiska ansatser i (fyra delvis) andra studier.

”Tre personer har utsetts att granska professor Eva Lundgrens omstridda genusforskning. I drygt tre månader ska man gå igenom forskningsmaterial som bland annat ligger till grund för den kontroversiella rapporten Slagen dam. (...) Bland annat hävdar [Lundgren] att 46 procent av kvinnorna har blivit utsatta för manligt våld, uppgifter som många ifrågasätter.” (SvD 2005:a).

”Slagna damer och skumma procenttal” (DN 050609) och ”Äntligen ska Eva Lundgren granskas” (SvD 050611) är andra rubriker från texter där Slagen dam ifrågasätts som ”orimlig”. Nedan följer en diskussion om hur dessa ”orimligheter” kan ges sin vetenskapliga förklaring.

Slagen dams metodologi – fem aspekter

a) Forskningens ansvar att inkludera våldsformer

Vid tiden för Slagen dams publicering hade svenska studier om hälsa och levnadsvanor i regel utelämnat det *sexuella våldet* från sina frågebatterier. Alternativt ställde man endast ett fåtal allmänt hållna frågor om ”våld” (Ornstein & Hallberg 2007). Brås studie ”*Våld mot kvinnor i nära relationer*”, som följde ett år efter Slagen dam, är ett exempel på detta. Här ställdes endast frågor om fysiskt våld och hotelser (Brå 2002, jfr Hydén 1995). I den så kallade ULF-undersökningen om levnadsvanor i Sverige som SCB genomför årligen finns tre frågor rörande ”våld” och en om hotelser (SCB 2000–2006).¹⁴ När Stockholms stad i slutet av decenniet kartlade omfattningen av hedersrelaterat våld riktat mot ungdomar var heller inte det sexuella våldet medtaget (Schlytter et al. 2009:61ff). Motiven för att utelägna sexuellt våld anges sällan.

I Slagen dam inkluderades i definitionen av våld såväl fysiskt och sexuellt våld som hotelser om våld.¹⁵ Ser vi till fördelningen mellan våldsformerna märks det precis som i de andra prevalensstudierna som genomförts i Europa, vid den tiden och senare, att rapporteringen av erfarenheter av sexuellt våld är hög. Inte minst gäller detta unga kvinnor.

Att Slagen dam, liksom andra prevalensstudier med särskilt fokus på mäns våld mot kvinnor, genererade högre tal för kvinnors utsatthet än de studier som exempelvis utelämnat det sexuella våldet (jfr Brå 2002:14) är sålunda föga förvånande (Johnson 1996:25).

b) Forskarens eller kvinnans ansvar att definiera våldsutsatthet?

I den svenska debatten framställdes dock Slagen dams resultat som ett utslag av vida – i den mediala debatten förstätt som alltför vida – definitioner av våld. Kriminologen Mårten Landahls formulering är karaktäristisk.

14 http://www.scb.se/Pages/Standard____49127.aspx. I den sedan 2005 av Brå årligen genomförda Nationella trygghetsundersökningen (NTU) ställs frågor om erfarenheter av sexualbrott. Se nedan.

15 Så är legio i så kallade offerundersökningar om våld. Jfr Brå (2009).

”I Slagen dam svarade 7 000 kvinnor på en rad frågor om erfarenheter av hot, våld och oförsämdheter. Man slog sedan ihop siffrorna och kom fram till att 46 procent av de svenska kvinnorna utsätts för brottsliga handlingar av män.” (Landahl 2005)

Kritiken mot studiens definitioner som ”alltför vida” har sedan upprepats på tidningars ledar- och debattsidor. Påståendena handlar främst om att Slagen dam skulle ha inkluderat frågorna om sexuella trakasserier och kontrollerande beteenden i våldsdefinitionen (Frangeur 2001 Rothstein 2005a,b, Malmberg 2004, Kjöllér 2001, 2005, Landahl 2005).

Givetvis är definitionen av våld en viktig aspekt för vilka resultat man kommer att nå rörande rapporterad våldutsatthet. Samtidigt stannar inte frågan om rapporterad prevalens vid hur ”våld” har definierats.¹⁶ I Brås studie finner man exempelvis att 1 procent av kvinnorna hade blivit utsatta för fysiskt våld av sin partner under det senaste året. Slagen dams resultat visar att 3 procent av kvinnorna uppger detta. Enligt Brås tolkning av skillnaderna mellan studierna beror de på att Slagen dam använt sig av en vidare definition av våld (Brå 2002:22). Men resultatet i Brås studie baserar sig på det antal kvinnor som själva definierat sig som våldutsatta (fråga 8).¹⁷ Först därefter, i fråga 9–28, har karaktären av och omfattningen av våldet undersökts för de kvinnor som gjort en sådan självdefinition, och där återfinns de definitioner av våld som skulle kunna jämföras med Slagen dams. Dessa innebär inte på något entydigt sätt en snävare definition av våld än den som finns i Slagen dam.¹⁸

16 Frågan om våldsdefinitioner är intressant och omfattande men kommer av utrymmes-
skäl inte att behandlas närmare här. Nämnas bör dock FN:s definition av våld mot kvinnor,
som har följande innehåll (A/RES/48/104, Art 2): Violence against women shall be under-
stood to encompass, but not be limited to, the following: (a) Physical, sexual and psycholo-
gical violence occurring in the family, including battering, sexual abuse of female children in
the household, dowry-related violence, marital rape, female genital mutilation and other tra-
ditional practices harmful to women, non-spousal violence and violence related to exploita-
tion; (b) Physical, sexual and psychological violence occurring within the general communi-
ty, including rape, sexual abuse, sexual harassment and intimidation at work, in educational
institutions and elsewhere, trafficking in women and forced prostitution; (c) Physical, sexual
and psychological violence perpetrated or condoned by the State, wherever it occurs. Smith
(1994:110 ff) liksom Johnson (1996:26) betonar vikten av att kvantitativa studier ämnade att
fånga kvinnors våldserfarenheter inte definierar våld för snävt då detta leder till underrap-
portering på grund av de metodologiska problemen kring benämning/definierande/identifie-
rande som följer frågan.

17 Fråga 8 lyder: Har du blivit utsatt för hot om våld eller fysiskt våld under de senaste 12
månaderna? (Brå 2002:49). I ett svarsalternativ exemplifierar man sedan med ”knuffar, slag
och örfilar. Det behöver inte ha handlat om så grovt våld så att det lett till fysiska skador”.

18 I Brås enkät lyder fråga 27: Nedan anges några sätt att bruka våld. Kryssa för den eller
de typer av våld du blivit utsatt för a) knuff b) örfil c) slag med knuten hand d) spark e) klöst/
riven f) annat fysiskt våld. I *Slagen dam* lyder fråga 54: Har din nuvarande make/sambo nå-
gonsin uppträtt våldsamt mot dig på något av följande sätt. a) kastat något på dig som skulle
kunna göra dig illa, b) knuffat dig, hållit fast dig eller släpat dig, c) slagit dig med knytnäven
eller något annat hårt föremål eller sparkat dig, d) tagit stryptag eller försökt kväva dig, e) ban-
kat ditt huvud mot något, f) hotat med eller använt kniv, skjutvapen eller annat vapen, →

Den tvåstegsметод Brå använde sig i sagda studie skiljer sig från hur flera av de stora europeiska (och internationella) omfångsstudierna beräknar våldsutsatthet i nära relationer (Heiskanen & Piispa 1998, Jaspard & Condon 2001, Lundgren m.fl. 2001, Müller & Schröttle 2004, Piispa et al. 2006, Balvig & Kyvsgaard 2006, IVAWS FN). Där har man sökt undvika att låta respondenten själv ta ställning till om hon hör till kategorin ”våldsutsatta” då antalet kvinnor som svarar jakande på denna tämligen abstrakta och tillika normativa fråga kan förväntas vara lägre än det antal som svarar jakande på konkret formulerade frågor om våldserfarenheter (Lundgren m.fl. 2001:18).

En annan tolkning än att skillnaderna i rapportering handlar om definitioner kan därför vara att det handlar om hur frågorna ställts. Resultatet i Brås studie från 2002 visar att 1 procent av kvinnorna i Sverige *definierar sig som utsatta för fysiskt våld* av sin partner under senaste året. Slagen dam visar att 3 procent av kvinnorna uppger att de har utsatts för handlingar av sin make eller sambo under det senaste året som, på basis av att vissa gärningar har *definierats som typer av fysiskt våld av forskarna*, (definitioner har hämtats från de finska och kanadensiska studierna), gör att de räknas som våldsutsatta (Lundgren m.fl. 2001:27). Att rapporteringen är högre med den senare metoden kan förstås som ett uttryck för att sättet att ställa frågor har underlättat ett minnes- och tolkningsarbete för kvinnorna.

I de andra nordiska omfångsstudierna uppger 7 procent av de finska, 4 procent av de norska och 2,5 procent av de danska kvinnorna som lever i en relation att de utsatts för fysiskt våld av sin partner under det senaste året (Heiskanen & Piispa 1998:12, se också Heiskanen & Piispa 2006, Haaland m.fl. 2005:157 och Baalvig & Kyvsgaard 2006). De 3 procent Slagen dam redovisade för Sverige framstår alltså knappast som en orimligt hög siffra.

Valet av insamlingsmetod

En liknande metod som i Slagen dam, där man alltså undviker normativa formuleringar, används numera i *Nationella trygghetsundersökningen* (NTU) som genomförs av Brå varje år. Den fångar upplevd brottslighet och bygger på telefonintervjuer med 14 000 slumpvis utvalda kvinnor och män. I Brås rapport om kvinnors och mäns våldsutsatthet i nära relationer (2009), baserad på NTU (2005–2007) inkluderades, likt i Slagen dam, fysiskt våld, sexuellt våld och hot om våld. Till skillnad från Slagen dam inkluderas också trakasserier i definitionen av våld.

Enligt sagda Brå-studie rapporterade 1,2 procent av kvinnorna utsatthet för våldsbrottslighet i sin heterosexuella parrelation under det senaste kalenderåret (Brå 2009:7). Dessa resultat är lägre än den studie Brå genomförde 2001, som var enkätbaserad, där 1 procent rapporterade utsatthet för *fysiskt våld* i relationen under det senaste året. Resultaten är vidare markant lägre än i Slagen dam. Där rapporterade 5 procent av kvinnorna att de utsatts för våld (fysiskt/sexuellt/hotelser) under senaste året.

En förklaring som Brå lyfter fram till den förhållandevis låga rapporteringen är att

---

→ g) varit våldsam på något annat sätt. *Slagen dams* frågor formulerades så att jämförelser skulle kunna göras med den finska studien, *Faith, Hope, Battering* (1998).

de studerar gärningar med hänsyn till brottsdefinitioner. Ett förhållande som kanske än mer borde framhåvas är den begränsning som ligger i metoden för insamling. Valet dels att telefonintervjua respondenterna, dels att lägga fokus på brottsutsatthet generellt, kan med stor sannolikhet ge en underrapportering. Skälet är att kvinnor erfarenhetsmässigt har svårt att på kort varsel formulera och tala om våldserfarenheter (Kelly 1988, Jeffner 1997, Mellberg 2004, 2005, Enander & Holmberg 2004).¹⁹ I pilotstudierna rörande Slagen dam framkom exempelvis att kvinnorna ibland reflekterat länge över frågorna, liksom att de ibland gått tillbaka i slutet och fyllt i nya svar på grund av att minnen väckts under ifyllandets gång. Att dessa svårigheter är relevanta också för Nationella trygghetsundersökningen antyder det osannolika förhållandet att *ingen* kvinna i åldern 64–79 år enligt NTU 2005 uppgav att hon hade utsatts för något våld under den undersökta tiden.²⁰

c) Livstidsprevalens eller 12-månadersperspektiv

Traditionellt har undersökningar om mäns våld mot kvinnor studerat våldutsatthet med ett 12-månadersmått som perspektiv, dvs. man har sökt beräkna antalet våldutsatta kvinnor per år, ofta utifrån polisanmält våld eller med hjälp av enkätstudier.²¹ Detta 12-månadersperspektiv kan tyckas vara bara ett av flera möjliga förhållnings sätt (Smith 1994:112, Johnson 1996:26, 39). I de stora prevalensstudierna i Europa har man sökt inte bara uppgifter om de senaste 12 månaderna, utan också om våldserfarenheter efter 15- (eller 16-) årsdagen. Så också i Slagen dam. Greppet gör att man förutom siffror rörande ”senaste året” också får en totalsiffra rörande rapporterade våldserfarenheter under hela (vuxna) livet.

Den metodologiska nyheten att inte fråga bara efter ”senaste året” hade svårt att göra sig gällande i Sverige. Oaktat studiens faktiska innehåll läste många den med gamla, fragmenterade glasögon. Dagens Nyheters ledarsida skrev exempelvis om

”...den ifrågasatta studien ”Slagen Dam” som är en mager historia fylld av konstigheter. En av dem är hur astronomiskt resultatet avviker från tidigare forskning. Eva Lundgren och hennes feministkolleger är ju inte de första som forskat på mäns våld mot kvinnor. Men de är de första som kommer fram till siffran 40 procent (sic). Andra brukar hamna runt tre. Förklaringen är den vida definition av våld som Lundgren av ideologiska skäl använder sig av.” (Kjöllér 2005b).

---

19 Därtill kommer att det är svårt att veta om kvinnan är ensam när intervjuaren ringer. Kanske är det omöjligt för henne att svara på frågorna på grund av närvarande make/sambo eller barn.

20 Brå 2007. En intressant justering av NTU vore att under några år genomföra studien i enkätversion för att se hur svarsfrekvensen påverkas. Detta kunde också ge möjligheten att jämföra data med resultaten från Slagen dam och övriga, nyare, nordiska prevalensstudier (Finland 2006, Danmark 2006).

21 ULF, Brå 2002. Jfr också den franska studien som delvis är konstruerad på detta sätt (Jaspard & Condon 2001). NTU undersöker våldutsatthet under det senast föregående kalenderåret.

d) Våld utanför nära relationer

Våld på den offentliga arenan och våld utanför sexuella relationer har i media och debatt reserverats för mäns våldserfarenheter. De omfångsstudier som genomförts i Europa under det senaste årtiondet har dock visat att våld mot kvinnor utanför sexuella relationer är avsevärt mer utbrett än forskningen tidigare haft kännedom om.

I den norska studien uppgav 45 procent av de tillfrågade kvinnorna att de utsatts för en eller annan form av våld från en annan person än deras partner sedan de fyllde 15 år. Totalt hade var femte kvinna blivit sparkad, slagen eller hotad med vapen av en person utanför en nära relation efter 15-årsdagen (Haaland m.fl. 2005:179). I den tyska studien var förövarna av fysiskt våld i knappt hälften av fallen en man som kvinnan inte hade en sexuell relation med, det samma gällde för det sexuella våldet (Müller & Schröttel 2004:13 ff). I den finska studien rapporterar forskarna:

Nearly one quarter of Finnish women have at least once been a victim of outsider male violence. (...) Outsider violence against women is more likely to be sexual rather than physical. (...) The perpetrator of outside violence was a stranger to the victim in over a quarter of the cases (Heiskanen & Piispa 1998:32 ff).

Resultaten indikerar att också våld utanför partnerrelationer bör inkluderas när kvinnors våldsutsatthet studeras.

Så har skett i Slagen dam. Enligt rapporten har var tionde kvinna utsatts för fysiskt våld av en man hon inte har haft en sexuell relation med och 13 procent av samtliga kvinnor har utsatts för sexuellt tvång, våldtäkt eller försök till detta av en man de inte haft en nära relation med. Räknar vi även det så kallade lindrigare sexuella våldet har sammanlagt 25 procent av kvinnorna i studien rapporterat om sådana erfarenheter från män (Lundgren m.fl. 2001:39 ff).

Även i Brås enkätstudie från 2002 utgjorde våld utanför sexuella relationer en omfattande del av kvinnors våldserfarenheter. Tre fjärdedelar av kvinnorna som rapporterade att de utsatts för fysiskt våld under den senaste 12-månadersperioden uppgav att våldet utövats av annan än kvinnans partner²² (Brå 2002:20). Dessa resultat bekräftas i senare studier. I Brås studie över brottsutvecklingen i landet fram till 2007 skriver man:

”Den allmänna bilden av våldet mot kvinnor är att det främst sker inom ramen för en nära relation. (...) Av NTU framgår också att kvinnor i större utsträckning än män misshandlas av en närstående gärningsperson. Men den typ av våld som är vanligast enligt NTU inträffar inte i en nära relation, utan utövas av en bekant person som inte är närstående. I 42 procent av våldshändelserna var gärningsmannen en bekant, i 29 procent en närstående [mot 3 procent för män] och i 28 procent en helt okänd.” (Brå 2008:117).

²² Här ingår även våld utövat av kvinnor. Andelen våld utövat av män utanför nära relationer framgår inte (Brå 2002:20). Resultatet plockas dock inte upp i analysen.

Genom att inte bara fokusera på ”våld mot kvinnor i nära relationer” fångas nya grupper av förövare upp och kunskap vinnas om kvinnors våldsutsatthet på andra arenor än hemmets, liksom om vilka våldsformer som förekommer där.

Beslutet att i enkäten till *Slagen dam* också skapa kunskap om detta våld var ett brott mot diskursen om kvinnors våldsutsatthet som lika med ”våld i nära relationer”. Tyngden i denna diskurs illustreras av hur svårt det var för läsare att se bort från detta perspektiv på våld. Ett exempel ger de forskare som i en kritisk artikel mot *Slagen dam* menar att

om resultaten från rapporten ”Slagen Dam” stämmer (vilket vi för övrigt vill ifrågasätta då metodiken som använts uppvisar stora brister) – att 46 % av alla svenska kvinnor varit utsatta för en ”våldsamt” intim relation – innebär det att vi har en epidemi av våld mot kvinnor! (Gill, Widding Hedin m.fl. 2004)

Artikelförfattarna kallar sedan författarna till *Slagen dam* för ”okunniga”, ”ovetenskapliga”, ”sektaristiska”, ”monopolitiska”, ”totalitära” och ”odemokratiska”. I samma anda raljerar professor i statsvetenskap Bo Rothstein på DN debatt över att Uppsala universitet bör läggas ner, eftersom man inte har fällt Eva Lundgren för oredlighet i forskning. Lundgren hävdade, enligt Rothstein,

”...i sin forskning [att hon] hade belegg för att nästan hälften (47 procent) (sic) av alla kvinnor i Sverige utsätts för våld av sina manliga partners.²³

Läser man *Slagen dam* ser man att studien rapporterat att 11 procent av kvinnorna uppgivit att de någon gång utsatts för våld av sin nuvarande manliga partner, hälften (drygt 5 procent) att det skett under det senaste året (Lundgren mfl. 2001:27). I reaktionerna på *Slagen dam* återkommer dock en sammanblandning mellan studiens ”totalresultat” (46 procent) och dess data kring våld utövat i olika relationer och under olika tidsrymder.

e) Gärningsmännen i fokus – tolererat perspektiv?

Så långt har jag definierat fyra särskilda metodologiska grepp för omfångsstudier i allmänhet och *Slagen dam* i synnerhet som skiljer dem från tidigare svensk forskningsmetodik om våld. Dessa fyra grepp är a) att inkludera sexuellt våld när frågor om våldsutsatthet ställs, b) att normativa frågor om ”våldsutsatthet” undviks, c) att frågor om våldserfarenheter från hela (vuxna) livet ställs och d) att kunskap om våldserfarenheter från andra arenor än parrelationen söks. Media hade, som Wendt Höjer beskrivit, svårt att acceptera denna metodologi och så hade även verksamma inom forskarvärlden, som exemplen ovan visar. Studien blev på olika sätt förklarad ogiltig eller extrem. Jag går nu vidare med att diskutera ytterligare en skillnad mellan *Slagen dam*

23 Rothstein DN 070822. För liknande missförstånd, se Kurkiala, Axess Feb 2005, Rothstein & Jarrick 2006-01-22.

och traditionell svensk våldsforskning. Närmare bestämt den metodologi som forskarna har valt i Slagen dam för att presentera analys och data kring gärningsmännen.

Rådande fokus, orsaker och riskgrupper

Svensk våldsforskning har en stark tradition av att söka orsaker till våldsutövning som relaterar till social eller kulturell avvikelse, och våldsutövning framhålls ofta vara kopplad till alkohol- eller annat missbruk, till arbetslöshet och låg utbildning. Alternativt förklaras gärningsmannen vara psykiskt sjuk (Jeffner 1997:192, Brantsäter 2001:kap 9, Lundgren m.fl. 2001:14 ff, Molander 2003, Mellberg 2004:83, Molander 2005, Lundgren & Westerstrand, kommande). Det jag ovan omtalat som avvikelsekursen kring våld kan med andra ord tolkas som stark i Sverige.

När mäns våld mot kvinnor studeras i svenska kvantitativa studier är det vidare vanligt att ett fokus väljs där man försöker fånga *orsaksfaktorer*, eller *riskgrupper/våldsbenägenhet* bland män. Jag har omtalat detta som ett kunskapsintresse orienterat mot att förklara och förutse våldet.

Det man gör i riskgruppsanalysen är att försöka fånga konturerna av den grupp män som, i förhållande till sin storlek i befolkningen, i högst omfattning utövar våld mot kvinnor. Man ringar in grupper som ”löper särskilt stor risk att använda våld”, för att kunna sätta in insatser mot dessa grupper (exempelvis Brå 2009:30).

Kvalitativ forskning utmanar

Kvalitativa studier inom den feministiska forskningstraditionen om mäns våld mot kvinnor har länge hävdats att genom denna, ovan beskrivna, forskning ges en skev bild av vilka män som utövar våld mot kvinnor. Slagen dam, liksom de övriga europeiska kvantitativa prevalensstudierna, och kriminologiska data, pekar mot att endast en mindre del av det utövade våldet når polisens kännedom. Detta innebär att merparten av det utövade våldet och dess förövare och offer förblir osynliga i sådan forskning. Enligt Slagen dam anmäls bara mellan 15 och 20 procent av våldet (Lundgren m.fl. 2001:48).²⁴

Jämför man Slagen dam och annan forskning som ställt frågor om våld i enkäter till slumpvis utvalda kvinnor med kriminalstatistiken, avseende exempelvis gärningsmannens och brottsoffrens utbildning, framkommer indikationer på att det våld som kommer till samhällets kännedom via kriminalstatistiken innehåller överrepresentationer av gärningsmän och offer med låg utbildning.²⁵

24 Enligt BRÅ anmäls ca 20–25 procent av ifrågavarande våld (Brå 2008).

25 Siffrorna nedan (utom Slagen dam) är hämtade från Brå 2002:34 ff. För en diskussion rörande faktorn etnicitet och eventuella överrepresentationer i kriminalstatistiken, se Brå (2005:43).

Tabell 1. Kvinnor våldsutsatta av nuvarande make/sambo, i Slagen dam samt i kriminalregistret, efter kvinnornas utbildning, jämfört med andelen kvinnor totalt i befolkningen i respektive utbildningskategori, i procent.

	Slagen dam	Kriminalregistret 1998	Befolkningen 1998
Grundskola	25 %	48 %	26 %
Gymnasium	44 %	35 %	44 %
Eftergymnasial/ universitet	31 %	17 %	30 %
Summa	100 %	100 %	100 %

Tabell 2. Våldsvverkare i Slagen dam och i kriminalregistret efter männens utbildning, jämfört med andelen män totalt i befolkningen i respektive utbildningskategori.

	Slagen dam	Kriminalregistret 1998	Befolkningen 1998
Grundskola	22 %	38 %	27 %
Gymnasium	47 %	44 %	44 %
Eftergymnasial/ universitet	29 %	17 %	28 %
Summa	100 %	100 %	100 %

Brås studie om relationsvåld från 2002, genomförd genom en enkät riktad till kvinnor i arbetslivet, visar liknande resultat som Slagen dams avseende de kvinnor som uppgav att de utsatts för fysiskt våld i sin nuvarande relation. Bara små skillnader i utbildning märktes mellan dem som deltog i studien totalt och dem som uppgav att de utsatts för våld. Ingen av dessa våldsutsatta kvinnor, som alla hade jobb, hade polisanmält våldet (Brå 2002:21).

Tabell 3. Våldsutsatta av nuvarande make/sambo i Slagen dam och i Brås undersökning, efter kvinnornas utbildning, jämfört med samtliga kvinnor i dessa studier samt i befolkningen totalt, i procent.

	Brå alla kvinnor	Brå våldsutsatta	Slagen dam våldsutsatta	Befolkningen totalt 1998
Grundskola	19 %	18 %	25 %	26 %
Gymnasium	37 %	36 %	44 %	44 %
Eftergymnasial/ universitet	44 %	46 %	31 %	30 %
Summa	100 %	100 %	100 %	100 %

Dessa resultat ligger i linje med Brås senare studie, från 2009. Som grupper med särskilt hög rapportering lyfter studien likt Slagen dam fram unga kvinnor samt ensamstående med barn (i den gruppen ingår också män). Däremot konstaterar man att

Graden av utbildning, sysselsättning, boenderegion eller etnisk bakgrund tycks däremot inte ha någon statistiskt säkerställd betydelse i frågan om våldsutsatthet i en nära relation. (Brå 2009:27).

I Brås studie över *polisanmält* våld mot kvinnor utövat av män finner man däremot i materialet att

såväl gärningsmannen som offer skiljer sig tydligt från befolkningen generellt när det gäller vissa sociala faktorer. De är mer brottsbelastade – ofta tungt brottsbelastade – i högre utsträckning arbetslösa och lägre utbildade än kvinnor och män i befolkningen generellt. (Brå 2002:7, jfr också Brå 2005:43).

Den kvalitativa våldsforskningen växte mycket riktigt fram delvis som reaktion på och kritisk ansats mot den brist på kunskap om kvinnors erfarenheter och tolkningar av våld som länge präglade samhälle, forskning och politik (Jeffner 1997:192, Mellberg 2004:31). Den skevhet som denna forskningstradition kritiserade handlade delvis om materialet – att en snedfördelning finns redan från start för vilka män som hamnar i polisens register varför det materialet inte är representativt.

Problemställningen styr kunskapsproduktionen

Men skevheten i nämnda forskning kan enligt kritiken från den kvalitativa, feministiskt orienterade våldsforskningen med dess sammanhållna perspektiv, också tillskrivas själva problemställningen, eller det jag ovan kallat ett *riskgruppsperspektiv* på mäns våldsutövning. Detta perspektiv fokuserar på orsaker/riskgrupper men säger därmed endast något om de grupper som mest sannolikt kommer att utöva våld i re-

lation till varandra. Eftersom flera av riskgrupperna är numerärt små samtidigt som "den normala" manliga befolkningen kan vara relativt våldsbenägen riskerar lejonparten av det faktiskt utövade våldet att förbli osynligt när fokus hålls på sagda riskgrupperingar.

Den långa traditionen inom våldsforskningsfältet av tal om riskgrupper, i kombination med det icke representativa material på vilket dessa beräkningar gjorts, har på detta sätt skapat fokus kring vissa grupper män, menar därför kritikerna. Forskningen har skapat och förstärkt stereotyper i talet om vilka män som utövar våld. Dessa stereotyper antar man inom den kvalitativa, feministiska forskningstraditionen försvårar dels för samhället att se det våld som socialt etablerade män utövar, dels för enskilda kvinnor att identifiera sig som våldsutsatta.

Helheten – analysmöjligheter med konsekvenser

En central aspekt av det perspektivskifte som kom till stånd med Slagen dam handlar om att forskaren med omfångsstudiens material som utgångspunkt, *analytiskt* kan laborera med antagandet att vi har centrala delar av våldsbilden framför oss.²⁶ Detta bland annat för att materialet består av ett stort representativt urval ur befolkningen, att enkätens omfattning och utformning gör att forskaren har uppgifter om olika våldsformer samlade och inte fragmenterade, liksom att frågor om livserfarenheter och inte endast om kortare tidsspänn har ställts. Dessa förutsättningar gör att denna forskning skiljer sig från stora delar av tidigare våldsforskning. Jag kallar det en omorientering från ett fragmenterat riskgruppsperspektiv till ett sammanhållet perspektiv på våldsbildens utseende – här med de våldsutövande männen i fokus.

Nya frågeställningar ger nya svar. Av Slagen dams data framgår att svenska män är den grupp män som står för merparten av våldet riktat mot kvinnor inom relationer i Sverige. Detta blir fallet på grund av denna grupps relativa våldsbenägenhet i kombination med gruppens stora faktiska majoritet i befolkningen. Enligt kvinnornas svar står män födda i Sverige för 83 procent av det utövade våldet i relationer. Liknande siffror syns för män med normalkonsumtion av alkohol: 82 procent av de våldsamma männen i en relation dricker alkohol 1–2 ggr i veckan eller mer sällan. Likaså visade sig den stora gruppen våldsutövare, enligt kvinnornas svar, vara vara löntagare (65 procent) och av de våldsutövande männen var det 22 procent som endast hade obligatorisk skolgång eller lägre utbildning, medan 23 procent hade universitetsutbildning med examen.

---

26 Att analytiskt förhålla sig till den våldsbild som samlats in med Slagen dam som representerande en helhet innebär inte att man anser att våldet "i verkligheten" är fångat, eller att allt våld är rapporterat (Lundgren & Westerstrand 2005b).

En gemensam europeisk våldsbild: Våldet är socialt och kulturellt spritt

Om vi lämnar metodologin för ett ögonblick och tittar på påståendet i Slagen dam att våld är socialt och kulturellt spritt på ett sätt som tidigare varit okänt för forskningen och i samhällsdebatten, kan vi se att liknande fynd gjorts även i andra europeiska omfångsstudier. I den tyska studien konkluderar författarna att

“Interestingly enough this study found no connection between educational status/social class and violent tendencies. (...) All in all, it has become apparent in this study that abuse and violence in couple relationships is not a phenomenon related to class.” (Müller & Schröttle 2004:21)

Inte heller finner man i den tyska studien stöd för att förklara våldutövning med alkohol eller etnicitet även om signifikanta samband finns.

While this study was able to identify a significant role played by the use of alcohol (...), especially when considering violence in couple relationships, yet these factors should not be overrated by any means, as a relevant percentage of couple relationships do not have these problems. Many women, amounting to 55 % of those who had experienced partner violence, said that their violent partners had been occasionally or frequently under the influence of alcohol or drugs at the time of the incident (...) However, 27 % of the women replied that violent partners had *never* been under the influence of alcohol or drugs in these abusive situations. (Müller & Schröttel 2004:20f)

Också i den franska studien (Jaspard & Condon 2001) har liknande resultat nåtts, nämligen att våldsutövning långt ifrån är begränsad till de socialgrupper eller stående i de starka orsakssamband med sociologiska variabler man tidigare hävdade med stöd av kriminologiska data.

Therefore, socio-economic criteria such as socio-economic group, level of education or income, which explains the reasons for a number of social phenomena, are not substantially discriminating factors in term of the underlying mechanisms of partner relationship violence. Other explanatory factors should be looked for that are more closely linked to the social perceptions of male and feminine roles within partner relationships, and more generally the social images of women (...) (Jaspard & Condon 2001:13)²⁷

---

27 Se också Balvig & Kyvsgaard (2006:47).

Och rörande alkohol säger forskarna bakom den franska studien

It cannot be denied that the existence of an interaction between the consumption of alcohol and violence played a role, however it should also be noted that 70 % of acts of violence perpetrated against partners occurred without either of the partners having drunk any alcohol. (Jaspard & Condon 2001:14)

I Slagen dam konstaterar vi att vi inte funnit några substantiella skillnader i våldsutövning med hänsyn till männens utbildning och endast små skillnader med hänsyn till alkoholanvändning. Faktorn födelseland gav däremot utslag (Lundgren mfl 2001:74,75). Med ett sammanhållet perspektiv på gruppen våldsutövande män och hur de fördelar sig över några sociologiska variabler (jfr fig 1) summerar vi därför:

Föreställningen om att män utövar våld mot en viss typ av kvinnor och att dessa män främst är invandrare, har alkoholproblem eller är lågutbildade är en myt". (Lundgren m.fl. 2001:72)

Granskningen av Slagen dam – ett sammanhållet perspektiv möter doxa

De metodologiska och analytiska utgångspunkter som jag skisserat rörande den traditionella våldsforskningen och som jag härledde till en hegemonisk diskurs om våld, här kallad diskursen om våld i nära relationer och som jag menat är centrerad kring fragmentering och avvikelse, har inte dominerat endast i forskningen. Naturligt nog korresponderar den med starka föreställningar hos allmänhet och i media. Samtidigt som flera omfångsstudier i Europa, däribland Slagen dam, visar en ny våldsbild av ett socialt och kulturellt spritt våld, har mycket riktigt dylika resultat mötts av motstånd i Sverige (Lundgren & Westerstrand 2001, Wendt Höjer 2005, Westerstrand 2005:a, 2005:b).

På Svenska Dagbladets ledarsida kallas Lundgrens arbete hånfullt för "så kallad forskning" och skribenten fortsätter om Slagen dam:

Strunt samma att det finns verklig forskning som visar att det inte bara är de misshandlande männen som utmärker sig genom att i högre grad vara socialt marginaliserade. Även de misshandlade kvinnorna är enligt Brå mer brottsbelastade, oftare arbetslösa och sämre utbildade än genomsnittet av befolkningen. (Abrahamsson, Feminismen dog bara nästan. SvD 2005-12-30)

Också på DN:s ledarsida är skribenten kritisk angående Slagen dam:

Min främsta invändning mot uppsalafeministerna är inte deras åsikter, utan deras förakt för sanningen. Det spelar ingen roll att de i rapport efter rapport får flera av sina älsklingsteser söndermalda i den vetenskapliga kvarnen, som till exempel deras påstå-

ende att våldet mot kvinnor inte skulle ha någonting att göra med socialgruppsstillhörighet, utbildningsnivå och kulturellt ursprung. De hävdar alltså att våldet är lika vanligt i slott som koja (Kjöller, Samma talibaner här som där, DN 2005-06-05).

Att det kunde vara fråga om ny forskning, med ny kunskap, tycks vara en omöjlig tanke. Efter år av nedsättande och på felläsningar grundade omdömen i media kom till sist Slagen dam att göras till föremål för Uppsala universitets granskning för vetenskaplig ohederlighet.²⁸

Studie utan stöd i data?

Uppsala universitet gav i uppdrag åt professor Margareta Hallberg och professor Jörgen Hermansson (vetenskapshistoria respektive statskunskap) att granska professor Eva Lundgrens vetenskapliga produktion enligt Uppsala universitets regelverk om (förfarande vid anklagelser om) vetenskaplig ohederlighet.²⁹ Hallberg och Hermansson valde att bland annat granska Slagen dam, och i fokus för granskningen står rapportens bild av gärningsmännen. Denna, säger granskarna, har "nått stor spridning i den offentliga debatten" varför det "finns skäl att syna den närmare" (Hallberg och Hermansson 2005:12).

Granskarna friade Slagen dam för oredlighet men den centrala slutsatsen i deras rapport, som snabbt plockades upp av media, var att studien borde ha redovisat "rakt motsatt resultat" och sålunda brast i kvalitet. Uttalandet gällde studiens slutsatser kring gärningsmännen i kapitel 8, *Myter om våld?*

Slagen dam kapitel 8, Myter om våld?

I kapitel 8 i Slagen dam undersöker vi hur talet om gärningsmannen som avvikande stämmer överens med kvinnornas rapportering. Vi menade att vi utifrån data i studien kunde säga att den bild av gärningsmannen som avvikande som finns – i betydelsen socialt eller kulturellt "annorlunda" enligt några vanliga sociologiska parametrar – upprätthåller en myt om vilka gärningsmännen är:

"De frågetecken vi satte i rubriken till detta avsnitt kan enligt våra resultat plockas bort. Föreställningen om att män utövar våld mot en viss typ av kvinnor och att dessa män främst är invandrare, har alkoholproblem eller är lågutbildade är en myt". (Lundgren m.fl. 2001:72)

Denna slutsats kallar Hallberg och Hermansson när de granskar rapporten, med ett eget begrepp, "tesen om våldets allmängiltighet". Det är en tes de menar saknar stöd i materialet:

28 Rektors beslut 2006-06-09, se också Eva Lundgrens försvar, del I och II, UFV Dnr 1093.

29 Dnr: UFV 2007-07-03. Se också Eldén 2005a för en kritik av granskningsbeslutet.

”Den viktigaste slutsatsen vad gäller den kvantitativa studien *Slagen dam* är att ett av dess mest centrala resultat, tesen om våldets allmängiltighet, inte har stöd i Lundgrens m.fl. egna data. (...) [E]n reanalys av samma data visar att slutsatsen borde vara den rakt motsatta. Risken är signifikant högre att vissa män ska utsätta sin partner för våld. Detta är, vill vi hävda, en mycket allvarlig kritik som vi riktar mot Lundgrens forskning.” (Hallberg & Hermansson 2005:19,20)

Här märks att granskarna talar om ”risken” för att vissa män ska använda våld, alltså ett riskgruppsperspektiv. I *Slagen dam* begagnas som sagt ett annat, sammanhållet, perspektiv. Inser granskarna detta? Ja, och nej. De utgår från att här är fråga om ett ”fel”, inte om en medvetet vald metod:

De uppgifter som används i boken för att belysa (...) egenskaper hos männen (arbetslöshet, utbildning och alkoholkonsumtion) är (...) svåra att bruka över huvudet taget. Skälet är helt enkelt att Lundgren m.fl. så att säga procentuerat åt fel håll.” (Hallberg & Hermansson 2005:12)

Som jag diskuterar ovan kan triolen ”avvikelse – fragmentering – våld i nära relationer” tolkas som den förståelse som präglar synen på våld mot kvinnor i Sverige. Det riskgruppsorienterade perspektivet är en metodologisk pendang till denna förståelse, så djupt förankrad i den svenska förståelsen av våld/våldsforskning att jag tidigare i denna artikel menat att man kan tala om en doxisk uppfattning. När Hallberg och Hermansson påför *Slagen dam* kravet att använda ett dylikt perspektiv – andra perspektiv är ”fel” – demonstrerar de hur doxiska föreställningar grundade i avvikandets diskurs verkar.

Granskningens huvudfråga och metod – tesen om våldets allmängiltighet

För en illustration av doxas självförklarande verkningar vill jag dröja kort vid granskar-
nas val av problemställning för sin granskning. Hallberg och Hermansson vill kontrollera om de slutsatser om gärningsmännen som dras i kapitel 8, ”Myter om våld”, stämmer överens med studiens data. Detta gör de genom att använda regressionsanalyser, en lineär och en logistisk dito (Hallberg & Hermansson 2005:13,14). Det vill säga, de använder statistiska instrument som kan ge svar på frågeställningar kring orsaksfaktorer/riskgrupper.³⁰ Deras *metod* – styrd av orsaks/riskgruppsperspektivet – och deras *problemställning* – att granska *Slagen dams* utsagor om gärningsmännen (som ju vägleds av ett annat, sammanhållet, perspektiv) – svarar därmed inte mot varandra. Denna bristande överensstämmelse fortplantar sig när granskarna ska utveckla sin syn på *Slagen dams* slutsatser. Dessa missförstås, troligen för att granskarna laborerar med ett riskgruppsperspektiv som enda möjliga ingång till hur data om gärningsmännen kan brukas.

30 Vi har generellt valt att inte använda regressionsanalyser i *Slagen dam* då signifikanser kan förväntas för närmast alla samband på grund av just materialets storlek (n=6926). (Lundgren m.fl. 2001:130)

Dröjer vi vid hur granskarna formulerar sitt problem märks följande: Analytiskt etablerar Hallberg och Hermansson sin förståelse av Slagen dams resultat rörande gärningsmännen genom att konstruera en tes, "tesen om våldets allmängiltighet" (ibid s 12). Denna ska de så pröva mot egna körningar av data. Men, den definition de ger "tesen" är svår att ringa in. De formulerar den i åtminstone tre olika varianter. En första innebörd granskarna ger den är "att vilken kvinna som helst kan utsättas för våld av vilken man som helst" enligt Slagen dam. (ibid s. 11). Denna första variant, alltså inte ett resultat Slagen dam framför, relaterar till ett riskgruppsperspektiv, och dess kunskapsanspråk är att kunna förutse våld. Det blir än tydligare när granskarna skruvar formuleringen ytterligare: Enligt Slagen dam, säger granskarna, kan våldet "drabba vilken kvinna som helst, komma från vilken man som helst och inträffa i vilken situation som helst" (ibid s. 12).

En andra variant av granskarnas tes lyder att Slagen dam påstår "att våld utövas av alla sorters män" (ibid s.12). Här formulerar sig granskarna på ett sätt som ligger närmare Slagen dams problemställning, där helheten av gruppen våldsverkare ställs i analytiskt fokus, men utan att ta upp Slagen dams sammanhållna perspektiv där gruppen våldsutövande män relateras till den bild om avvikelser hos våldsverkarna som den hegemoniska våldsdiskursen framhåller. Ytterligare en definition, en tredje variant, förekommer: "Tesen om våldets allmängiltighet" handlar då om att Slagen dam skulle utge sig för att tillbakavisa myten om "att våld kan knytas till särskilda grupper män" (ibid s.18, 19). Vad som mer precis avses med detta är oklart.³¹

Förutom att granskningens metodval inte korresponderar med dess problemställning, brister därmed även dess problemställning i koherens (ibid s. 12).

Reanalys av data

Även om granskarna på detta sätt vantolkar centrala slutsatser i Slagen dam samt uttrycker sig slarvigt och skiftande om vad de avser att kontrollera, skulle naturligtvis en genomförd riskgruppsanalys rörande gärningsmännen kunna utmana slutsatsen i Slagen dam.³² Men granskarnas reanalyser visar sig inte ge något förklarande

31 Andra förväxlar det sammanhållna perspektivet med "våldets normaliseringsprocess". "Lundgren har under många år lanserat vad hon kallar 'våldets normalisering', bland annat i den vitt spridda studien Slagen dam. Idén går ut på att våld mot kvinnor utövas av alla sorters män." ("Igår kom slutet för genusforskningen" Popova, Expressen 2005-12-16). Bo Rothstein och Arne Jarrick kräver att universitete fortsätter granskningen av Lundgren efter friandet, bl.a. eftersom: "...genusforskaren Eva Lundgren och kretsen kring henne hävdar (...) att det inte är någon skillnad mellan de män som utövar våld mot sina kvinnliga partners och de som inte gör så. Det[ta] har man kallat 'våldets normaliseringsprocess'." (UNT 22 januari 2006). För en orientering rörande "våldets normaliseringsprocess" se Lundgren (1991, 2004) *Våldets normaliseringsprocess. Två parter, två strategier*.

32 I Slagen dam ifrågasätter vi inte existensen av vissa överrepresentationer utan själva värdet av en riskgruppsorienterad analys. Detta eftersom så mycket våld, enligt studiens och annan liknande forsknings resultat, utövas av män utanför de riskgrupper som ständigt utpekas. Vidare kunde en multipel korrespondensanalys visa på "utslagenhet" hos gärningsmännen. Sådant utfall har dock ej nåtts vid kontroll.

utslag. De finner, liksom det redovisas i Slagen dam, signifikanser i materialet men konstaterar samtidigt att de har lågt förklaringsvärde.³³ Och detta noteras av granskarna.

”Allra först bör det framhållas att vi inte kommer särskilt långt i vår förklaring av vilka män som utövar våld mot sina kvinnor. Förklaringskraften är låg.” (ibid s.15)

Istället för att tolka detta som ett stöd för valet av perspektiv i Slagen dam menar Hallberg och Hermansson att materialet i Slagen dam är ”för tunt” för att hitta de riskgrupper de letar efter (eller som de vet finns?). Samtidigt – och motstridigt – menar de att de *har* funnit sådana grupper i materialet. Signifikanserna är visserligen i förstone ”faktiska” men ”svaga” och utan förklaringsvärde (ibid s. 14,15). När granskarna kommer till sina slutsatser har dock dessa signifikanser, utan att förändringen förklaras, ändå blivit så starka att Slagen dams slutsatser (som de alltså inte förhåller sig till metodologiskt) borde vara ”de rakt motsatta”. Slagen dams uppgifter om gärningsmännen är enligt granskarna ”helt missvisande”, de strider mot det ”rimliga” (ibid s 16).

...och mycket allvarlig kritik

Granskningsprocessen mynnar ut i att Lundgren frias, men också i det Hallberg och Hermansson alltså sammanfattar som ”...en mycket allvarlig kritik som vi riktar mot Lundgrens forskning” (ibid s 19, 20).³⁴ Media vidarebefordrar nyheten.³⁵ DN rapporterar att granskarna

”...har funnit mycket stora brister i hennes forskning (...). Hon har bland annat hävdad att våldsamma män är välfungerande och att det inte finns något samband mellan exempelvis alkoholmissbruk och våld. (Dagens Nyheter 2005-12-15, se not 33)

På Svenska Dagbladets ledarsida under rubriken ”Inte ohederlig med helstollig” sägs Lundgren i Slagen dam ”som en orubblig sanning [slå] fast att varenda man kan tänka sig att slå kvinnor.” (SvD 2005-12-16)

I granskningen framförs också kritik mot universitetet, för att det låtit Eva Lundgren leda en forskningsmiljö vid samhällsvetenskapliga fakulteten. ”Vetenskapliga miljöer som inte vårdar sig om pluralism och möjligheten att ständigt ifrågasätta riskerar att bli blind för även de uppenbara invändningarna mot de egna slutsatserna” (Hallberg & Hermansson s. 20). Universitetet uppmanas att se över Lundgrens situa-

33 I Slagen dam redovisas en viss överrepresentation av våldsamma män bland dem som dricker alkohol oftare än 1–2 ggr i veckan (eller ej har druckit alls under det senaste året) (s. 70) liksom att män födda utomlands är överrepresenterade bland dem som utövat våld inom sin nuvarande relation (tabell 9, s 68).

34 Margareta Hallberg ville inte dra slutsatsen att Lundgren skulle frias utan lämnade över beslutet till Uppsala universitet, som dock ansåg detta.

35 Kritik mot granskningen reses också, om än sällsynt (DN 2005-12-15).

tion. Rektor tar allvarligt på kritiken och uttalar i Sveriges radio att Lundgren ska ges ett nytt forskningsområde, att ”granskningen ska leda till en avsevärd förbättring, att hon nu ska finnas i en mycket större vetenskaplig miljö där de kan ställa både besvärande och uppmanande frågor” (SR 2005-12-06). Den avdelning vid samhällsvetenskapliga fakulteten vid Uppsala universitet som leds av Eva Lundgren, inom vilken Slagen dam tillkommit, upplöses.

Kung slår dam – är våldsforskning möjlig i Sverige?

I den här artikeln har jag diskuterat några grundläggande skiljelinjer rörande hur våld förstås inom svensk forskning och debatt. Jag har identifierat triolen *avvikelse – fragmentering – diskursen om ”våld i nära relationer”* som ett dominerande perspektiv. Triolen *normalitet – sammanhållande – diskursen om ”mäns våld mot kvinnor”* ser jag, med Mellberg (2004) som ett nytt, konkurrerande perspektiv. Vidare har jag pekat på de skilda kunskapsanspråk som kan kopplas till respektive våldsdiskurs: att *förutse/förklara* våldet hör då till den fragmenterade förståelsen medan *att se* våldet hör till det sammanhållna perspektivet.

Som en konkretisering av hur ett sammanhållet perspektiv på våld kan se ut i våldsforskningen har jag lyft fram fem metodologiska grepp hämtade från Slagen dam. Jag har också pekat på hur dessa skiljer sig från den tidigare våldsforskningens perspektiv. De består i att a) våldsdefinitionen i studien inkluderar sexuellt våld, b) att forskarna, inte respondenten, definierat våldsutsatthet, c) att kunskap söktes om våldserfarenheter inte bara under senaste 12-månadersperioden utan även sedan 15-årsdagen, d) att också uppgifter om våld utanför nära relationer – såväl former som arenor för sådant våld – har samlats, samt e) att ett sammanhållet perspektiv har anlagts på gärningsmännen. Tillsammans utgör dessa metodologiska grepp en grund för möjligheter till ny kunskap om kvinnors våldsutsatthet. Jag menar att de också har bidragit till sådan, viktig, kunskap, särskilt med hjälp av de teoretiska redskap med vilka resultaten har tolkats i rapporten.³⁶

Trots att korrespondensen mellan Slagen dam och andra nordiska och europeiska prevalensstudier, gjorda vid den tiden och efteråt, var stor – metodologiskt och resultatmässigt – befanns studien i en svensk kontext vara ”orimlig”. Jag har ovan illustrerat reaktionernas innehåll, och den granskning som blev följden av den mediala kritiken mot rapporten. Jag har härvidlag använt Bourdieus begrepp *doxa* för att benämna den självklarhet med vilken den etablerade diskursen om våld (”våld i nära relationer”) höll sig närvarande i diskussionen, och mot vilken den metodologiska omorientering Slagen dam introducerade kom att framställas som ”fel”, ”nonsens”, ”rappakalja”, ”förakt för sanningen”, ”så kallad forskning” och ”helt missvisande”.

Ur ett vidare perspektiv kan det därför vara intressant att notera att kritiken mot Slagen dam växte parallellt med att ett nytt problemfält såg dagens ljus i Sverige:

³⁶ I arbetet med statistik kring våld krävs vad Lundgren & Westerstrand kallar en dubbel hermeneutik (Lundgren 2005, Lundgren & Westerstrand 2005c).

”mäns våldsutsatthet i nära relationer” (se exempelvis Gill & Remahl 2005). Som Holmberg pekar på kan diskursen om ”våld i nära relationer” ses som ett sätt att nedtona könsmaktsaspekterna av kvinnors våldsutsatthet och föra in ett konfliktperspektiv i förståelsen av problemet (Holmberg 2010, se också Brå 2009, Straus 1999).³⁷ Ser vi *frånvaron av sexuellt våld* inom diskursen ”våld i nära relationer” (så som den formulerats i en svensk kontext) liksom betonandet av *parrelationen som arenan för våldsutövning* och *avvikelse* som orsaken till våldet, märks också hur väl tankar om att män är lika utsatta för kvinnors våld som kvinnor för mäns våld, passar in i resonemanget. Mot detta perspektiv framstår de vidgade former, arenor och grupper av gärningsmän som Slagen dams metod synliggjorde onekligen som ett störande inspel. Betänker vi vidare att även genusteoretiska våldsforskningsarbeten kunnat reproducera fragmentering och avvikelstdiskurser om våld (Hydén 1995), märks hur djupgående Slagen dams metodologiska utmaningar var.

Slagen dam är givetvis inte fri från möjliga invändningar. Liksom i all forskning finns saker att förbättra och valet i studien av analytisk ansats, med dess sammanhållna perspektiv på våld, begränsar presentationen i vissa avseenden. Den analytiska/metodologiska ansatsen i Slagen dam är dock en del i en metod- och teoriutveckling rörande förståelsen av våld vilken, förutom att ha givit nya kunskaper om svenska förhållanden, även gjort intryck på den europeiska forskningen på området (Schrötte et al. 2006). Nu, nästan tio år efter att den publicerades, märks även att delar av metodologin bakom studien börjar lämna spår i svenska kvantitativa studier om våld mot kvinnor (Brå 2009:12) liksom att dess metodologi är väl inarbetad i en internationell kontext.³⁸

Jag hoppas därför att Slagen dam bara var den första av liknande studier som Sveriges regering återkommande ska initiera. I arbetet med att analysera data från dessa studier tror jag att ett sammanhållet perspektiv ger de bästa verktygen för att synliggöra, tolka och bekämpa mäns våld mot kvinnor. I värderingen av om så är fallet ser jag fram emot en diskussion mellan våldsforskningskompetenta personer, i en vetenskaplig inramning, och med blicken riktad mot den internationella forskningen. Gärna i ett samtal där alla har läst innantill innan meningsutbytet startar och där forskaren tillåts söka ny, vilket ju kan vara kontroversiell, kunskap.

---

37 Se dock Brå 2009, exempelvis, som framhåller den kvalitativa skillnaden mellan kvinnors och mäns våldsutsatthet i nära relationer, liksom studiekontexternas betydelse för de resultat som nås.

38 Den internationella studien *International Violence Against Women Survey* (HEUNI och UN) använder en frågemanual som i väsentliga delar liknar Slagen dams, exempelvis följer den punkterna i–iv ovan. se <http://www.un.org/womenwatch/daw/egm/vaw-stat-2005/docs/expert-papers/Nevala.pdf>

Litteratur

- Balvig F. & B. Kyvsgaard (2006) *Vold og overgrep mot kvinder. Dansk rapport vedrørende deltagelse i International Violence Against Women Surven (IVAWS)*. Köpenhavns Universitet/Justitieministeriets Forskningsenhet.
- Brantsaeter, Marianne C (2001) *Möter med menn dömt for seksuelle overgrep mot barn*. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Brottsförebyggande rådet (2002) *Väld mot kvinnor i nära relationer*. Rapport 2002:14.
- Brottsförebyggande rådet (2005) *Brottslighet bland personer födda i Sverige och i utlandet*. Rapport 2005:17.
- Brottsförebyggande rådet (2008) *Brottsutvecklingen i Sverige fram till 2007*. Rapport 2008:23.
- Brottsförebyggande rådet (2009) *Väld mot kvinnor och män i nära relationer*. Rapport 2009:12.
- Burman, Monica (2007) *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor*. Uppsala: Iustus förlag.
- Carbin, Maria (2009) *Mellan tystnad och tal. Flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik*. Stockholms universitet.
- Eldén, Åsa (2005) "Forskningsetik och hederslogik", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2/3.
- Haaland, Thomas, Sten-Erik Clausen & Berit Schei (2005) *Vold i parforhold – ulike perspektiver fra den første landsdekkende undesøkelsen i Norge*, NIBR-rapport 2005:3.
- Heiskanen, Markku & Minna Piispa (1998) *Faith, Hope, Battering*, *Oikeus* 1998:20, Statistics Finland.
- Holmberg, Carin (2010) "Vad ska man kalla ett slag i hemmet?" *Bang* nr 2.
- Hydén, Margareta (1995) *Kvinnomisshandel inom äktenskapet. Mellan det omöjliga och det möjliga*. Stockholm: Liber utbildning.
- Jaspard, Maryse & Stéphanie Condon (2001) *National Survey on Violence Against Women in France*. ENVEFF Survey, Paris: Institute de démographie de l'Université de Paris I.
- Jeffner, Stina (1997) "Liksom våldtäkt – typ" *Om betydelsen av kön och heterosexualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt* (diss.) Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Johnson, Holly (1996) *Dangerous Domains. Violence Against Women in Canada*. Toronto, Albany, Canada.
- Kelly, Liz (1988) *Surviving Sexual Violence*. Polity Press.
- Lundgren, Eva (1991), *Väldets normaliseringsprocess, två parter – två strategier*. ROKS.
- Lundgren, Eva (2004) *Väldets normaliseringsprocess, två parter – två strategier*. ROKS.
- Lundgren, Eva (1993) *De får da vara grenser for kjønn*. Oslo: Pax forlag.
- Lundgren, Eva (1994) *La de små barn komme till meg*. Oslo: Cappelen forlag.
- Lundgren, Eva (2005), "Könat våld – nya våldsbilder, krockande förståelser och utmaningar i praktiken", *Socialmedicinsk tidskrift*, nr 6: 483–489.
- Lundgren, Eva, Gun Heimer, Jenny Westerstrand & Anne-Marie Kalliokoski, (2001) *Slagen dam, Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning*.

- Brottsoffermyndigheten, Uppsala universitet.
- Lundgren, Eva & Jenny Westerstrand (2001) "Våldet som kom bort. Eva Lundgren och Jenny Westerstrand om mottagandet av rapporten Slagen dam", *Bang* nr 2.
- Lundgren, Eva & Jenny Westerstrand (2005a), Comparing four Prevalence Studies on Violence Against Women: Main results, methodology and analytical approaches, Institut National d'Études Démographiques (INED), Paris.
- Lundgren, Eva & Jenny Westerstrand (2005b), "Behövs en sammanhållen våldsförståelse?" *Socialmedicinsk tidskrift*, nr 6: 503–513.
- Lundgren, Eva & Jenny Westerstrand (2005c) "Nya våldsbilder – den svenska bilden i nordisk relief", *Socialmedicinsk tidskrift*, nr 6:490–502.
- Lundgren, Eva & Jenny Westerstrand (kommande), Stora våldsboken.
- McCall, Leslie (2005), "Intersektionalitetens komplexitet", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2/3 s 31–56.
- Mellberg, Nea (2002) *När det överkliga blir verklighet: Mödrars situation när deras barn utsätts för sexuella övergrepp av fäder*. Umeå: Borea.
- Mellberg, Nea (2004) *Mäns våld mot kvinnor: synliga mödrar och osynliga barn. En genomgång av svenskt offentligt tryck, facklitteratur och forskning om mäns våld mot kvinnor och våld/sexuella övergrepp mot barn*, Work in Progress, Avdelningen för samhällsvetenskaplig genusforskning, Uppsala universitet.
- Müller, Ursula & Monika Schröttle (2004) *Health, Well-Being and Personal Safety of Women in Germany. A representative Study of Violence Against Women in Germany*. Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth, Berlin.
- Nilsson, Gabriella (2005) "Slagen dam och tystnaden", *Nätverket* nr. 14.
- Nilsson, Gabriella (2009) *Könsmakt eller häxjakt. Antagonistiska föreställningar om mäns våld mot kvinnor*. Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet.
- Schröttle, Monika et al. (2006), *Comparative reanalysis of prevalence of violence against women and health impact data in Europe – obstacles and possible solutions. Testing a comparative approach on selected studies*. http://www.cahr.uni-osnabrueck.de/reddot/D_20_Comparative_reanalysis_of_prevalence_of_violence_pub.pdf.
- Schlytter, Astrid, et al. (2009), Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholm stad – omfattning och karaktär. Stockholms stad/Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Steen, Anne-Lie (2003) *Mäns våld mot kvinnor – ett diskursivt slagfält. Reflektioner kring kunskapsläget*. Research Report No 131 from the Department of Sociology, Göteborg University.
- Straus, M. A. (1999) "The Controversy over Domestic Violence by Women. A Methodological, Theoretical and Sociology of Science Analysis" I X. B. Arriaga & S. Oskamp, *Violence in Intimate Relationships*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Piispa, Minna, M. Heiskanen, M. Kääriäinen & J. Sirén (2006) *Violence against women in Finland*. National Research Institute of Legal Policy, Publication 225, Helsingfors, The European Institute for Crime Prevention and Control.

- Smith, Michael D. (1994) "Enhancing the Quality of Survey Data on Violence Against Women. A Feminist Approach", *Gender and Society*, 8, 1, 109–127.
- Wendt Höjer, Maria (2002) *Rädslans politik, Våld och sexualitet i den svenska demokratin*. Malmö: Liber.
- Wendt Höjer, Maria (2005) *Skamflücken*. Slutrapport Våldsamt jämställt, Brottsförmyndigheten.
- Westerstrand, Jenny (2010) "Våldsamt motstånd" *Bang* nr 2.

Författningar och dokument, svenska och utländska

- SOU 2004:121, *En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*.
- Regeringens proposition 1997/98:55 *Kvinnofrid*.
- A/RES/48/104, *FN:s deklaration om upphävande av alla former av våld mot kvinnor*.

Ärendehandlingar

- Lundgren, Eva (2005) *Kompletterande försvar*. Avdelningen för samhällsvetenskaplig genusforskning, Uppsala universitet, Dnr UFV 2005/1023.
- Hagekull, Berit, Margareta Hallberg & Jörgen Hermansson (2005) *Granskning av professor Eva Lundgrens forskning i enlighet med Uppsala universitets regler om förfarande vid anklagelser om vetenskaplig ohederlighet*. Uppsala universitet, Dnr UFV 2005/1023.
- Sundqvist, Bo *Beslut 050607*. Uppsala universitet, Dnr UFV 2005/1023.

Tidningsartiklar och hemsidor

- Abrahamsson, Maria, a) *Äntligen ska Eva Lundgren granskas*, Svenska Dagbladet 2005-06-11.
- Abrahamsson, Maria, b) *Inte ohederlig men helstolig*, Svenska Dagbladet 2005-12-16.
- Abrahamsson, Maria, c) *Feminismen dog bara nästan*, Svenska Dagbladet 2005-12-31.
- Bauhn, Per, *Krigsretoriken skadar kvinnosaken*, Svenska Dagbladet 2005-05-19.
- Brå Apropå nr 3 2007 http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&cid=832&module_instance=12,
- Eldén, Åsa, *Dags att visa vetenskaplig tåga*, Upsala Nya Tidning 2005-09-28.
- Gill, Peter & Carita Remahl, *Kvinnor lika våldsbenägna som män*, Dagens Nyheter 2005-01-27.
- Kjöller, Hanne, a) *Samma talibaner här som där*, Dagens Nyheter 2005-06-05.
- Kjöller, Hanne, b) *Könskriget är inte över*, Dagens Nyheter 2005-07-02.
- Kjöller, Hanne, c) *Slagna damer och skumma procenttal*, Dagens Nyheter 2005-07-09.
- Lisinski, Stefan, *Lundgren friad men kritiserad*, Dagens Nyheter 2005-12-16.
- Malmberg, Bo, a) *Eva Lundgren trivialiserar kvinnovåldet*, Upsala Nya Tidning 2005-04-13.
- Malmberg, Bo, b) *Hela samhället inte patriarkalt*, Upsala Nya Tidning 2005-06-01.

- Molander, Joakim, *Fredsskadade svenskar blinda för ondskan*, Svenska Dagbladet 2005-01-20.
- Molander, Joakim, *Outhärdligt om mördaren vore frisk*, Svenska Dagbladet 2003-10-12.
- Popova, Susanna, *Igår kom slutet för genusforskningen*, Expressen, 2005-12-16.
- Rothstein, Bo, a) *Även Uppsala universitet måste granskas*, Uppsala Nya Tidning 2005-06-16.
- Rothstein, Bo, b) *All forskning måste granskas kritiskt*, Uppsala Nya Tidning 2005-07-08.
- Rothstein, Bo & Arne Jarrick, *Universitetet friar sig själv*, Uppsala Nya Tidning 2006-01-22.
- Rothstein, Bo, *Uppsala universitet måste läggas ner*, Dagens Nyheter 2007-08-22.
- Sveriges Radio, 2005-12-15, <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=114&artikel=755191>
- Westerstrand, Jenny, a) *Bo Rothstein har fullständigt fel*, Uppsala Nya Tidning 2005-06-28.
- Westerstrand, Jenny, b) *Våldet har också ett sammanhang*, Uppsala Nya tidning 2005-07-27.
- Widding Hedin, Lena, Lars Hedin & Peter Gill, *Rikskvinnocentrum har blivit en sekt*, Expressen 2004-05-04.
- Violence Against Women Survey,
<http://www.un.org/womenwatch/daw/egm/vaw-stat-2005/docs/expert-papers/Nev-ala.pdf>

Författarpresentation

Jenny Westerstrand är juris doktor vid Uppsala universitet, med regleringar av människohandel och prostitution i internationell rätt som ämne. Westerstrand var koordinator i och medförfattare till studien *Slagen dam*.

Hårda nypor för ett mjukt samhälle?

*Om medialisering och rasifiering i utspelspolitikens Sverige**

Magnus Dahlstedt

Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet, Campus Norrköping

Toughness for a Soft Society? On Medialisation, Racialisation and the Politics of Spin in Sweden
In recent years, issues concerning the future of “multicultural Sweden” have become a salient feature in Swedish politics. One important actor in recent years’ debates about the problems confronting “multicultural Sweden” is the Swedish Liberal Party. Since the general election of 2002, the party has gained both publicity and electoral support by focusing the question of “integration of immigrants” in terms of assimilation and intensified demands aimed at the “immigrant Others”. In this article, the party’s recent developments in the area of integration policy is analysed within the framework of two general processes in contemporary politics, the politics of racialisation and the medialisation of politics. The party’s successful interventions in the area of integration policy are built on an intimate as well as complex interplay between racialisation and medialisation. The agenda articulated by the party, further, has several similarities with the agenda of “authoritarian populist” movements throughout Europe.

Key words: inclusion, exclusion, medialisation, racialisation

Det krävs hårda nypor för att få ett mjukt samhälle.

Lars Leijonborg *Dagens Nyheter* 17/8-05

Samtalet om det ”mångetniska Sverige” har under de tre senaste decennierna genomgått stora förändringar. Under slutet av nittioalet började integrationspolitiken få ett större fokus på diskriminering och stigmatisering i det svenska samhället. Detta satte avtryck i samtalsklimatet. I början av det nya millenniet hade samtalsklimatet börjat hårdna (de los Reyes & Kamali 2005; Schierup m.fl. 2006). Den hårdnade samtals-tonen, med en allt mer auktoritär prägel, avspeglades inte minst i 2002 års valrörelse, där integrationsfrågan hamnade i förgrunden för den politiska debatten. Folkpartiet, FP, var en av de aktörer som bidrog till denna utveckling. Genom ett uppmärksammat massmedialt utspel i valrörelsens slutskede om införandet av ett så kallat språk-

---

* Artikeln är en vidareutveckling av en längre text som tidigare publicerats i antologin *Den bästa av världar?* (Tesfahuney & Dahlstedt 2008). Tack till alla er, och särskilt till SF:s granskare, som bidragit med värdefulla synpunkter!

test och skärpta krav på ”invandrare” tog partiet kommandot i den politiska debatten. Samtliga riksdagspartier tog antingen efter eller var tvungna att förhålla sig till partiets problemformulering. Flera riksdagspartier ändrade argumentationen från föregående valrörelse och närmade sig på flera punkter en klart mer auktoritär politisk agenda.

När rösterna var räknade visade det sig att FP närapå tredubblade sitt röststöd från föregående val – från 4,6 till 13,3 procent. Efter valet förklarade skilda statistiker och politiska analytiker partiets närmast osannolika valframgångar med hänvisning till deras sätt att ”lyfta locket” i svensk integrationsdebatt (t.ex. Asp 2002; Roth 2002; Ljunggren 2003). Utspelet under 2002 års valrörelse var upptakten till FP:s starka profilering i ”integrations- och förortsfrågor”. Partiet har därefter fortsatt profilera sig i dessa frågor – de hamnade högt upp på partiets dagordning i både 2006 och nu senast 2010 års valrörelse. Partiets profilering kom inte minst att återspeglas vid 2006 års regeringsskifte, då det var just en folkpartist, Nyamko Sabuni, som utsågs till integrationsminister.

Den fråga som belyses i föreliggande artikel är hur den profilering på integrationspolitikens område som partiet inledde under valrörelsen 2002 gick till. Vilka sakfrågor knöt partiet an till? Hur artikulerades integration som politiskt problem och vilka lösningar lanserades?

FP:s imageskapande i ”integrations- och förortsfrågor” belyser flera generella omvandlingsprocesser i det politiska landskapet under det tidiga 2000-talet. I fokus för artikeln står tre uppmärksammade integrationspolitiska förslag som partiet lanserade mellan 2002 och 2005. Dessa tre förslag relateras i artikeln till politikens successiva *medialisering* och politikens *rasifiering*, två sammanhängande processer som på senare tid har haft stor inverkan på den politiska debatten både internationellt och i Sverige. För att förstå partiets framgångsrika interventioner i ”integrationsfrågan” under det tidiga 2000-talet är det viktigt att uppmärksamma det intima samspelet mellan politikens medialisering och politikens rasifiering. I och med att politiken gradvis medialiseras, blir den allt mer utspelsbaserad och ideologiskt grund och den drivs alltmer av *appearance* snarare än politiskt innehåll. Det ger ett politiskt spelrum för att profilera sig i frågor som rör just auktoritet/disciplin, krav/skyldigheter, ras/etnicitet och anpassning/mångkultur.

Politikens skådespel

Politik är en ständigt pågående kamp om dagordningen, där ett viktigt moment är att ”representera någon eller något på ett bestämt sätt” (Hall 1997: 259). I denna ”representationens politik” förhandlas innebörden i en mängd avgörande, gemensamma frågor och angelägenheter (Mouffe 2000). Dessa förhandlingsprocesser pågår inte bara inom den formella politikens domäner, utan även på andra arenor och i andra rum, inte minst i massmedia. Tendenserna att politiken medialiseras och rasifieras, vilka aktualiseras i FP:s integrationspolitik, rör bägge denna ”representationens politik”.

Under de senaste decennierna har gräsrotsarbete gradvis fått allt mindre betydelse

för de politiska partierna. Allt färre väljer att vara aktiva medlemmar i ett politiskt parti (Ahrne & Papakostas 2003). Villkoren för att bedriva partipolitiskt arbete har därmed förändrats. I detta sammanhang förs kampen om dagordningen i allt högre grad på den massmediala arenan – politiken ”medialiseras” alltså (Pettersson & Carlberg 1990). Politikens medialisering breddar politikens spelrum, *de rum där politik görs*. Samtidigt omvandlas *hur politik görs*. En rad forskare har påpekat hur samtida politik i flera avseenden närmar sig populärkulturens och massmediernas logik i takt med att allt fler politiker använder sig av dessas medel, fantasier och rädslor för att skapa sig en ”politisk image” eller legitimera sin politik (Street 2001; Corner & Pels 2003). Massmedier är en arena som politiker i regel inte anser sig ha ”råd” att undvika. Massmedial närvaro anses vara av allt mer strategisk betydelse, i synnerhet i samband med valrörelser, där politiker successivt anpassar sig till ”medielogikens” drag av tillspetsning, förenkling, polarisering, intensifiering, konkretisering och personifiering (Asp 2003; Strömbäck 2004). Politiken blir därmed allt mer utspelsdriven.

I denna politiska konjunktur värderas ”politiska egenskaper” som *appearance*, välralighet, kvicktänkthet, förmåga att formulera sig rubrikmässigt och att inge ett seriöst intryck särskilt högt. Hur politiken representeras utåt är en fråga som de politiska partierna lägger allt större vikt vid. Den massmediala representationen är en svår balansakt där det för partierna gäller att knyta an till ”rätt” slags frågor och att artikulera dem på ”rätt sätt”, frågor som anses både engagera väljarkåren och locka journalistkårens intresse och nyfikenhet (Nord & Strömbäck 2003; Strömbäck 2004).

En viktig fråga i det tidiga 2000-talets politiska landskap, i såväl Sverige som i andra europeiska länder, har varit det månggetniska samhällets utmaningar och villkor. Parallellt med att den tidigare överskuggande konfliktlinjen mellan höger och vänster fått allt mindre betydelse har frågor om etnicitet, kultur och religion blivit allt mer tongivande (Žižek 2001; Tesfahuney & Dahlstedt 2008). I efterdyningarna av 11 september 2001 och det därpå följande ”kriget mot terrorismen” har invandring och närvaron av ”invandrare” i västerländska samhällen allt oftare beskrivits i termer av potentiella hot. I flera länder – däribland Holland, Frankrike, Danmark, Österrike och Norge – har politiska partier nått stora parlamentariska framgångar genom att närma sig en invandringskritisk dagordning där ”invandrarna” har beskyllts för många av de svåra problem som välfärdsstatens omvandling och en globaliserad ekonomi innebär (Rydgren & Widfeldt 2005; Kamali 2009; Koopmans & Muis 2009). Åtskilliga studier som har ägnats åt att granska det rådande samtalsklimatet i svensk politik har pekat på hur skilda sakfrågor också här i landet har tenderat att ges en specifikt etnokulturell inramning. Skilda samhälleliga missförhållanden har förklarats eller rättfärdigats med hänvisning till ”invandrades” kulturella eller etniska tillhörighet och ”invandrades” avvikelser i förhållande till en tänkt ”svensk” normalitet.¹

1 Till raden av studier kan bland annat räknas Estrada (1999), Mattsson (2001, 2005), Ericsson m.fl. (2002), Brune (2004), Dahlstedt (2005) samt flera av de rapporter som gavs ut av den statliga Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering; exempelvis de los Reyes & Kamali (2005), Dahlstedt & Hertzberg (2005), Boréus (2006), Camauér & Nohrstedt (2006) och Kamali (2006).

Ett sätt att analysera inramningen av det offentliga samtalet är att knyta an till begreppet *rasifiering*, som myntades av den brittiske sociologen Robert Miles (1990). Med utgångspunkt i hans resonemang kan debatten kring en enskild sakfråga sägas ha mer eller mindre starkt rasifierade undertoner då ”grupper av människor, flertalet – dock inte alla – invandrare eller barn till invandrare skapas som annorlunda och underordnade genom antagandet om deras biologiska eller etniska/kulturella skillnader” (Mulinari & Neergaard 2004: 19f). Genom skilda processer av rasifiering skapas, i ett dialektiskt förhållande, ett underordnat ”de” och ett överordnat ”vi”. Rasifiering är dock inte bara en symbolisk praxis, där vissa representeras som o(jäm)lika, utan denna praxis har också en rad påtagliga konsekvenser i och med att den kommer till uttryck till exempel i myndigheters och organisationers sätt att hantera den värld som representeras (se även Solomos & Back 1995; Molina 2005).

Tanken om ”representationens politik” erbjuder en teoretisk ram för att analysera hur det konkret går till då politik rasifieras. Kategoriseringar på basis av ”etnicitet”, ”kultur” eller ”ras” är varken oproblematiske eller naturgivna, utan snarare politiska i den meningen att de är både ett led i och ett resultat av ständigt pågående konflikter om hur gränserna kring skilda identiteter eller gemenskaper dras och på vilka grunder de bör dras. Vilka som inkluderas eller exkluderas – och på vilka villkor – förändras inte bara över tid, utan även mellan olika sammanhang. I dagens politiska landskap är rasifiering inte enbart exkluderande, den kan också vara *samtidigt* inkluderande. Alla människor erbjuds i princip att ta del av samhällsgemenskapens alla erbjudanden och förmåner, men bara på bestämda villkor. Gränserna kring gemenskapen är öppna, förhandlingsbara, men samtidigt stängda.

I det följande är det FP:s integrationspolitiska hållning i meningen skapande av representationer av världen som står i förgrunden. Med utgångspunkt i tre empiriska fall, tre politiska utspel som ägde rum mellan åren 2002 och 2005, analyseras i synnerhet skilda praktiker av gränsdragning och normalisering på basis av identitet och tillhörighet, etnicitet och kultur, vi och de, invandrare och svenskar.² Tre viktiga ledmotiv i partiets integrationspolitiska hållning under denna period är *ställ krav*, *aktivera* och *hårdare tag*. Dessa ledmotiv glider in i varandra och återkommer i olika tappningar, men förenas i huvudsak i en gemensam betoning av *krav* och *ansvarstagande*.

---

2 Det material som analyseras består av dels FP:s valprogram, rapporter och motioner inom integrationspolitikens område, mellan åren 2002 och 2005, dels pressmaterial, företrädesvis från *Dagens Nyheter* och dess debattsida, från samma period. En översiktlig genomgång av materialet ger bilden av ett parti som på ett mycket aktivt sätt torgfört sina ståndpunkter i frågor som rör det mångetniska samhällets utmaningar. Mellan 2002 och 2005 utarbetade FP inte mindre än tretton rapporter inom politikområdet integration, att jämföra med två för arbetsmarknad, fem för näringsliv och sex för skola & utbildning, tre av partiets andra profilområden (uppgifterna är hämtade från partiets hemsida <<http://www.folkpartiet.se>>). Under samma period har FP-ledaren Lars Leijonborg och partiets integrationspolitiske talesman Mauricio Rojas, var för sig, gemensamt eller tillsammans med andra partiföreträdare, vid tio olika tillfällen medverkat på *Dagens Nyheter*s debattsida med artiklar som explicit fokuserar →

Partiets politiska strategi kan därmed ses som ett slags kravmärkning, i den mening att den märker ut krav som överordnat politiskt budskap, samtidigt som krav blir till en viktig del av partiets varumärke. Det är i det följande särskilt ledmotiven ”ställ krav”, ”aktivera” och ”hårdare tag” som analyseras. Presentationen följer en kronologisk ordning och börjar därför med 2002 års valrörelse och FP:s uppmärksammade utspel om ”språktest”.

År 2002: ”språktest” och villkorat medborgarskap

Vid mitten av nittiotalet påbörjades en omvandling där partiets traditionellt socialliberala profil gradvis blev allt mer högerorienterad. En central aktör i denna utveckling var Johan Jakobsson, informationsstrateg och partiets partisekreterare mellan 2002 och 2006. Profileringen i integrationsfrågan har varit en viktig del i denna omvandling. Interna stridigheter och låga opinionssiffror, i upptakten av valrörelsen 2002 var det många politiska journalister som i praktiken räknat ut FP. Under valrörelsens gång ägde det emellertid rum en i flera avseenden dramatisk scenförändring där partiet lyckades flytta fram sina positioner.

Redan i valrörelsens inledande skede lyfte partiet fram integration som prioriterad sakfråga. Ser vi tillbaka på 1991 års val valde folkpartiledaren att i direktsändning lämna Sveriges Televisions valsoffa, i protest mot Ny demokratis partiledare Bert Karlsson och Ian Wachtmeister. Under våren 2002 var partiledningens strategi en annan. I två kontroversiella tv-debatter konfronterade FP-ledaren Lars Leijonborg Pia Kjaersgaard från danska Dansk folkeparti och Sten Andersson från svenska Sverigedemokraterna. De bägge debatterna inför det stundande valet var ett led i partiets kampanj mot främlingsfientliga krafter, som den senaste tiden kraftigt flyttat fram sina positioner, inte bara runtom i Europa, utan även i Sverige. Partiet tog bland annat fram en särskild handbok (FP 2002a) för hur dessa krafters fördomar och argument i sak kan bemötas. Enligt FP bidrar den strategi som förespråkats av flera andra partier – att inte ge ytterlighetspartier uppmärksamhet i onödan – i sig till att ge främlingsfientliga krafter luft under vingarna.

Den tredje augusti det året höll Leijonborg ett tal som i mångt och mycket kom att sätta dagordningen för resten av valrörelsen. I talet presenterade han det program för *En ny integrationspolitik* (FP 2002b) som partiet just utarbetat. Det framgår inte vem eller vilka som formulerat programmet, men det mesta av tankegodset har klara paralleller till idéer som tidigare formulerats av Mauricio Rojas. Rojas, med en bakgrund som ekonomhistoriker och vice vd för näringslivets tankesmedja Timbro, lämnade efter en kort sejour moderaterna 2001 och närmade sig under viss uppståndelse

---

→ temat ”invandrare/förort, integration/anpassning”, vilket är en dryg tredjedel av det totala antal debattartiklar (34) som de bägge folkpartisterna undertecknat mellan åren 2002 och 2005. Kartläggningen baseras på en sökning i sökmotorn Presstext <<http://skolan.presstext.prb.se>>. Förutom dessa tio artiklar finns två artiklar där temat ”invandrare/förort/integration/anpassning” berörs, även om det inte står i förgrunden.

FP. Rojas kom snart att sätta en stark prägel på partiets integrationspolitiska idéprofil, efter valet som folkpartistisk riksdagsman.³

I linje med partiets valparoll *Att ställa krav är att bry sig* lade Leijonborg i talet bland annat fram ett krav på att "invandrare" måste tvingas genomgå ett särskilt språktest för att få bli svenska medborgare. Förslaget var ytterst vagt formulerat och tämligen undanskynt i partiets integrationsprogram.⁴ Det är, som det formulerades i programmet, "naturligt att acceptabla kunskaper i svenska språket blir ett krav för medborgarskap". Detta inte minst med anledning av att reellt utnyttjande av medborgarskap förutsätter "kunskaper om svenska lagar och andra förhållanden som i sin tur kräver vissa kunskaper i svenska språket" (FP 2002b:17). Förslaget hade i själva verket mer karaktären av en appell än ett väl utarbetat, konkret förslag. Det var en markering i en symbolfråga om att det nu var dags att skärpa tonen i en annars alltför flat integrationspolitisk debatt. Förslaget signalerade att fokus i "integrationsfrågan" behöver förskjutas, från *rättigheter* till *skyldigheter*. Allt för länge har man, enligt FP, i Sverige ägnat sig åt att informera "invandrare" om sina demokratiska rättigheter. Det är nu hög tid att också ställa krav på dem som ska integreras, en fråga som enligt partiet allt för länge varit mer eller mindre tabubelagd i svensk integrationsdebatt.

Tonen i det här integrationsprogrammet slogs an redan i tre kärnfulla budskap som placerats direkt efter innehållsförteckningen: "I Sverige ska den som kan försörja sig själv", "I Sverige får barn vara barn", "I Sverige har kvinnor samma rättigheter som män". Budskapen i sig är tämligen oproblematiske, åtminstone på ytan. De förmedlar inget annat än att man i Sverige förväntas försörja sig själv och att Sverige är ett bra samhälle för både kvinnor och barn. Undertexten förmedlar emellertid att det finns de som inte lever upp till dessa krav, de som inte gör rätt för sig, som inte låter barn vara barn och som inte erkänner kvinnors lika rättigheter. Underförstått är det de som i programmet och i övrig samhällsdebatt kallas "invandrare" som inte anses leva upp till de förväntningar eller krav som partiet menar kan ställas på svenska samhällsmedborgare. Visserligen noterades det i programmet att "olikheterna mellan individerna i den grupp som går under samlingsnamnet invandrare är enorma" (FP 2002b: 7), men programmakarna använde ändå genomgående kategorierna "invandrare" och "svenskar" som om de vore ömsesidigt uteslutande och naturgivna. "Svenskar" polariseras mot de Andra, "invandrarna". Det är underförstått den givna normaliteten Vi som ställer krav på Dem.

Huruvida det var slumpen eller en medveten prioritering som gjorde att partiet kom att fokusera just språkfrågan kan förstås diskuteras. Det som kan fastslås är

---

3 Rojas har framfört tankar som liknar programmets, dels som forskare (Rojas 1996), dels i egenskap av vice vd för Timbro (Rojas 1999a), dels som moderaternas socialpolitiska ideolog (Rojas 1999b; Moderata samlingspartiet 2001).

4 Förslaget presenterades först som punkt nio i programmet, efter bland annat förslag om "Arbete istället för bidrag", "Socialbidragsregler som uppmuntrar till arbete" och "Tydlighet om toleransens gränser" (FP 2002b: 1), och omnämndes inte ens i de nio punkter som sammanfattade programmet (s. 4f).

emellertid att FP:s kravtema kom att slå an tonen i valdebatten och att partiet i sin integrationspolitik sedan dess konsekvent drivit kravlinjen. Det är dock inte osannolikt att det legat vissa taktiska överväganden bakom det sätt på vilket programmet presenterades. Henrik Brors, chef för *Dagens Nyheters* politiska redaktion, uppger att ”spindoctorn” (för att använda Brors eget ordval) Johan Jakobsson inför Leijonborgs valtal ”ringde och tjtade och utlovade några häftiga utspel” (citerad i Nord & Strömbäck 2003:145). Eftersom Leijonborg nyligen hade medverkat i en särskild serie av partiledarartiklar så valde dock tidningen att bevaka ett annat sommartal. Utspellet fick ändå ett enormt medialt genomslag. Snart sagt över en natt förändrades den politiska dagordningen.⁵ Från att ha befunnit sig i valdebattens utkanter var det nu övriga riksdagspartier som antingen tog efter eller var tvungna att förhålla sig till partiets problemlösning om ”skärpta krav”.

I takt med att partiet tog plats i mediedebattens mittfåra och där fick tillfälle att togföra sin tolkning av ”integrationsfrågan” tycktes väljarsympatierna successivt förändras till FP:s fördel. Två veckor efter Leijonborgs valtal presenterade *Dagens Nyheter* (15/9-02) under rubriken ”Majoritet stödjer språktest” en opinionsundersökning som Sifo gjort på uppdrag av FP. På frågan ”Är det rätt eller fel att kräva vissa kunskaper i det svenska språket för att bli medborgare i Sverige?”, svarade 71 procent rätt, 22 procent fel, medan 6 procent var tveksamma. Enligt undersökningen var stödet för förslaget brett bland samtliga riksdagspartiers väljare. Vi ser här ett exempel på hur FP medvetet försökt styra mediernas politiska rapportering genom att tillhandahålla information som kunde gagna partiet. En beställd opinionsundersökning kan i detta sammanhang vara en stor tillgång. Redan inom loppet av tre veckor hade partiet i Sifos opinionsundersökningar ökat från 4,9 till 7,1 procent (Strömbäck 2004). Samtidigt visar en jämförelse av hur Leijonborg porträtterades i media under 1998 respektive 2002 års valrörelse en dramatisk förändring: 1998 dominerade de entydigt negativa beskrivningarna. 2002 var beskrivningarna inte bara betydligt fler, utan även avsevärt mer positiva. Leijonborg gick i medierapporteringen från *förlorare* till *vinnare* (*ibid.*).

Vissa partier, främst socialdemokraterna, vänsterpartiet och miljöpartiet, kritiserade inledningsvis förslaget som cynisk, främlingsfientlig retorik, men hade i det rådande samtalsklimatet svårt att på allvar få gehör för en alternativ dagordning. En gradvis anpassning till FP:s dagordning kunde anas på såväl höger- som vänsterkanten på partiskalan. ”Jag är inte direkt för språktest, det är att börja i fel ände, men jag kan inte heller upparbeta så mycket ilska emot det”, var statsminister Göran Perssons reaktion på FP-förslaget, enligt en nyhetsartikel i *Dagens Nyheter* (15/9-02). Persson menade, enligt journalisten, att ”svenska, det lär man sig ju på jobbet, och det viktiga är att invandrarna kommer i arbete”. ”Men vill man sedan nödvändigtvis ha ett språktest har jag inte så mycket emot det...” Moderaterna, å andra sidan, svarade med att hastigt arbeta fram en serie förslag som ytterligare skärpte FP:s kravprofil. ”Kun-

---

5 För en kvantitativ analys av mediernas fokusering på ”integrationsfrågan” under 2002 års valrörelse, se Asp (2003).

skapen i svenska språket ska vara ett normalt krav för erhållande av medborgarskap”, markerade dåvarande moderatledaren Bo Lundgren (2002) i en debattartikel på *Dagens Nyheters* debattsida. ”Språkkunskaperna bör”, lade han dessutom till, ”kompletteras med grundläggande kunskaper också om det svenska samhället”, ett förslag som till exempel Kjaersgaards Dansk folkeparti tidigare drivit i Danmark.

Hur kom det sig att ”integrationsfrågan” blev så tongivande i valrörelsen? En viktig förklaring är att utspelet hade stort nyhetsvärde. Det var, för det *första*, ett oväntat krav från ett parti som dels under våren gått till offensivt angrepp på de bägge främlingsfientliga partierna Dansk folkeparti och Sverigedemokraterna, dels tidigare sagt sig värna en generös flyktingpolitik. Det var, för det *andra*, inte helt väntat att Leijonborg, som tidigare under året genomlevt svåra interna stridigheter i partiet, vågade resa ett krav som riskerade att möta skarp intern kritik. Det var, för det *tredje*, oväntat med ett utspel som inte rörde vård, skola och omsorg, som valdebatten dittills kretsat kring. Dessutom var förslaget i sig kontroversiellt och mötte snart kritik, främst från de ickeborgliga partierna. Utspelet levde därmed på samtliga punkter upp till medielogikens berättardrag. Förslaget var konkret; det förenklade en komplex samhällsfråga; det skapade konflikter och polariserade samt intensifierade därigenom den politiska debatten; det erbjöd en rad tillspetsningar som medierna kunde anamma; det gick att knyta till en enskild person, Leijonborg, vilket kom att innebära en viss personifiering av den sakpolitiska frågan (se Strömbäck 2004: 241).

Enligt statsvetaren och debattören Stig-Björn Ljunggren (2003:5) kan den allmänna fokuseringen på ”integrationsfrågan” under 2002 års valrörelse förstås utifrån att ”det som rör invandringen och det mångkulturella samhället rent objektivt [är] en av de frågor som medborgarna artikulerar”. Han menar att ”många politiker” upplever det ”som en fråga som förs på tal i de mer informella sammanhang när väljarna möter sina folkvalda”. En närmare jämförelse mellan väljarnas och journalisternas prioritering av skilda sakfrågor under valet 2002 pekar snarare på att det i första hand var medierna, inte väljarna, som drev fram ”integrationsfrågan”. Bland väljarna hamnade den långt ner på den politiska dagordningen (Asp 2002). Däremot fick FP tillträde till debatten delvis genom att *göra anspråk på* att ge röst åt en sådan, påstått förtigen, folkopinion och distansera sig från de ”politiskt korrekta” dogmer som påstås omge svensk integrationsdebatt (jfr Hertzberg 2002; Carson 2007). Sättet att utmejsla en egen ståndpunkt i opposition till en påstådd ”politisk korrekthet”, PK, har sedermera blivit något av ett centralt retoriskt grepp i FP:s integrationspolitiska repertoar.

FP preciserade sitt språkförslag i en rapport först i februari 2003 (FP 2003), i samband med att socialförsäkringsutskottet skulle behandla partiets motionsyrkande om språkrav för medborgarskap. ”Medborgarskapet ska ge fördelar, till exempel rösträtt i riksdagsval och en ovillkorlig rätt att stanna i Sverige, som inte kan uppnås på annat sätt. Men medborgarskapet ska också vara förenat med vissa tydliga krav”, poängterades det i rapporten. Det var, återigen, först och främst medborgares deltagande i samhällslivet som lyftes fram. Delaktighet kräver vissa grundläggande språkkunskaper. ”Ingen ska bli utestängd från sina medborgerliga rättigheter på grund av bristande språkkunskaper”. Rapporten pekade på att språkrav inte bara kommer att rikta sig

till ”invandrare”. ”Även på den som föds in i det svenska medborgarskapet ställs det ju krav, nämligen på att gå i skolan i minst nio år” (s. 7).

FP:s sätt att äntra debatten påminner om debattens spekulativa dynamik i det tidiga nittioalets Sverige, med Ny demokratis inträde på den rikspolitiska scenen 1991 som belysande exempel. Liksom FP anspelade nydemokraterna konsekvent på polariseringen mellan Folk och Etablissemang och lyckades därmed skapa en politisk nisch som stärkte partiets opinionssiffror och massmediala genomslagskraft. Själva ansåg de sig tillhörande Folket, i kamp mot det förljugna Etablissemang (se Rydgren & Widfeldt 2005). Med en liknande argumentation har FP kunnat legitimera sin dagordning och avfärda eventuell kritik om rasism, främlingsfientlighet eller cyniskt röstfiske som ännu ett uttryck för en ”politiskt korrekt” strävan efter att tysta ner obekväma ståndpunkter. Härvidlag kunde partiet även hänvisa till att man tidigare debatterat mot främlingsfientliga krafter just för att inte lägga locket på den offentliga debatten (Leijonborg m.fl. 2002). Enligt en sådan argumentation är FP, till skillnad från de ”riktiga rasisterna” inte främlingsfientligt, utan beredda att ta folks rädslor på allvar och diskutera dem öppet. Annars riskerar förtigna folkopinioner förr eller senare att blossa upp och fångas upp av mer eller mindre opportunistiska politiska krafter.

År 2004: ”utanförskapsområden” och ghettorankning

En fråga som i förbigående berördes i 2002 års integrationspolitiska program, men som partiet senare har återkommit till i den politiska debatt är den allt mer alarmrande situationen i ”förortens Sverige”. Partiets ställningstaganden i frågan har emellertid formulerats tidigare och har alltsedan mitten av nittioalet ingått som ett viktigt led i partiets allmänna integrationspolitiska strävanden (Mot. 1998/99: S634; Mot. 1997/98: A64). Efter 2002 års framgångsval deklarerade Leijonborg tillsammans med den nyligen invalde riksdagsledamoten Rojas och en före detta socialdemokrat, Abdi Hanad (2002), att partiet inlett ”slaget om förorterna”. Ett första led i detta ”slag” var inrättandet av en särskild Arbetsgrupp mot utanförskap.

I december 2004 presenterade Leijonborg tillsammans med Rojas på debattsidan i *Dagens Nyheter* en ny rapport, *Utanförskapets karta* (FP 2004), som partiet tagit fram. Rapporten kartlade ”utanförskapets utveckling” och tecknade en tämligen dystert bild av förortslivet. ”Ett nytt socialt landskap har vuxit fram i Sverige”, inledde Leijonborg och Rojas (2004) artikeln, ”ett landskap präglad av utestängning från arbetsmarknaden, bostadssegregation, bidragsberoende, maktlöshet och sårbarhet. Det handlar om tiotusentals människor för vilka den vitala sociala rörligheten har upphört att fungera och om bostadsområden vars liv nästan helt präglas av socioekonomiska villkor som på ett markant sätt skiljer sig från samhället i övrigt”.

I rapporten markerades att ”öar av djupt utanförskap” idag återfinns ”i nästan alla stora och medelstora svenska städer” (FP 2004: 8). Sverige sades befinna sig ”farligt nära den punkt då de etniska och sociala konflikterna kan urarta i öppna kravaller och andra ytterst tragiska händelser” (s. 6), ett budskap som partiet senare, i bland annat pressmeddelanden, debattartiklar och uttalanden i massmedia, har lyft fram i sam-

band med enskilda incidenter, som de våldsamheter som ägde rum i Södertäljeförorten Ronna och i franska förorter under 2005.⁶ I den problembeskrivning som genomgår inte bara rapporten utan även andra uttalanden och dokument där partiet fokuserar "förortsproblemet", ges de boendes mentalitet en framskjuten roll (t.ex. Mot. 2004/05: Sf288; Mot. 2005/06: Sf383). Ett särskilt allvarligt problem är de "kulturella referensramar" som sägs utvecklas i "utanförskapsområden", som en följd dels av invandring och "betydande kulturskillnader" mellan "invandrade" och "infödda grupper", dels av de boendes tillvaro i skuggan av eller vid sidan av centrala samhällsarenor (FP 2004: 8).

Även om rapporten underströk att det grundläggande problemet i mångt och mycket är de socioekonomiska omständigheter som råder i "utanförskapsområden" så poängterade den att den specifika livsstil eller mentalitet som dessa omständigheter genererar har en självständig dynamik. "När livet för en majoritet av de som bor i ett område helt och hållet präglas av socioekonomiska villkor och kulturella referensramar som på ett radikalt sätt skiljer sig från samhället i övrigt omvandlas den individuella utsattheten till kollektiva processer med en egen dynamik". Det man benämner "utanförskapets kultur" frikopplas i denna beskrivning från omgivande materiella och sociala sammanhang. I rapporten skisserades en neråtgående spiral "där utanförskapet genererar mer utanförskap och där utanförskapets kultur går i arv till nya generationer" och där "det som från början var verkan – utanförskapet – omvandlas till orsak" (s. 9).

Ett annat centralt argument i partiets resonemang om situationen i landets "utanförskapsområden" är att "utanförskapets kultur" direkt har understötts av en långtgående statlig "förmyndar- och omhändertagandepolitik". En sådan politik har under hela efterkrigstiden i praktiken berövat människor sin kreativitet och initiativförmåga till förmån för lösningar formulerade uppifrån (se FP 2002b). Bidragssystemet skapar, enligt partiet, i sig ett "beroende" som det är mycket svårt att ta sig ur. "Det finns en snabb tillvänjningseffekt", poängterade partiet senare under året i en riksdagsmotion. "Den som blir van vid att bli försörjd av andra kommer efter en tid att se detta som ett naturligt förhållande" (Mot 2004/05: Sf288, s. 33). I enlighet med en sådan tankegång menade Leijonborg och Rojas (2004) i sin presentation av rapporten *Utanförskapets karta* att det är hög tid för ett "perspektivbyte som öppnar vägen för en inkluderande utvecklingspolitik baserad på egenmakt i stället för omhändertagande, på arbete i stället för bidrag". Leijonborg och Rojas knöt här an till 2002 års valparoll *Att ställa krav är att bry sig*. "Det behövs en ny förmåga att våga ställa krav på att alla människor ska göra så mycket de förmår – att ställa krav är att bry sig. För utanförskapet kan inte brytas utifrån. Det är bara inifrån, när de berörda själva tar saken i egna händer, som något positivt kan hända". Nyheten om partiets färiska förortsrapport fick omedelbart stort genomslag i tv, riks- och lokalpress. "Här är Sveriges värsta

---

6 Incidenten i Ronna tjänade som utgångspunkt för en särskild rapport om "utanförskapets verklighet och kampen för ett integrerat Sverige" som presenterades i oktober 2005 (FP 2005b).

ghetton” löd till exempel rubriken på en nyhetsartikel i *Aftonbladet* (04.12.05), som listade landets femtio största ”problemområden”. Hetsidan pryddes av bilder från de tre förorter som toppade ”ghettolistan”, Rosengård, Bergsjön och Fittja.

Partiets argumentation har flera uppenbara paralleller till tanken om *the moral underclass* som präglat den politiska debatten i till exempel Storbritannien och USA (Levitas 1998; Cruikshank 1999). Eftersom resonemanget baseras på ett normativt antagande om det ideala oberoendet iscensätts en rad ”aktiverande” åtgärder, där *workfare* (arbetsplikt eller skyldighet att ”göra rätt för sig”) förespråkas som alternativ till ”passiviserande” *welfare* (rätt till välfärd) (Schierup m.fl. 2006). Aktiveringstanken går som en röd tråd genom det artilleri av åtgärdsförslag som partiet presenterat för att åstadkomma förnyelse i ”utanförskapsområden”.

Aktiveringsstrategin förespråkas dock inte bara av FP, eller ens bara av partier och debattörer på den ideologiska högerkanten (Mattsson 2005). Under nittioalet betonades över lag bidragstagares skyldigheter allt mer samtidigt som deras behov och rättigheter ifrågasattes (se Hörnqvist 2007). Aktiveringsstrategin kom bland annat till uttryck i den aktiva arbetsmarknadspolitik som utvecklats på ett antal platser runtom i landet, inte minst i Malmö och Skärholmen (Neergaard 2004; Giertz 2004), som partiet också självt lyfter fram som goda arbetsmarknadspolitiska exempel i rapporten *Bryt utanförskapet, bekämpa bidragsberoendet!* (FP 2005a). Här ställs krav på aktivt arbetssökande – ersättning bör följas av motprestation för att arbetslösa inte ska vänja sig vid att ”leva på bidrag”, utan bli mer motiverade att, på egen hand, aktivt söka sig in på arbetsmarknaden.

I linje med denna tanke föreslog partiet till exempel införandet av en särskild ”jobb- och utvecklingsgaranti”, riktad mot ”alla som kan arbeta men som slagits ut ur arbetsmarknaden eller som riskerar att slås ut” (Mot 2004/05: Sf288, s. 32). Garantin är tänkt att förvaltas av aktörer som ”företag, frivilligorganisationer, personalkooperativ, de boende själva” och bestå av två delar, dels samhällsnyttigt arbete, dels utveckling, såsom språkinläring och yrkesorienterade kurser. I februari 2005 presenterade Leijonborg och Rojas (2005) ett sådant förslaget i en gemensam artikel på DN-debatt. Under rubriken ”Kräv samhällsnyttigt arbete av alla som får socialbidrag” återknöt de till krav- och plikttemat. ”Kommunerna måste bli skyldiga att kräva motprestation från alla fullt arbetsföra men arbetslösa personer som söker socialbidrag”, preciserade ingressen. Leijonborg och Rojas beskrev kravställandet i termer av en ”konsekvent arbetslinje” som ”inte bara [är] en ekonomiskt fråga utan också en djupt moralisk”.

År 2005: kriminalisering och utvisningshot

”Invandrare” har i svensk offentlig debatt under lång tid varit mer eller mindre starkt förknippade med ”kriminalitet” och vice versa (Estrada 1999; Brune 2004; Camauër & Nohrstedt 2006). Kriminalitet är också ett återkommande tema – ”invandrare” som brottslingar och förorten som farlig plats – i FP:s integrationspolitiska dagordning (FP 2002b, 2005b/c). Under detta tema har det återkommande framförts starka krav på hårdare tag. Under 2005 lanserade partiet en serie mer eller mindre kontro-

versiella förslag som samtliga lyfte fram bekämpandet av kriminalitet som integrationspolitisk nyckelfråga.

Ett särskilt uppmärksammat förslag, som lanserades i början av mars, gick ut på att utländska medborgare som dömts till fängelse över två år bör utvisas ur landet. Detsamma bör, enligt förslaget, gälla för dem som dömts till fängelse vid tre tillfällen. Genom förslaget riktade FP uppmärksamhet mot det man kallar "missbruket av gästfriheten" (FP 2005b). "Vi vill att Sverige ska vara ett öppet land", noterade partiets integrationspolitiska programgrupp under ledning av Rojas. "Öppet för dem som söker skydd undan tortyr och förföljelse. Därför känner vi ett särskilt ansvar att ta tag i missbruk av öppenheten" (s. 51). Enligt programgruppen måste samhället "våga vara oerhört tydliga och säga att den person som inte är svensk medborgare och begår allvarliga brott har definitivt förbrukat sin rätt att stanna i Sverige" (s. 51f). På den presskonferens där förslaget presenteras närvarade, förutom Rojas, resten av programgruppen, samtliga med utländsk bakgrund. En av de närvarande var Nyamko Sabuni, som efter 2006 års val tillträdde som integrationsminister. Ett av de argument som framfördes var att förslaget inte har för avsikt att återigen peka ut "invandrare" i allmänhet, utan snarare motverka fortsatt utpekande. Det ligger, enligt argumentet, i "invandrades" eget intresse att ett fåtal "kriminella invandrare" inte ska få ge samtliga "invandrare" skamfilat rykte: "det är viktigt att skydda de invandrare som lever i Sverige och gör rätt för sig", poängterade Rojas (2005a) i en debattartikel, "från att svärtas ned och drabbas av den minoritet som begår brott". Att debattören själv har utländsk bakgrund gör det lättare att bemöta kritik om främlingsfientlighet. Ett annat av de argument för "hårdare tag" mot "kriminella invandrare" som Rojas anförde var att en "liberal flykting- och invandringspolitik är helt beroende av en fungerande integrationspolitik". Just av den anledningen har, menade han, förespråkare av en sådan politik "ett särskilt stort ansvar för att inte blunda för det som underminerar öppenhetens förutsättningar".

Utspelet var – liksom 2002 års framgångsrika språkrav – tillspetsat och hade stort nyhetsvärde. Andra FP-förslag hamnade återigen i skymundan, däribland en rad förslag om intensifierat arbete mot diskriminering som presenterats på *Dagens Nyheter*s debattsida veckan innan (Rojas m.fl. 2005). Flera riksdagspartier gick till hårt angrepp mot kravet på "hårdare tag" och utspelet gav inte partiet samma strategiska fördelar som 2002 års språkrav.⁷ Förslaget mötte inte minst internt motstånd. Erik Ullenhag, då partiets socialpolitiska talesman, var en av kritikerna. "Det blir fel signaler om frågan om utvisning lyfts upp för mycket", markerade han i en intervju. "Då missar man att de flesta invandrare inte begår brott..." (*Dagens Nyheter* 14/4-05). Riksdagskvinnan Birgitta Ohlsson (2005) tog direkt avstånd från förslaget. "Invandring bör för liberaler sammankopplas med möjligheter och inte som i dag bara med problem".

---

7 Samtidigt mötte snart förslaget starkt positiva reaktioner av mindre partier längre ut på den ideologiska högerkanten. Såväl Bert Karlsson, tidigare partiledare för Ny demokrati, som företrädare för Sverigedemokraterna och Nationaldemokraterna uttryckte sitt stöd för den rättframma FP-linjen (se Dahlstedt m.fl. 2005).

I september tog Rojas (2005b) återigen, bladet från munnen på temat "invandrare och kriminalitet" på *Dagens Nyheter*'s debattsida. Rojas väckte den här gången frågan med anledning av de våldsamma sammandrabbningar mellan ungdomar och polis som då nyligen ägt rum i Södertäljeförorten Ronna. Sammandrabbningarna eskalerade sedermera till skottlossning mot polishuset och föranledde en omfattande mediedebatt. "Invandrarnas tystnad om brott ett svek mot demokratin", förkunnade rubriken. Ingressen inleddes av följande budskap: "De som avlossade skotten i Södertälje skulle inte vara fria i dag om invandrarna slutade blunda för kriminaliteten..." Rojas' maning till självkritik fick särskild tyngd genom att han uttalade sig inte bara i egenkap i riksdagsledamot och integrationspolitisk talesman, utan även som "invandrare". "Nu är det vi", betonade han, "som måste sluta med detta självdestruktiva blundande och denna solidaritet med dem som bryter mot lagen och missbrukar Sveriges vilja till öppenhet och bejakandet av mångfalden".

En månad senare presenterade partiet en ny integrationsrapport, med utgångspunkt just i sommarens "upplopp" i Ronna (FP 2005c). I *Aftonbladet* lade Leijonborg och Rojas tillsammans med Mats Siljebrand, folktopartist från Södertälje, fram sju punkter i kampen mot det tilltagande utanförskapet i Södertälje och förortens Sverige i allmänhet (Leijonborg m.fl. 2005). De tre folktopartisterna poängterade, än en gång med hjälp av PK som retorisk figur, att "vi måste se sanningen i vitögat: med dagens integrationspolitik kommer majoriteten av dessa människor att slussas rakt in i den utanförskapskris Sverige lever med idag". Partiets strävan efter att på så sätt artikulera obekväma, förtigna sanningar kom senare under året till uttryck inför det stundande offentliggörandet av en rapport på temat "invandrare" och kriminalitet från Brottsförbyggande rådet (BRÅ 2005). I en artikel i *Dagens Nyheter* förde Rojas (2005c) fram "invandras sociokulturella arv" som en avgörande förklaringsgrund till "invandras" överrepresentation i brottsstatistiken, något som han påstod "hittills varit mer eller mindre tabubelagt" i den politiska debatten.

I november presenterade Leijonborg (2005), återigen på DN-debatt, en färsk undersökning som partiet gjort, om brottslighet och polisarbete i "utanförskapets områden". "Det är ett faktum att de segregerade bostadsområdena står för en oproportionerligt stor andel brottsförövare och brottsoffer", konstaterade Leijonborg i artikeln. "Brottsligheten drabbar mest och hårdast människor som redan är socialt utsatta". Mot bakgrund av senare års negativa utveckling i de mest "utsatta områdena" behöver, enligt Leijonborg, åtminstone mellan trehundra och femhundra poliser nyanställas i de områden som partiet undersökt. Förslaget lanserades samtidigt som nyhetsrapporteringen kraftigt dominerades av "kravallerna i franska förorter". Nyheten erbjöds Sveriges Televisions flaggskepp Rapport, som inledde sin kvällssändning med ett längre reportage om partiets nya krav. "Jag tror att fler poliser ökar tryggheten och förebygger sådana här oroligheter som vi ser i Frankrike, men som vi också sett tendenser till i Sverige", poängterade Leijonborg för *Svenska Dagbladet* (9/11-02). "Då menar jag till exempel skotten mot polisstationen i Ronna i Södertälje och händelser i Rosengård i Malmö".

Samtidigt behöver, underströk Leijonborg (2005) i DN-artikeln om ökade resur-

ser till polisen, lokalsamhället på ett tydligare sätt involveras i brottsbekämpningen. ”Otryggheten i utanförskapet Sverige kan minskas ytterligare om de berörda själva, i nära samarbete med polisen, tar sig an uppgiften att återskapa en trygg miljö”. Utifrån en sådan tanke föreslogs inrättandet av särskilda ”trygghetsråd”, just ”i syfte att mobilisera det civila samhällets krafter i kampen mot otryggheten”. Här lutade han sig dels mot partiets allmänna aktiveringsideologi, dels mot en grundtanke som framförts med allt större emfas i senare års kriminalpolitiska debatt – en tanke som bland annat betonar värdet av grannsamverkan, situationellt brottsförebyggande arbete och ökat risk- och krismedvetande (Sahlin 2000; Hörnqvist 2007).

Kravmärkningens politik

Jag har i det föregående fokuserat på hur ”integrationsfrågan” för FP har varit ett viktigt inslag i bygget av ett politiskt varumärke. Partiet har bedrivit ett både strategiskt och framgångsrikt pr-arbete, där man lyckats nå fram med en rad ståndpunkter som fått stort genomslag i mediebruset. En viktig sak för partiets varumärke har varit just komplexet invandrare/förort/integration/anpassning, där en rad dagspolitiska frågor har kodats med specifikt etnokulturella innebörder.

FP har i dessa integrationspolitiska utspel bidragit till den politiska debattens rasifiering. Partiet har med hjälp av en utspelsbaserad mediestrategi tagit plats i medie-debattens mittfåra, även om det stundtals riktats skarp kritik mot både partiledningens sätt att bedriva politik och politikens konkreta innehåll.⁸ Oavsett den kritik som utspelen mött, så har partiet vid upprepade tillfällen lyckats ta kommandot i kampen om dagordningen och slå an tonen i den politiska debatten.

Frågan om ”krav”, ”kravlöshet” och ”skärpta krav” löper som en röd tråd genom de tre fall som här har stått i förgrunden. Kravprofilen bygger, till att börja med, på en markant förenkling av en komplex vardag, där världen polariseras, delas i åtskilda läger – gott och ont, vi och de, svensk och invandrare, närande och tärande, aktiv och passiv, inne och ute. Relationen mellan lägren är hierarkisk, där det ena idealiseras, det andra stigmatiseras och skuldbeläggs. Utifrån dessa premisser föreskrivs en anpassning till ”våra”, föregivet tagna ”svenska”, normer och värderingar. Kravprofilen presenteras, slutligen, genomgående i linje med en ”vilja till sanning” (Foucault 1980), en strävan efter att artikulera något som partiet lyfter fram som en förtigen folkopinion.

Gemensamt för samtliga fall är att de erbjuder synnerligen enkla lösningar på i realiteten högst komplexa politiska frågor. Samtidigt som partiet varit mån om att i ett

---

⁸ Kritik har kommit inte bara utifrån, utan även inifrån partiet. En del av dessa kritiker är samlade kring Socialliberalt nätverk (<http://www.socialliberal.nu>). Kritiken kom bland annat till uttryck i att Liberala ungdomsförbundet (2006) krävde Rojas avgång som integrationspolitisk talesman (se även Johansson Metso 2006 och Zarrasvand 2006). Kort därefter avgick han också som talesman, men fortsatte som riksdagsman.

stort antal rapporter underbygga problembeskrivningar och åtgärdsförslag så appellerar de lösningar som lyfts fram till vardagligt ”sunt förnuft”. Dessa lösningar framstår vid en första anblick som helt okontroversiella. Gemensamt för dem är dock – det framgår mellan raderna – att det är de Andra som är Problemet. Det är ”de” som behöver förändras, bli ”mer som vi”. Lösningen på ”förortsproblemet” består därmed i att de ”främmande” (förortsbefolkningen) omvandlar sin påstått misstroende, beroende och passiva mentalitet och lyfter sig till de ”normalas” (det omgivande svenska samhällets) standard när det gäller engagemang, tillit och initiativförmåga (Dahlstedt 2006).

Den omvandling som föreskrivs, från problem till resurs, tärande till närande och passiv till aktiv, bygger – om än oftast implicit – på assimilationistiska grunder, där vissa grupper, enligt devisen *Att ställa krav är att bry sig*, automatiskt åläggs olika krav på assimilation i förhållande till det tänkta idealtillståndet. För att inkluderas i det svenska samhället tvingas ”invandrare” på olika sätt bevisa att de lärt sig ”de rätta koderna”, att de behärskar spelreglerna och det svenska språket ordentligt, att de delar de bärande principerna – demokrati, laglydighet, jämställdhet – som gemenskapen anses vara baserad på (Dahlstedt & Hertzberg 2005; Azar 2006; Jonsson 2009). Även den välvilliga strävan efter ”egenmakt” som genomsyrar stora delar av FP:s politiska dagordning är således i sig en form av maktutövning (Cruikshank 1999), som normaliserar bestämda subjekt, dygder och beteendemönster – och definierar andra som genuint problematiska och i behov av disciplinering (Balibar 2002). De till synes motstridiga budskapen om aktivering/egenmakt och krav/disciplinering framstår därmed mer som två sidor av samma mynt än som absoluta motsatser (jfr Wetherell & Potter 1992).

Mot strömmen? PK-retorik och ”olyfta lock”

En retorisk manöver som används allt oftare i samtidens politiska klimat, i syfte att vinna trovärdighet och acceptans för skarpt formulerade förslag och samtidigt få tillträde till den offentliga debattens mittfåra, är att lansera dem som ”politiskt inkorrekta”. Vi har sett hur FP i början av 2000-talet kunde få tillträde till den politiska debatten delvis genom att göra anspråk på att ge röst åt en påstått förtigen folkopinion om invandring, integration och mångkultur. Partiets tillspetsade utspel om diverse skärpta ”krav på invandrare” har mött stundtals skarp kritik från politiska motståndare. Genom att i skilda fall också bemöta den kritik som framförs som uttryck för PK, politisk korrekthet, har partiet nämligen kunnat tala ur en politiskt gynnsam mot-Etablissemangen-position. ”Att bli kallad rasist och främlingsfientlig är ett vapen för att tysta ner en besvärlig debatt”, poängterar exempelvis Rojas i en tidningsintervju. ”Men om man döljer problemen underblåser man främlingsfientlighet” (*Dagens Nyheter* 18/12-05). Motsvarande retoriska (an)grepp kan iakttas i många olika sammanhang, men det har i synnerhet visat sig vanligt förekommande bland skilda populistiska rörelser (Dahlstedt 2002; Rydgren & Widfeldt 2005; Kamali 2009; Hellström 2010).

En tänkvärd jämförelsepunkt i sammanhanget är Margaret Thatcher och hennes konservativa parti, som under sjuttio- och åttiotalen lämnade djupa avtryck i brittisk politik. Stuart Hall (1988), som närmare analyserat Thatcherismen som hegemoniskt projekt, har pekat på tre faktorer som särskilt avgörande när det gäller att förstå dess långtgående omvälvningar av brittisk kultur och politik. Thatcherregimen utgav sig, för det *första*, för att bilda den främre linjen i en folkfront mot det politiska Etablissemanget. Regimen lyckades här framställa Labourpartiet som del av "maktblocket", och i relief mot detta block framstod Thatchers falang snarast som frihetens förkämpar, på Folkets sida mot Makten. I någon mening var "Thatcher samtidigt 'där uppe' (i staten) och 'där nere' (tillsammans med folket)" (Hall 1990: 66). Regimen lyckades, för det *andra*, på ett framgångsrikt sätt *foga samman* marknadsliberala doktriner (med den fria, nyttomaximerande individen i fokus) med traditionellt konservativa värden (med tradition, anständighet, familj och nation i fokus), på ett sätt som gjorde det möjligt att "artikulera skilda sociala och ekonomiska intressen inom ett och samma projekt" (Hall 1988: 4f). En förutsättning för att lyckas med detta var emellertid, för det *tredje*, att regimen sökte knyta an till folkligt "sunt förnuft", så att människor kunde känna igen sig i Thatchers politiska dagordning. Sammantaget, menar Hall, utgjorde Thatcherismen ett "auktoritärt populistiskt" projekt, sammansatt av *auktoritära* budskap (antifackliga kampanjer och värnandet av en stark, centraliserad statsmakt som förmår garantera "lag och ordning") och en bred uppsättning *populistiska* strategier.⁹

Nu har FP inte till närmelsevis nått samma framgångar som Thatcherregimen gjorde. Trots det har partierna en rad likheter. Två beröringspunkter som jag redan har berört är att FP, i likhet med Thatchers konservativa parti, dels appellerat till ett "folkligt förnuft", dels bedrivit en kamp mot Etablissemanget. Liksom Thatchers politiska program är FP:s integrationspolitiska linje sammansatt av en uppsjö delvis motstridiga budskap, som spänner från en neoliberal argumentation om "bidragsstaten", "entreprenörskap" och "egenmakt" till mer konservativa tongångar med betoning av "svenskhet", "ansvarstagande" och "moral". Dessutom har partiet under senare år, i takt med allt mer explicita krav på anpassning riktade mot "invandrare", rört sig i en auktoritär riktning. En sådan dagordning känns på flera punkter igen inte bara från Thatcherregimens auktoritära dagordning, utan även från populistiska rörelser runtom i det samtida Europa (Žižek 2001; Neocleous & Startin 2003; Kamali 2009).

Ett centralt inslag i denna dagordning är en form av "rasism utan ras" (Balibar 2002), som på senare år överhuvudtaget tycks ha blivit allt mer rumsren i europeisk politik. Det är en rasism med ett välvilligt, inte sällan explicit antirasistiskt, ansikte, som utger sig för att värna universella värden som mänskliga rättigheter och individens frihet (jfr Wetherell & Potter 1992; Jonsson 2009). Vid närmare anblick fram-

---

⁹ Motsvarande process har även identifierats i andra länder, inte minst i USA (se t.ex. Frank 2001).

går emellertid att dessa allmängiltiga värden, även i de fall då etnicitet inte explicit markeras, i många fall är etniskt färgade, snarare än färgblinda. Även de till synes icke-etniskt bundna ”språk”, ”laglydighet”, ”jämsstäldhet” och ”moral”, som bland annat FP tar fasta på i sina integrationsprogram, kan i vissa sammanhang fungera som utestängande gränsmarkörer.

Till skillnad från Thatcherregimen har dock FP inte varit entydigt restriktivt i sina invandringspolitiska ställningstaganden. FP har tvärtom varit ett av de partier som under flera år kritiserat den socialdemokratiska regeringens invandringspolitik, framför allt när det gäller synen på arbetskraftsinvandring, för att vara allt för protektionistisk (t.ex. FP 2001, 2002b; Rojas & Wager 2002), detta som ett led i en marknadsliberal strävan att överhuvudtaget begränsa statsmaktens och välfärdssystemens interventioner. Partiets motstridiga invandrings- och integrationspolitiska hållning kan därmed snarast ses som del av en *rasifierad, neoliberal* styrning, som i en mening *luckrar upp* gränser – som omger nationalstaten och ger statsmakten en omfattande handlingsradie – men i en annan mening *markerar* gränser – för vad som är (o)lämpligt eller (o)möjligt att göra som medborgare, för vilka krav som bör ställas för inkludering i ”vår gemenskap”, för vilka som ställer krav och vilka som förväntas lyda, för ”politikens” domäner (Hindess 2005; Mattsson 2005).

I och med att partiet i en strävan att artikulera en förtigen folkopinion har framfört olika rasifierade budskap, så har rasifiering fått ett skimmer av politiskt ”sunt förnuft”. Då partiet beskyller sina meningsfränder för att vara PK, politiskt korrekta, försvåras förutsättningarna för saklig politisk debatt. PK-resonemanget bidrar därmed till att successivt skärpa tonen i den politiska debatten (Dahlstedt 2002). Jag menar att frasen ”Vi måste få prata om” har samma slags förlösande effekt som frasen ”Jag är inte rasist, men” (van Dijk 1993). När den yttrats har en enskild debattör skapat sig en trovärdig position utifrån vilken han eller hon förhållandevis ohotat kan göra anspråk på att uttolka ”sanningen” om hur etniska relationer *verkligen* fungerar och vilka integrationsproblem som *egentligen* existerar (Hall 1994). Utifrån denna position kan debattören presentera drastiska förslag och konventionella stereotypier om till exempel ”svenskar” och ”invandrare” som vore de odiskutabla.

Avlutande kommentarer

Frihet och herravälde är i det liberala tänkandet förenade som två sidor av samma mynt... Barry Hindess (2000: 94)

FP:s allt mer auktoritära linje i integrationsfrågan utgör inget avsteg från en liberal idétradition. Den mix av neoliberal (riktade mot ”bidragsstaten”) och rasifierade element (riktade mot ”invandrare”) som kommit att karakterisera partiets integrationspolitiska hållning, återspeglar snarare en allmän politiskfilosofisk paradox, nämligen den motsägelsefulla relation mellan å ena sidan frihet och autonomi och å andra sidan paternalism och auktoritär styrning som har långa anor inom den liberala idétradi-

tionen (Rose 1999; Hindess 2000). Motsvarande pendelrörelse mellan frihetlig och auktoritär styrning fanns redan hos liberalismens pionjärer. Den ena sidan förutsatte, och förutsätter än idag, den andra. Det var hos liberalismens pionjärer självklart att för *alla* gällde inte liberalismens "universellt" mänskliga fri- och rättigheter. Det var den vita elitens män som utgjorde själva sinnebilden för *homo politicus*, gentemot vilken resten av mänskligheten mättes och (rang)ordnades (Singh 2005). Den liberala styrningens rationalitet är fortsatt färgad av detta idéhistoriska arv, men antar delvis nya skepnader i samtidens politiska klimat (Hindess 2005).

FP har i kampen om dagordningen konsekvent mejslat fram en rad förenklade och tillspetsade budskap. Här har man inte minst tillgripit en rad stereotypa bilder, vissa med förankring i en kolonial tankevärld, som om "invandrare" vore passiva, kulturellt avvikande och kriminella. Motståndares argument har överdrivits. Budskapen, som tydligt knyter an till "sunt förnuft", har torgförts genom ett dramatiserat berättande. FP:s integrationspolitiska profileringsarbete erbjuder därmed en rad konkreta exempel på dels hur samtida politik är formad av en massmedial logik, dels hur denna logik kan medföra en fördjupad rasifiering av samtalsklimatet. Partiets framgångsrika arbete har underlättats av ett medialiserat politiskt klimat, där högt uppskruvat tempo, dramaturgi, konflikt, yta och personifiering prioriteras framför långsamhet, saklighet och ideologiska skiljaktigheter. Världen polariseras i "vi mot alla andra", vilket gör att politiken intensifieras. Interventioner riktas inte mot rumsligt sett yttre fiender, utan mot inre fiender, kriminaliserade hot och mer eller mindre icke-integrerade delar av samhällskroppen (invandrare i utanförskap) (se Ericsson 2006). Tonen i den politiska debatten skärps. Samtidigt personifieras politiken, bland annat genom att somliga påstår sig vara nedtystade av motståndare som utmålas som representanter för en stigmatiserande "politisk korrekthet".

Samhällslivets medialisering gör att politiken successivt blir allt mer spekulativ (Teshfahoney & Dahlstedt 2008). Mediologiken ger goda förutsättningar för fler och allt mer spektakulära och auktoritära utspel som kan bryta igenom mediebruset och hävda sig i en situation där partierna allt mer "samlas mot mitten" av politikens spelplan. Politiken tenderar därmed att drivas av en nedåtgående spiral där skilda partier söker övertrumfa varandra när det gäller att formulera de skarpaste kraven, göra träffsäkra moraliska utfästelser och "sända tydligast signaler" till "invandrare". I detta sammanhang kan även mindre partier spela en avgörande roll i det politiska spelet om dagordningen. I en tid då politiska partier tycks sträva mer efter omedelbar synlighet och omedelbart högre opinionssiffror än att kämpa för att förmedla olika visioner och ideologier kan framgångsrika utspel från mindre partier få även mer etablerade partier att successivt anpassa sig till, anamma och rentav "ta över" delar av just de mindre partiernas dagordning, om det förefaller ge dem strategiska "konkurrensfördelar", med en allmän omsvängning av debattklimatet som följd.

Litteratur

- Ahrne, G. & A. Papakostas (2003) "Behövs medlemmarna?", *Sociologisk Forskning* 39 (3):3–10.
- Asp, K. (2002) "Väljarna ratar mediernas favoritfråga", *Dagens Nyheter* 15 september.
- Asp, K. (2003) *Medieval 2002*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Azar, M. (2006) *Den koloniala bumerangen*. Eslöv: Symposion.
- Balibar, É. (2002) "Finns det en 'nyrasism'?", i E. Balibar & I. Wallerstein, *Ras, nation, klass*. Göteborg: Daidalos.
- Boréus, K. (2006) *Diskrimineringens retorik*, SOU 2006: 52. Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering.
- Brottsförebyggande rådet, BRÅ (2005) *Brottslighet bland personer födda i Sverige och i utlandet*. Stockholm: BRÅ.
- Brune, Y. (2004) *Nyheter från gränsen*. Institutionen för Journalistik of Masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Camauër, L. & S. A. Nohrstedt (red.) (2006) *Mediernas vi och dom*. SOU 2006: 21, Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering.
- Carson, M. (2007) "Mainstreaming xenofobi?", i T. R. Burns m.fl. (red.) *Makt, kultur och kontroll över invandrares livsvillkor*. Sociologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Corner, J. & D. Pels (red.) (2003) *Media and the Restyling of Politics*. London: Sage.
- Cruikshank, B. (1999) *The Will to Empower*. Ithaca: Cornell University Press.
- Dahlstedt, M. (2002) "Den som sa't, den va't...", *Socialistisk Debatt* 36 (3/4):45–51.
- Dahlstedt, M. (2005) *Reserverad demokrati*. Umeå: Boréa.
- Dahlstedt, M. (2006) "Viljan att aktivera", *Utbildning & Demokrati* 15 (3):83–106.
- Dahlstedt, M. & F. Hertzberg (red.) (2005) *Demokrati på svenska?* SOU 2005: 112, Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering.
- Dahlstedt, M., F. Eriksson & M. Hultman (2005) "Det liberala samtycket och dess Fiender", i M. Dahlstedt & I. Lindberg (red.) *Bortom rasismer i Europa*. Stockholm: Agora.
- de los Reyes, P. & M. Kamali (red.) (2005) *Bortom vi och dom*. SOU 2005: 41, Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering.
- Ericsson, U. (2006) "Den belägrade Andra och undantagstillståndets förtryck", i P. de los Reyes (red.) *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*. SOU 2006: 37, Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering.
- Ericsson, U., I. Molina & P-M. Ristilampi (2002) *Miljonprogram och media*. Norrköping/Stockholm: Integrationsverket/Riksantikvarieämbetet.
- Estrada, F. (1999) *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem*. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Foucault, M. (1980) *Power/Knowledge*. New York: Pantheon.
- Frank, T. (2001) *One Market Under God*. London: Secker & Warburg.

- Giertz, A. (2004) *Making the Poor Work*. Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Hall, S. (1988) *The Hard Road to Renewal*. London: Verso.
- Hall, S. (1990) "Gramsci och vi", *Zenit* (109/110):61–69.
- Hall, S. (1994) "Some 'Politically Incorrect' Pathways through PC", i S. Dunant (red.) *The War of the Words*. London: Virago.
- Hall, S. (1997) "The Spectacle of 'the Other'", i Hall, S. (red.) *Representation*. Milton Keynes: Sage.
- Hellström, A. (2010) *Vi är de goda*. Stockholm: Tankekraft.
- Hertzberg, F. (2002) "Det olyfta lockets paradox", i P. de los Reyes, m.fl. (red.) *Maktens (o)lika förklådnader*. Stockholm: Atlas.
- Hindess, B. (2000) "The Liberal Government of Unfreedom", *Alternatives* (26):93–111.
- Hindess, B. (2005) "Citizenship and Empire", i T. Blom Hansen, & F. Stepputat (red.) *Sovereign Bodies*. Princeton: Princeton University Press.
- Hörnqvist, M. (2007) *The Organised Nature of Power*. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Johansson Metso, F. (2006) "Avsätta Rojas en liberal samvetsfråga", *Göteborgs-Posten* 26 januari.
- Jonsson, S. (2009) *Rapport från sopornas planet*. Stockholm: Nordstedts.
- Kamali, M. (2009) *Racial Discrimination*. London: Routledge.
- Kamali, M. (red.) (2006) *Den segregerande integrationen*, SOU 2006: 73. Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering.
- Koopmans, R. & J. Muis (2009) "The Rise of Right-Wing Populist Pim Fortuyn in the Netherlands", *European Journal of Political Research* (48):642–664.
- Leijonborg, L. (2005) "Färre poliser i sju av tio svenska problemområden", *Dagens Nyheter* 21 november.
- Leijonborg, L. & M. Rojas (2004) "Explosiv ökning av antalet utsatta bostadsområden", *Dagens Nyheter* 5 december.
- Leijonborg, L. & M. Rojas (2005) "Kräv samhällsnyttigt arbete av alla som får socialbidrag", *Dagens Nyheter* 9 februari.
- Leijonborg, L., M. Rojas & A. Hanad (2002) "Nu börjar slaget om förörterna", *Aftonbladet* 20 december.
- Leijonborg, L., M. Rojas, & M. Siljebrand (2005b) "Så räddar vi Ronna!", *Aftonbladet* 14 oktober.
- Levitas, R. (1998) *The Inclusive Society?* Basingstoke: Palgrave.
- Ljunggren, S-B. (2003) *I slutet av början*. Norrköping: Integrationsverket.
- Lundgren, B. (2002) "Låt socialbidraget vara ett lån", *Dagens Nyheter* 22 augusti.
- Mattsson, K. (2001) *(O)likhetens geografier*. Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Mattsson, K. (2005) "Den färgblinda marknaden' och välfärdens rasifiering", i Mattsson, K. & Lindberg, I. (red.) *Rasism i Europa*. Stockholm: Agora.
- Miles, R. (1990) "The Racialization of British Politics", *Political Studies* (38):277–285.

- Molina, I. (2005) "Rasifiering", i P. de los Reyes & M. Kamali (red.) *Bortom vi och dom*. SOU 2005: 41, Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering.
- Mouffe, C. (2000) *The Democratic Paradox*. London: Verso.
- Mulinari, D. & A. Neergaard (2004) *Den nya svenska arbetarklassen*. Umeå: Boréa.
- Neergaard, A. (2004) "Välfärd för vilka?", *Mana* (4):10–12.
- Neocleous, M. & N. Startin (2003) "'Protest' and Fail to Survive", *Politics* 23 (3):145–155.
- Nord, L. & J. Strömbäck (2003) *Valfeber och nyhetsfrossa*. Stockholm: Institutet för Mediestudier.
- Ohlsson, B. (2005) "En sorglig utveckling inom fp", *Aftonbladet* 6 mars.
- Petersson, O. & I. Carlberg (1990) *Makten över tanken*. Stockholm: Carlssons.
- Rojas, M. (1996) *Efter Folkhemmet*. Stockholm: Timbro.
- Rojas, M. (1999a) *Välfärd efter välfärdsstaten*. Stockholm: Timbro/Centrum för välfärd efter välfärdsstaten.
- Rojas, M. (1999b) "En ny socialpolitisk agenda för moderaterna", *Svenska Dagbladet* 3 september.
- Rojas, M. (2005a) "Förringa inte integrationsproblematiken", *Norrköpings Tidningar* 23 mars.
- Rojas, M. (2005b) "'Invandrarnas tystnad om brott ett svek mot demokratin'", *Dagens Nyheter* 19 september.
- Rojas, M. (2005c) "'Kulturarv ligger bakom invandrarnas brottslighet'", *Dagens Nyheter* 12 december.
- Rojas, M. & M. Wager (2002) "'S ett invandrarfientligt parti'", *Dagens Nyheter* 9 juli 2002.
- Rojas, M., N. Sabuni, G. Avci & A. Dervish (2005) "'Slopa turordningsregler när anställda sägs upp'", *Dagens Nyheter* 26 februari.
- Rose, N. (1999) *Powers of Freedom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Roth, H-I. (2002) "Medborgarskap mer komplext än språktest", *Dagens Nyheter* 17 september.
- Rydgren, J. & A. Widfeldt (red.) (2005) *Från Le Pen till Pim Fortuyn*. Malmö: Liber.
- Sahlin, I. (2000) *Brottsprevention som begrepp och samhällsfenomen*. Lund: Arkiv.
- Schierup, C-U., P. Hansen & S. Castles (2006) *Migration, Citizenship and the European Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Singh, N. P. (2005) *Black is a Country*. Cambridge: Harvard University Press.
- Solomos, J. & L. Back (1995) *Race, Politics and Social Change*. London: Routledge.
- Street, J. (2001) *Mass Media, Politics and Democracy*. Basingstoke: Palgrave.
- Strömbäck, J. (2004) *Den medialiserade demokratin*. Stockholm: SNS.
- Tesfahuney, M. & M. Dahlstedt (red.) (2008) *Den bästa av världar?* Stockholm: Tankekraft.
- van Dijk, T. A. (1993) *Elite Discourse and Racism*. London: Sage.
- Wetherell, M. & J. Potter (1992) *Mapping the Language of Racism*. Hertfordshire: Harvester Wheathersheaf.

Zarrasvand, S. (2006) "Fegt av dig Leijonborg", *Aftonbladet* 27 januari.

Žižek, S. (2001) *Did Somebody Say Totalitarianism?* Verso: London.

Pressmaterial

Dagens Nyheter, 2002: 15 augusti; 2005: 14 april, 17 augusti, 18 december.

Svenska Dagbladet, 9 november 2005.

Partimaterial

Folkpartiet (2001) *Återupprätta flyktingpolitiken*. Stockholm.

Folkpartiet (2002a) *Att bemöta fördomar*. Stockholm.

Folkpartiet (2002b) *En ny integrationspolitik*. Stockholm.

Folkpartiet (2003) *Språkkravsreform brådskar – nya fakta och argument*. Stockholm.

Folkpartiet (2004) *Utanförskapets karta*. Stockholm.

Folkpartiet (2005a) *Bryt utanförskapet, bekämpa bidragsberoendet!* Stockholm.

Folkpartiet (2005b) *Bryt utanförskapet!* Stockholm.

Folkpartiet (2005c) *Från skotten i Södertälje till kampen mot utanförskapet*. Stockholm.

Liberala ungdomsförbundet (2006) "Rojas måste avgå!", <<http://www.luf.se>>.

Moderata samlingspartiet (2001) *Bryt utanförskapet!* Arbetsgruppen mot social segregation och utanförskap.

Mot. 1997/98: A64, "Med anledning av Prop. 1997/98:165 Utveckling och rättvisa" [FP].

Mot. 1998/99: Sf634, "En liberal integrationspolitik" [FP].

Mot. 2004/05: Sf288, "Egenmakt och arbete – den liberala vägen till integration" [FP].

Mot. 2005/06: Sf383, "Egenmakt, arbete och jämlikhet – liberal integrationspolitik" [FP].

Hemsidor

<<http://www.folkpartiet.se>>

<<http://www.socialliberal.nu>>

Författarpresentation

Magnus Dahlstedt är statsvetare, docent och universitetslektor vid Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet, Campus Norrköping. Hans främsta forskningsintressen rör makt och inflytande, inkludering och exkludering i den mångkulturella storstaden.

Akademisk kvalitet, vad är det?

Om utarmningen av den akademiska autonomi

Adam Droppe och Björn Söderfeldt

Sociologiska institutionen, Umeå universitet respektive Samhällsodontologi, Malmö Högskola

What is academic quality? On the decline of academic autonomy

In light of the transformations that universities currently undergo, with Bologna as a keyword, the following questions are put: What ideals lie behind the assessment of academic “excellence” and “quality”? What agents have the ability to define what is good science and education today? These questions are approached through Pierre Bourdieus concept of *field*.

Looking at the development the last decade, traditional academic values, such as the ideal of universal knowledge as (personal and collective) enrichment and the intellectual independence “of all political authority and economic power”, as stated in the Magna Charta Universitatum, seem to have emerged into the shadow of employability, knowledge control, competitiveness, and economic benefit.

In connection with the formation of concepts such as “the knowledge society” and “knowledge based economies” the university has received a somewhat different and more central role in society. The university has come to take the role more of a knowledge producing enterprise clearly directed towards the surrounding society. There are higher demands on academic knowledge to contribute to economic, regional or national development and competitiveness. When the university is regarded as a knowledge company whose task is to account for the requests of the students, the labour market, and the business world it undertakes to *follow* trends and short term social phases rather than to *critically examine* them, which has been a traditional task for the university. If the academic work is guided by the market economical principle, that the client requests decide what quality is, instead of the experts on the academic field themselves (i.e. the scientists,) it is obviously not scientific ideals that constitute the criteria for what is good science and education.

Key words: academic autonomy, the Bologna process, research policy, education policy

Vad är vetenskap och utbildning bra för och vad är bra vetenskap? Dessa frågor vilar över all akademisk verksamhet och bakom alla beslut, åsikter och omdömen som har med forskning och högre utbildning att göra. Idag pågår ett omfattande förändringsarbete på högskolor och universitet. Detta innebär en strävan i en viss riktning, och vid målet för denna strävan står ett föreställt ideal, ett ideal som anger vad vetenskap och utbildning är bra för och vad som är bra vetenskap.

De två frågorna har besvarats olika i skilda kontexter och tider. Under en stor del av universitetens historia har kunskaper om världen varit detsamma som kunskaper om Gud, om Guds vilja och avsikter med skapelsen. Upplysningens sanningsökan-

de präglades emellertid snarare av utforskande av en mekanisk och icke-andlig värld i syfte att underkasta naturen människans kontroll.

Kunskap har alltid varit förbundet med kontroll och makt. Sådana kunskaper som har främjat den dominerande gruppens ideologi och anspråk har fått företräde och givits näring att utvecklas. Men kunskaper har också fungerat som motstånd mot makten. Den kritiska analysen har syftat till att underminera försanthållanden som upprätthåller hegemoniska ideologier och maktsystem.

Universitetens roll och funktion har genom historien förändrats tillsammans med det omgivande samhället samtidigt som akademierna slagit vakt om sin självständighet, vilket i grunden handlar om universitetens intresse i att rättfärdiga sin existens.

Traditionellt sett har universiteten utgjort samhällselitens bastion. Universiteten har skolat societeten i de ädla konsterna och varit viktiga kulturbärande genom sin roll att förmedla nationens moraliska och värderingsmässiga hållning. Akademierna har utbildat och "tränat" personer i yrken som ansetts vara viktiga i samhället, som präster, jurister och läkare. Under 1900-talet, och i synnerhet det senaste halvsekle, har universiteten och högskolorna vuxit dramatiskt i storlek och till antal. Deltagandet i högre studier har ökat närmast exponentiellt sedan efterkrigstiden och nya grupper har tagit sig in på akademierna. Kvinnor, lägre klasser och människor med olika etniskt ursprung befolkar idag svenska universitet och högskolor, och nya ämnen har etablerats, som idrottsvetenskap, mäklarutbildning och genusvetenskap.

I samband med att begrepp som "kunskapssamhället" och "kunskapsekonomin" formerats har universitet och högskolor fått en förändrad – och centralare – roll i samhället. Akademierna har kommit att få rollen som kunskapsproducenter och kunskapsförmedlare med tydligare riktning mot det omkringliggande samhället. Högre krav ställs på att kunskap ska bidra till ekonomisk, regional eller nationell utveckling och "konkurrenskraft", och som en följd härav gör icke-akademiska aktörer, som stat och näringsliv, större anspråk på kontroll över hur verksamheterna på universitet och högskolor bedrivs. Men akademiernas specialitet och styrka, att utveckla fria och obundna kunskaper om samhället och världen, försvåras av att fler aktörer har intresse av att utöva inflytande på forskning och utbildning. Och frågan är om dessa till synes motstridiga roller går att förena.

EU har satt upp som mål att bli "det mest konkurrenskraftiga och dynamiska kunskapsbaserade samhället". Forsknings- och utbildningsfrågor står högt upp på den politiska dagordningen. Det omfattande reformeringsarbete som går under namnet Bologna-processen, som nu är i full gång, är en direkt följd av dessa politiska anspråk. Processen genomsyras av "kvalitetsplaner" och utvärderingar av all akademisk verksamhet på alla nivåer. Utbildning och forskning "kvalitetssäkras", lärosäten rangordnas på rankinglistor och utmärkta utbildningar och excellenta forskningsmiljöer premieras.

Men hur mäts "excellensen" och kvalitén? Vad är god och nyttig kunskap och utbildning? För vem är den god och nyttig? Och vem har möjlighet att definiera vad som är bra vetenskap och utbildning idag? Vilka ideal ligger bakom reformeringspro-

cesserna? Vilken kunskapssyn kan man utläsa ur de förändringar som just nu äger rum och vilka implikationer har detta för det akademiska lärarskapet?

Dessa frågor angräps här med hjälp av bland annat den franske sociologen Pierre Bourdieus fältbegrepp. Undersökningsmaterialet utgörs av media där kvalitetsbedömningar, forskningspolitik, utbildningsfrågor, etc. diskuteras och beskrivs. Exempel på sådana är dokument, webbsidor och tidskrifter från Högskoleverket, debattartiklar i dagspress, Malmö högskolas kvalitetsplan, EU-dokument.

Bourdies fältbegrepp: Det akademiska fältet

När det nämns att det är det akademiska fältet som ska avhandlas i denna artikel ter sig detta i förstone som en oproblematiserad omständighet. Som alltid framträder emellertid oklarheter vid närmare beskådning. Gränsen som avgör vad som tillhör respektive står utanför det akademiska fältet är inte helt tydlig. Avsaknaden av fasta punkter och gränser i den ständigt föränderliga verkligheten som ska studeras är forskarens notoriska gissel. Bejaktar man företeelser, t.ex. det akademiska fältets, ständiga förändring, gränzonerna som omgärdar det och den omständighet att alla företeelser är sammanlänkade med det omkringliggande samhället upplöses konturerna som definierar fältet, och det rinner ur händerna på forskaren som ska hantera det.

För att kunna tala om ett akademiskt fält behövs därför alltid i viss mån stiliserade beskrivningar av vad som är karaktäristiskt för det. Det innebär att fokus sätts på vad som är centralt och specifikt för fältet istället för ett fåfängt sökande efter dess yttersta gräns. I detta är Pierre Bourdieus analytiska verktyg behjälpliga.

Ett fält i Bourdieus mening utmärks av en avgränsningsbar grupp människor och institutioner som konkurrerar om någonting för dem gemensamt (Broady 1991:187). Fältet utgör ett system av relationer mellan positioner som är hierarkiskt ordnade. Inom det akademiska fältet befolkas dessa positioner t.ex. av studenter, doktorander och adjunkter samt professorer, rektorer och prefekter. Härav framgår också att ett fält präglas av maktförhållanden där olika grad av ekonomiska, sociala, kulturella och symboliska kapital (prestige och ära) är förbundna med positioner (Ritzer 1996:542). Det som så att säga står på spel, det gemensamma som agenterna inom fältet konkurrerar om, är definitionen av vad som är god kunskap och utbildning (Broady 1991:187). Prestigefyllda vetenskapliga tidskrifter och de institutioner som utser nobelpristagare har dominerande positioner härvidlag, medan den enskilda akademiska läraren har ringa makt över definitionen av god kunskap och utbildning. De som är verksamma inom ett fält är (mer eller mindre automatiskt) involverade i en process som går ut på att förstärka den egna positionen och sitt inflytande på fältet. När t.ex. doktoranden gör detta genom att disputerar och forskaren genom att publicera artiklar i vetenskapliga tidskrifter agerar de i enlighet med den för fältet etablerade gemensamma värdestrukturen, *doxan* i Bourdieus språkbruk (Broady 1998:20). En annan strategi kan vara att försöka påverka och förändra värdestrukturen. Här är kvinnoforskningen ett exempel, som sedan 1970-talet förhållandevis framgångsrikt kämpat för erkännandet av värdet av genusvetenskapliga kunskaper.

En förutsättning för att man ska kunna tala om ett specifikt fält är att det huvudsakligen är de inom fältet som bestämmer vad som ska tillmätas värde. Ett fält är med andra ord ett fält så länge det karaktäriseras av (relativ) autonomi, d.v.s. när agenter inom fältet förfogar över möjligheterna att bestämma över fältets centrala angelägenheter. När externa aktörer har inflytande över fältets "ordning" i sådan grad att dess autonomi sätts ur spel upphör fältet per definition att existera som ett eget fält. Akademiens existens som eget fält är alltså beroende av att universiteten och högskolorna själva har huvudansvaret för det grundläggande innehållet i vad som är god kunskap och utbildning.

Hur förhåller det sig då med den akademiska autonomi? I vilken riktning går utvecklingen med avseende på de senaste decenniernas förändringar? Vad är implikationerna av att fler och nya aktörer har inflytande över verksamheten inom det akademiska fältet, över doxan, positionerna och dominansförhållanden? Vad innebär denna förändrade ordning inom fältet? Frågan blir både vad den förändrade ordningen innebär för subjekt inom fältet, som lärare, studenter och forskare, och vad den förändrade ordningen innebär för universitetets roll i samhället och vad dessa förändringstendenser är uttryck för.

Det moderna universitetsidealet

Idén bakom det moderna universitetet fick fast form i Preussen under det tidiga artonhundratalet i samband med det nationella uppvaknandet efter Napoleonkrigen. Äldre västerländska humanistiska traditioner förenades med upplysningens vurm för sanningssökande och med det tyska begreppet *Bildung* som var i svang vid denna tid, och bildade tillsammans en utbildningsteori som hyllade den enskilda individens strävan efter intellektuell och andlig fullkomning. Begreppet *Wissenschaft* vann sedermera kraft som beteckning på resultatet av en process där intellektet växer till följd av studier och aktivt sanningssökande (Rothblatt 1994). Wilhelm von Humboldt manifesterade dessa idéer genom att inrätta ett universitet i Berlin 1810 (idag *Humboldt-Universität zu Berlin*) där principen om det fria kunskapssökandet och dess betydelse för danandet av hela människan betonades. Humboldts idé gick ut på att universitetet skulle vara ett fritt forum för vetande där forskning och utbildning, eller snarare bildning, var helt integrerade. Studenterna skulle inte uppfattas som elever utan som självständiga individer på jakt efter kunskaper och med eget ansvar för sitt lärande, och läraren var en forskare som själv skulle vidareföra sina lärdomar till studenterna. Den ideala formen för interaktionen mellan lärare och studenter var enligt Humboldt seminariet, där frågor diskuterades fritt och kritiskt.

Det Humboldtska universitetsidealet kan sägas vara arketyper för den moderna akademien. Det är detta ideal som t.ex. återspeglas i högskolelagen som föreskriver att all utbildning inom universitet och högskolor ska vila på vetenskaplig grund¹ (Säljö

---

1 Paragraf 2 punkt 1 i högskolelagen lyder: "Staten ska som huvudman anordna högskolor för utbildning som vilar på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet".

& Södling 2006:7). Det är betoningen på forskningsanknytning som framhålls som det som ger den akademiska undervisningen dess värde och särprägel, och akademins huvudsakliga uppgift anges vara att förvalta och lära ut vetenskapliga förhållningssätt och färdigheter. Det är det Humboldtska idealet som legat till grund för värnandet av akademins autonomi, dvs värnandet av kunskapande fritt från politiska, religiösa, ideologiska och ekonomiska intressen.

I samband med 900-årsjubileet av universitetet i Bologna 1988 formulerades *Magna Charta Universitatum*² som är en överenskommelse beträffande universitetens forsknings- och undervisningsfrihet mellan ett stort antal europeiska universitet (Universitetens Magna Charta 1999). Magna Charta har kommit att räknas som de europeiska universitetens rättighetsförklaring. I dokumentet statueras att ”universitetet är en autonom institution i hjärtat av samhällen” och att ”universitetens forskning och undervisning [måste] vara moraliskt och intellektuellt oberoende av alla politiska, ideologiska och ekonomiska maktgrupperingar” (ibid.). Vidare anförs att undervisning och forskning vid universitetet inte får åtskiljas (ibid.). Universitetens autonomi betonas återkommande.

Frihet i forskning och utbildning är universitetens grundläggande livsprincip. Statsmakterna och universitetet måste inom sina respektive områden respektera detta grundläggandekrav. (Universitetens Magna Charta 1999)

Det kan vara värt att reflektera över varför man år 1988 upprättar en Magna Charta som bygger på de gamla välkända och sedan länge etablerade Humboldtska idealen. Kan angelägenheten att fastställa dessa principer förstås som att akademiernas fri- och rättigheter upplevs vara hotade? Faktum är att många ser tecken på det humboldtska universitetets undergång och framväxandet av nya ideal som en följd av de stora förändringar som äger rum på det akademiska området.

Bolognaprocessen

Det är bråttom! Bologna måste sättas i verket fort! Vi ligger efter! Studierektorn Lars Fälting menar att sådana ordalag karakteriserar andan i de senaste årens förändringsarbete på universitet och högskolor; reformen som går under namnet Bolognaprocessen (Fälting 2007:13). Fälting upplever att det inte ges utrymme för eftertanke. Den enda giltiga mentaliteten är att förändring är bra och roligt, och kritiska röster tystas ner med argument om Bolognareformens nödvändighet för internationell konkurrenskraft. Kritik avfärdas, enligt studierektorn, som universitetskonservatism och Fälting har till och med blivit anmodad att tänka över sitt yrkesval (ibid.).

Bolognaprocessen står för en omfattande reformering av all högre utbildning i Sverige och fyrtiosex andra länder. För ett drygt decennium sedan möttes Frankrikes,

---

2 Beteckningen Magna Charta är hämtad från det avtal som tvingade den engelske kungen Johan I att ge rättigheter åt adeln och prästerskapet, år 1215. Magna Charta betraktas som grunden för det engelska parlamentet och anses ha inspirerat upprättandet av många fri- och rättighetsförklaringar.

Tysklands, Italiens och Storbritanniens utbildningsministrar på Sorbonne (Universitetet i Paris) och träffade en överenskommelse om att skapa en gemensam europeisk referensram för högre utbildning. Året därpå slöt utbildningsministrar från tjugonio länder upp i norra Italien och undertecknade deklARATIONEN som kom att bli startskottet för den process som staden Bologna fått ge namn åt.

De övergripande målen är att främja 1) medborgarnas rörlighet, 2) medborgarnas anställningsbarhet och 3) regionens attraktions- och konkurrenskraft. Reformen innebär en mängd konkreta förändringar, t.ex. upprättandet av ett nytt poängsystem (högskolepoäng ersätter akademiska poäng), en ny sjugradig betygsskala (än så länge inte obligatoriskt), införandet av en masterexamen med mera (*The Bologna Declaration* 1999). Genomgripande utvärderingar och implementeringar i syfte att säkra kvalitet på utbildning och forskning är också en del av Bolognaprocessen. Reformen har också särskilda pedagogiska implikationer i och med att särskilt lärandefokus sätts på studenterna. Alla kursplaner omarbetas och för alla kurser ska lärandemål och målrelaterade betygsriterier bestämmas.

Vad är problemet?

Det är akademins plikt att beforska och problematisera samhällsliga skeenden och fenomen, och det finns givetvis all anledning att göra bruk av ett signum för det akademiska tänkandet, det kritiska tänkandet, även när det gäller så omfattande och betydelsefulla förändringar som Bolognaprocessen innebär.

Begreppen *lärandemål* och *förväntade studieresultat* används på svenska som motsvarighet till *learning outcomes* ett pedagogiskt nyckelord i Bolognasammanhang. Begreppet indikerar viktförskjutning från lärarens ämneskunnskap till studentens uppvisade resultat. För att få perspektiv på förskjutningen kan vi använda den humboldtska undervisningsmodellen, där läraren är en forskare som delar med sig av sina insikter och kunskaper till dem som är intresserade, dvs de studenter som väljer att delta. Den kunskapsyn och pedagogiska innebörd som kan utläsas av sådana sammanhang är idén om att studenterna socialiseras in i det akademiska fältet genom att de tar del av en "mentors" erfarenheter och vetenskapliga färdigheter. Denna kunskapsform relaterar till vad den israeliske pedagogen Anna Sfard kallar *participatorisk kunskapsutveckling* (*participation metaphor*), där läraren betraktas som expert och studenter som aspirerande deltagare på ett område (Sfard 1998:5ff).

Med begreppet *lärandemål* som pedagogiskt ledord läggs fokus däremot på att studenten ska visa upp vissa specifikt angivna resultat, och lärarens roll är att lägga upp strategin för hur resultaten ska uppnås. Studenten är här en *konsument* (enligt Sfards terminologi) som förväntas *tillägna* sig och sedan *äga* och *bruka* sin kunskap, och läraren *förser* studenterna med kunskap (*Acquisition metaphor*, se Sfard 1998:5ff). Tonvikten har således förskjutits från läraren som forskare till läraren som pedagog. Därmed har det tagits ett steg bort från en av grundprinciperna i universitetens rättighetsförklaring, Magna Charta, nämligen principen om att undervisning och forskning inte får åtskiljas. Betydelsen av denna princip ligger i att forskningen är akademins själva

livsnerv. Det vetenskapliga kunskapsområdet är akademins särmärke och specialområde, och alltså det som skiljer den från folkhögskolor, gymnasier och andra utbildningsorganisationer.

En tanke med den pedagogiska reformen är att man vill försäkra sig om att utbildningar och kurser håller hög kvalitet, ”att studenterna faktiskt lär sig något”, som det brukar heta, och därmed undvika problemet med att en del forskare helt enkelt är dåliga lärare. Därför formuleras lärandemål och förväntade studieresultat i detalj. Det kan förefalla som att den akademiske läraren åläggs ett större pedagogiskt ansvar, men en större del av lärarens praktik bestäms s.a.s ovanför läraren, av Bolognareformens noggrannare krav på hur utbildningen ska bedrivas. Det akademiska lärarskapet blir i det avseendet snarare mer standardiserat och styrt genom generella direktiv (Fälting 2007:18f).

Med de rymligare målformuleringar som var gängse före Bolognaprocessen hade den akademiske läraren relativt sett större spelrum att utforma undervisningen, att planera kurser, sätta betyg, o.s.v. efter vad hon eller han uppfattade som relevant i sammanhanget. Relationen mellan läraren och den akademiska institutionen byggde på förtroende för lärarens kompetens, och detta förtroende baserades på kollegernas (främst studierektorns och institutionsledningens) bedömning av hans eller hennes kunskaper som de tittade på i dennes vetenskapliga gärningar, vid seminarier, informella diskussioner o.s.v. Läroprocessen för att bli akademisk lärare var lång och skedde i huvudsak genom insocialisering i ämnets doxa under doktorandtiden (Fälting 2007:18f). Läraren hade i ett sådant sammanhang relativt stor frihet men också ett stort ansvar gentemot akademien, studenterna och ämnet att genomföra undervisning som håller god vetenskaplig standard.

Med Bolognaprocessen besiktigas alla delar av alla akademiska utbildningar och kurser. Alla kursplaner omarbetas, lärandemål formuleras, mer preciserade betygs-kriterier bestäms och utförliga utvärderingar görs på alla nivåer. Detta utgör tillsammans ett genomgripande reglerings- och kontrollsystem, ett försök att detaljstyra utbildningsverksamheten, låt vara i syfte att säkra kvaliteten på undervisningen. Men huruvida detta är ett hedervärt syfte beror på vad som menas med kvalitet enligt Bolognalogiken. Vilken kvalitet är det som ska åstadkommas och säkras?

Kvalitet à la Bologna

Det behövs ingen raffinerad dechiffereringsmetod för att reda ut logiken bakom vad som är goda och rätta kunskaper enligt Bologna. Rätt kunskaper är helt enkelt de som formuleras i lärandemålen, och detta är för det första kunskaper som praktiskt måste gå att mäta, och för det andra är det kunskaper som leder till *employability*, dvs anställningsbarhet.

Employability är ett för Bolognareformen centralt begrepp som är kopplat till *learning outcomes* (lärandemål). Anställningsbarhet definierar själva avsikten och nyttan med utbildningen, och det är erövrandet av kunskaperna som preciseras i lärandemålen som ska garantera anställningsbarhet (Fälting 2007:19).

Employability är ett politiskt präglat begrepp. Under det engelska Labour-partiets nyliberalistiska riktningförändring vid mitten av 1990-talet, med lanseringen av New Labour, användes begreppet employability som ett ledord för en arbetsmarknadspolitisk retorik i kampen mot stigande arbetslöshetsiffror. Retoriken gick ut på att medborgare måste tillgodogöra sig kunskaper och färdigheter som matchar arbetsmarknaden och företagens behov och på så vis öka deras anställningsbarhet.

Begreppet employability har alltsedan dess figurerat i politiska sammanhang i Europa, t.ex. i diskussioner i olika EU-sammanhang, där en ekonomisk aspekt av begreppet betonats; t.ex. vad det är för kunskaper som är viktiga för näringslivet och statens ekonomiska tillväxt.

Problemet är att akademien görs till ett politiskt fält, om utbildning genom begreppet anställningsbarhet betraktas som betydelsefull för att den tjänar politiska syften, d.v.s. att öka Sveriges konkurrenskraft och som åtgärd mot arbetslöshet. Och akademiska lärosäten reduceras till utbildningsfabriker som producerar den arbetskraft som företag och offentliga arbetsgivare efterfrågar om man låter begreppet anställningsbarhet definiera avsikten och avgöra värdet med utbildning. Det går för övrigt inte att veta vilka kompetenser som kommer att betraktas som anställningsbara på arbetsmarknaden under studenternas framtida arbetsliv. Konjunktursvängningar, kriser, formerandet av nya marknader, ny teknik, lokala och globala skeenden gör arbetsmarknaden fluktuerande och oförutsägbar.

När nyttan med forskning och akademisk utbildning definieras på grundval av trender på arbetsmarknaden och snäva intressen hos samtidigt maktthavare i politik och näringsliv inskränks den intellektuella frihet som är en förutsättning för universitetet som vi känner det, d.v.s. akademien som ett eget fält. Och när anställningsbarhet ligger till grund för lärandemålen och tillåts avgöra vad som är kvalitativ utbildning undergrävs akademins autonomi. Då har externa aktörer inflytande över det akademiska fältets innersta angelägenhet; att definiera vad som är goda kunskaper och bra utbildning.

Akademien som kunskapsföretag

Bolognaprocessen omgärdas av en vidare diskurs om kunskapssamhället och kunskapsekonomin som har brett ut sig de senaste decennierna. Forskningens och kunskapens betydelse för samhällsutvecklingen framhålls och förhoppningarna om akademierna som tillväxtmotorer kommer till uttryck i det offentliga samtalet. År 2000 fastslog Europiska unionens ledare Lissabonstrategin, som innebär att EU är tänkt att bli "världens mest konkurrenskraftiga och dynamiska kunskapsbaserade ekonomi".³ I enlighet med detta mål är också en huvudtanke med Bolognaprocessen att Europa och de europeiska universiteterna ska bli konkurrenskraftiga och på så vis attrahera världens bästa studenter och företagets forskningspengar (Fälting 2007:14).

3 <http://www.eu-upplysningen.se/Amnesomraden/Sysselsattning-och-socialpolitik/Samordning-av-sysselsattningspolitiken/>

Forsknings- och utbildningsfrågor har hamnat högt upp på den politiska agendan och de diskuteras med ett marknadsekonomiskt språkbruk. Den europeiska kommissionens forskningspolitiska agenda är härvid talande. Här återspeglas inte en bild av universitet och högskolor som fora för fri och kritisk intellektuell verksamhet med det vetenskapliga kunskapandet som värdefullt i sig. Istället talas om samhällelig roll, *performance*, om forskning som resurs i politisk och ekonomisk mening och nödvändigheten av att samarbeta med näringslivet (Resursutredningen 2007:44). Kommissionen påtalar att ”universiteten bör bli viktigare aktörer i näringslivet, med förmåga att bättre och snabbare reagera på marknadens krav och utveckla partnerskap där man tar tillvara naturvetenskaplig och teknisk kunskap” (KOM 2006:6). Man föreslår att universitet och företag närmar sig varandra även i fysisk bemärkelse, t.ex. genom att nya företag upprättas på univeristetsområden och byggandet av forskningsbyar. Vidare rekommenderas studenter och forskare att ”praktisera på företag, och förbättra forskarnas utsikter på karriärens alla stadier genom att tillföra entreprenörsfärdigheter till vetenskapligt kunnande”(ibid.). EU-kommissionen betonar också vikten av Bolognareformen och pekar bland annat på betydelsen av ”moderniserade kursplaner på alla nivåer som *tillgodoser arbetsmarknadens behov*” (ibid. s.5) (kursivering tillagd).

Det är bilden av entreprenörsuniversitetet och akademien som ett serviceföretag (till bl.a arbetsmarknaden) som tecknas. Kommissionen utlovar att aktivt stödja ett moderniseringsarbete som går ut på att stärka universitetens industriella innovationskapacitet, utvidga universitetens finansieringsbas och profilera sig genom ”strukturerade partnerskap med näringslivet” (ibid:6). I denna universitetsmodell impliceras ett avfärdande av den linjära forskningsmodellen, där ordningen är grundforskning → tillämpning → kommersialisering, och istället förespråkas en s.k. triple helix-modell, där universitet, näringsliv och stat tillsammans formerar en dynamisk innovationsenhet. (Resursutredningen 2007:43) En ordning som med andra ord betydligt begränsar akademiens autonomi.

Statsvetaren Fredrik Melander, som doktorerat med en avhandling om Lunds universitets forskningspolitik från 1980 till 2005, spårar en viktförskjutning från traditionella akademiska ideal till marknadsmässiga normer (Melander 2006). Han menar att det ”idag är lika självklart att beskriva sig som en entreprenöriell högskola som att referera till det humboldtska arvet” (ibid. s. 315). Högskolor och universitet har i högre grad kommit att fungera som serviceinriktade företag och kunskapsproducenter på en konkurrensutsatt marknad, med studenter, näringsliv och offentliga myndigheter, m.fl. som kunder och samarbetspartners (Resursutredningen 2007:44). De allt vanligare och betydelsefullare rankinglistorna över svenska, europeiska och världens universitet är härvid betecknande för akademierna som serviceföretag och kunskapsproducenter genom att de illustrerar konkurrensen på utbildnings- och forskningsmarknaden.

När universitet och högskolor förhåller sig till studenterna som kunder antar de i än högre grad en roll som serviceföretag som har som uppgift att tillgodose kundernas/studenternas behov. I jämförelse med den akademiska doxan kan ”kundernas behov” förväntas vara i mycket högre grad skiftande på grund av snabba förändringar på

arbetsmarknad och samhälle i stort, kulturella trender och idéströmningar, osv. Detta implicerar att akademins traditionella roll som det organ som har som uppgift att kritiskt granska samhällskeenden och trender istället förbinder sig till att följa dem. Med kundmetaforen försvagas akademins egenvärde, dess värde som eget fält, när högre utbildning inte betraktas som en insocialisering i det akademiska fältet utan universitet och högskolor betraktas som en organisation som ska tillgodose studentens, arbetsmarknadens och näringslivets behov. Den etablerade akademiska doxan, som formerats genom en lång process av inomvetenskapliga värderingar av vad som är god vetenskap och kunskap, undergrävs när kunskaper definieras av vad som anses vara gångbart för tillfället, och den blir en spegel av kulturella, ideologiska och ekonomiska värderingar snarare än vetenskapliga.

Vetandets värde

Betydelsen av det akademiska fältets relativa autonomi illustreras av principen om avstånd mellan akademien och staten, näringsliv, m.m. Frågan är vad som händer med forskningens inriktning när den principen bryts och strävan efter direkta ekonomiska effekter prioriteras framför oberoende långsiktig forskning (Waluszewski 2007:187). Den traditionella relationen mellan fri och styrd forskning är därmed omvänd och detta är, enligt tre danska debattörer, en olycklig utveckling (Christensen et al 2007). Jens Christiansen, Jan Holm Ingeman och Mogens Ove Madsen menar att näringskedjan på lång sikt går från grundforskning till tillämpad forskning, även om tillämpad forskning emellanåt också kan inspirera grundforskning (ibid:3). En ensidig satsning på kortsiktig nytto- och användningsorienterad forskning kommer därmed på sikt utarma den samlade kunskapsbanken och samhällets kunskapsberedskap.

Det närmare samarbetet med näringslivet sätter också hinder för vetenskapandet genom att kunskaper patenteras av företag. Forskningsresultat blir i allt större utsträckning privat egendom. Detta har blivit ett problem på t.ex. det medicinska området. Utvecklingen av nya läkemedel hämmas genom att forskare inte kan använda kunskaper som ägs och skyddas av andra forskare och privata företag. ”Forskarpatent stoppar nya mediciner enligt professor”, löd rubriken på en nyhet från Vetenskapsradion (Sveriges Radio, p1 kl. 8.37). Professor Aled Edwards är kritisk till den svenska regeringens satsning på sju stycken innovationskontor på universitet och högskolor runt om i landet, eftersom patent hela tiden stoppar vidare forskning. “Stop focusing at the university level on patenting every little tiny thing that we invent, because every step you take you step on someone’s patent”.⁴

Med dessa förändringstendenser är grundläggande vetenskapliga normer på väg att raseras. I en klassisk artikel från 1942 satte den amerikanske vetenskapssociologen Robert Merton ord på den moderna vetenskapens normer; CUDOS-normerna (Merton 1942). Dessa ska snarare betraktas som ideal som aldrig till fullo uppnås.

⁴ <http://www.sr.se/cgi-bin/p1/program/artikel.asp?ProgramID=406&nyheter=1&artikel=2409133>

CUDOS står för:

Communism, att kunskap är gemensam egendom.

Universalism, att kunskap ska värderas utifrån universella, opersonliga kriterier och inte efter egenskaper (som etnicitet, kön, politisk tillhörighet, o.s.v) hos forskaren.

Disinterestedness, kan översättas med opartiskhet och innebär att kunskaper inte bör utvecklas på grundlag av personliga och privata intressen.

Organized Scepticism innebär att forskningsresultat bör genomgå en systematiserad kritisk granskning i det vetenskapliga kollektivet innan de accepteras som vetenskap.

De omvandlingar som universitet och högskolor idag är inbegripna i, och som diskuteras ovan, innebär ett avlägsnande från CUDOS-normerna och ett närmande till deras antiteser, som sociologiprofessorn Thomas Brante beskrivit; partikularism, privat ägande, egennytta och organiserad dogmatism (Brante 1980:124–138). När det gäller den sistnämnda parametern borde ”organiserad ekonomism” ställas emot Mertons organized scepticism hellre än Brantes organiserad dogmatism. I detta sammanhang är det snarare den förväntade ekonomiska nyttan (konkurrenskraft och tillväxt för näringsliv, region, samhälle, etc.) som är vägledande för värderingen av kunskap än gamla inrotade föreställningar om vad som är sant, d.v.s. dogmatism.

Vad ligger i begreppet kvalitet?

Det vore upplagt för en poststrukturalistisk tolkning av den senaste tidens högkonjunktur för ordet kvalitet. Det är lätt att med foucaultianska ögon (efter Michel Foucault) se användningen av ordet kvalitet som teknik för maktutövning. Kvalitetsarbete, kvalitetssäkring, kvalitetsplan, -mätning, -kontroll, -styrning etc. kan ses som tekniker som reglerar och disciplinerar människorna som förväntas utföra kvalitetsarbetet enligt preciserade kriterier och bestämda rutiner. Bolognaprocessens tyngdpunkt på kvalitetsutvärderings- och implementeringssystem skulle ur ett sådant perspektiv kunna tolkas som inrättandet av makttekniker för att kontrollera samhällets centrala organ för kunskapsproduktion. Och intressena bakom reformen torde kunna identifieras som politiska och näringslivsmässiga.

Vi ska emellertid inte göra poststrukturalistiska utvinkningar utan bara peka på hur mindre och större förändringsprocesser (t.ex. en förändring av innebörden av ordet kvalitet respektive Bolognaprocessen) hänger ihop och samverkar med intressen och maktförhållanden på makronivån.

Begreppet kvalitet har vunnit utbredning under 1990- och 2000-talet i samband med en växande *managementdiskurs*, d.v.s. en diskurs om system för ledning av företag. Begreppet kvalitetssäkring ”invandrade” till Sverige från engelskans *quality assurance* 1987 och idag kvalitetssäkras allt från leksaker, IKEA-varuhus och förskolor till kollektivtrafik, kyrkor och utbildningar. Enligt ISO, som är en internationellt etablerad standardiseringsorganisation, definieras kvalitetssäkring som: ”alla planerade och systematiska åtgärder nödvändiga för att ge tillräcklig tilltro till att en *produkt* komm-

mer att uppfylla givna krav på kvalitet" (ISO 9000) (kursivering tillagd). Detta och andra "management"-begrepp har med andra ord tydliga konnotationer till varu- och tjänstemarknaden och när denna vokabulär importerats till det akademiska fältet följer begreppens marknads- och företagarmässiga innebörder med.

Ett exempel, av många tänkbara, är. Malmö högskolas kvalitetsplan. Ett syfte som återkommande nämns är att stärka högskolans *konkurrenssituation* (t.ex. s.2). Det beskrivs också att kvalitetsarbetet "syftar till att säkra och utveckla högskolans samtliga verksamheter för att därigenom bättre *tillgodose de krav och förväntningar som ställs från studenter, avnämare, intressenter och myndigheter*" (ibid.). Kursiverat (här) är uttryck som indikerar värderingar som konflikterar med den etablerade akademiska doxan. Det är med andra ord inte inomvetenskapliga värderingar som ligger bakom tonvikten på konkurrenskraft. Och att kvalitetsarbetet syftar till att tillgodose studenters, avnämares och andras förväntningar relaterar snarare till varu- och tjänstemarknadens princip att tillgodose kunders efterfrågan än det omgivande samhällets förväntningar på akademien som en institution för oberoende kunskapande.

I kvalitetsplanen ingår att "stödja forskarens och studenters affärsidéer samt att uppmuntra entreprenörskap" (s.7). Ett företagarmässigt förhållningssätt torde emellertid vara svår förenligt med principen om akademisk frihet. Enligt marknadens lag avgör efterfrågan vad som är kvalitet, och företagets förmåga att tillgodose, eller skapa, denna efterfrågan avgör företagets konkurrenskraft och värde. Om akademiernas "kunder", d.v.s. studenter, företag och andra avnämare, däremot bestämmer vad som är god vetenskap och utbildning istället för experterna på fältet själva, d.v.s. vetenskapsmännen, är det följdaktligen inte vetenskapliga ideal som utgör kriterierna för kvalitet. När den tredje uppgiften (som innebär att universitet och högskolor ska förmedla forskningsresultat till det omgivande samhället) drivs långt och omformuleras till samverkansprincipen (som implicerar avnämares inflytande på det akademiska fältets grundläggande struktur) undermineras således den akademiska frihet som är tänkt att borga för kunskaper som är fria från religiösa, politiska och ekonomiska bindningar.

Frågan är om det marknads- och företagarmässiga förhållningssättet avspeglar sig i sättet att mäta och värdera kvalitet på högskolan idag. Kvalitetsarbetet på Malmö högskola och alla andra högre lärosäten är tänkt att s.a.s. i förväg garantera kvalitet på "produkterna", d.v.s. forskning och utbildning. Men går det att ställa sådana garantier när det gäller forskning och undervisning?

Kvalitet som kvantitet

För att kunna sträva efter och "säkra" kvalitet måste man ha kriterier för vad kvalitet är. När det gäller forskning används bibliometriska metoder för detta ändamål. Antalet publicerade vetenskapliga artiklar och citeringsfrekvens, d.v.s. hur ofta en forskare blir citerad av andra forskare, är variabler som tjänar som "objektiva" mått på vetenskaplig kvalitet. Vidare räknas hur många nätverk forskaren deltar i och hur mycket externa forskningsmedel forskaren drar in (Eliasson 2008:12).

Det blir här tydligt att kvalitet anses vara kvantitet. Det är antal, frekvenser och mängder som mäts. Kvantitativa mått går emellertid inte att direkt översätta till kvalitativa. De säger i själva verket väldigt lite om vad forskningen kan leda till eller ha för betydelse i framtiden (Sharon Rider intervjuad av Eliasson 2008:12). En diger monografi är i kvantitativa mått lika mycket som en artikel som kanske är författad tillsammans med fyra andra forskare. Är monografin på svenska och berör ett smalt akademiskt ämne har den mycket mindre chans att bli citerad än artikeln på engelska inom ett stort område. Men att den vetenskapliga kvalitén därmed per automatik skulle vara sämre i monografin kan svårligen hävdas.

Filosofen Sharon Rider spekulerar i radioprogrammet OBS om hur Friedrich Nietzsche, som räknas som ett av de stora namnen inom den västerländska idéhistorien, skulle klara sig i dagens utvärderingssystem (OBS 2008). Han skulle säkert inte få forskningsanslag och antagligen inte ens komma in på forskarutbildningen, säger Rider (ibid.). Nietzsche anpassade sig inte till avnämare, var inte med i forskarnätverk, medverkade inte i stora projekt och ägnade sig inte åt studier som kunde förväntas gagna näringslivet, regionens konkurrenskraft, o.s.v. Med dagens kriterier för vad som är akademisk kvalitet är risken stor att banbrytande forskning som Nietzsches trängs undan, samtidigt som det vore svårt att finna någon med större samhällsbetydelse. Det är ju den forskning som är mest "mainstream", den som är mest lik normen och passar bäst in i det för närvarande rådande tankeklimatet, som blir mest publicerad, citerad, uppmärksammas, gångbar i nätverk o.s.v.

Dagens kvalitetsutvärderingssystem riskerar att fungera som en kreativitetsbegränsande likriktningsmekanism. Den verkligt originella och nydanande kunskapen ter sig ofta obegriplig och oanvändbar av sin samtid (Rider i Eliasson 2008:13). Likaså missgynnas kritiskt granskande studier när forskning värderas efter sin attraktionskraft för näringsliv och andra avnämare, enligt principen att samverkan och externa anslag fungerar som kriterier för forskningens kvalitet när det gäller t.ex. medelstilldelning till universitet från staten.

Att det är den forskning som ger upphov till många artiklar, flitig citering och stora externa anslag som räknas som högkvalitativ tycks i själva verket relatera till den marknadsekonomiska principen att det är efterfrågan som avgör vad som räknas som kvalitet. Professionsstrategier som bygger på sådana principer analyseras i en ny avhandling av Adam Droppe, "Konstitueringen av ett vetenskapligt objekt – exemplet det manliga klimakteriet" (Sociologiska inst Umeå universitet 2010), som också visar på bekymmersamma konsekvenser när gränserna mellan akademi och näringsliv luckras upp.

Mätbara kunskaper

Utvärderingsvägen, eller som Sharon Rider uttrycker det "utvärderingshysterin", har konsekvenser för vilken kunskap som produceras och lärs ut vid akademierna (Rider i Eliasson 2008:12). När det gäller forskning riktas vetenskapandet mot det som ger "poäng" i utvärderingarna. Innehållet anpassas efter mätmetoderna. Det är de aspek-

ter som på ett praktiskt sätt *går* att mäta som mäts – antal citeringar, publiceringar, etc. – och det är det som mäts som kommer att räknas som betydelsefullt. Andra aspekter av kvalitet, som originalitet, skarpsinne och djup går inte riktigt att fånga och omvandla till objektiva mätvärden. Vetenskaplig kvalitet går knappt ens att formulera i ord. Likväl finns det ett kollegialt professionellt värderingssystem, som regleras genom diskussioner och annan kommunikation inom det vetenskapliga fältet, vilket t.ex. legat till grund för att Friedrich Nietzsches arbeten trots allt tillmäts stort värde. Men med det utvärderingssystem som på senare år blivit allt mer gällande har utomvetenskapliga aktörer, t.ex. politiska organ som EU och den svenska regeringen, kommit att få en dominerande position i förhållande till det akademiska fältets interna värderingssystem.

Liknande implikationer har kvalitetsarbete och utvärderingssystem på utbildningssidan. Inte bara med tanke på att det är den vetenskap som anses ha kvalitet som också ska ligga till grund för utbildning, utan också att det är den typ av kunskap som man tror går att mäta som det läggs vikt vid i utbildningar. Bolognareformen innebär, som nämnts, att utbildnings- och kursplaner omarbetas, övergripande mål ställs upp för varje kurs och dessa bryts ned i delmål, och vidare i allt mer specifika kunskapsmål, färdighetsmål, förväntade studieresultat. Mer detaljerade betygskriterier bestäms också och en mer fingradig betygsskala rekommenderas. Sociologen Kerstin Rathsman, som har erfarenhet av akademiskt lärarskap både ”på golvet” och i mer ledande positioner, upplever att risken med Bolognaprocessen är att undervisning, kanske i synnerhet examinationer, görs kvantitativt mätbara, ”där man lätt kan pricka av genomförda kriterier och mål och samtidigt förtränga områden som är mer problematiska att mäta, såsom analytiskt, självständigt och kritiskt tänkande (Rathsman 2007:33).

Sharon Rider ger uttryck för kritik av samma art. Hon menar att huvudsyftet med en utbildning inte längre tycks vara att utveckla förmåga hos studenterna att analysera och resonera självständigt och kritiskt om deras naturliga och sociala omgivning (OBS 2008). ”Istället vill man ge studenterna förutbestämda kunskaper och färdigheter dikterade av vad man tror är näringslivets kortsiktiga behov” (ibid.).

Den akademiska lärarens arbetstid och energi inriktas i allt större utsträckning på administration och uppgifter som handlar om att organisera och reglera undervisningen – kursplaner ska utformas i enlighet med övergripande curricula, relevanta lärandemål ska identifieras och förväntade studieresultat specificeras, studenternas kunskaper ska mätas enligt bedömningskriterier som ska formuleras, betyg ska definieras, verksamheterna ska ständigt utvärderas, etc. – och risken är stor att det är sådant som konkret går att reglera, mäta och utvärdera som högskoleverksamheten i ökande grad kommer att handla om. Tonvikten hamnar lätt på den typ av kunskaper som tydligt kan redovisas och bedömas i termer av rätt eller fel, sk. faktakunskaper, medan förmågor som ansetts vara den akademiska skolningens utmärkande drag, som kritiskt tänkande, bildning och analytisk förmåga åsidosätts. Dessa s.k. akademiska kompetenser kan aldrig riktigt bedömas utifrån fasta kriterier för vad som ger poäng, utan måste till syvende och sist hänföras till lärarens egna förmågor och erfa-

renheter av vad som är bra akademiska kunskaper. Lärarens bedömning av t.ex. en C-uppsats görs mot bakgrund av hennes egen expertis och skolning, som förmodligen innebär att hon läst hundratals vetenskapliga artiklar och böcker, skrivit en avhandling och bedrivit självständig forskning, deltagit i diskussioner och seminarier, m.m.

Faktakunskapsundervisning kan vilken utbildningsorganisation som helst bedriva, men det akademiska tänkandet och vetenskapliga förhållningssätt är akademiens specialområde. Fokuseringen på de mätbara och konkret definierbara kunskaperna som Bolognareformen medför kan därför betecknas som en avakademisering av undervisningen på högskolor och universitet.

Anledningarna som framhålls till varför de akademiska kompetenserna är viktiga är många. För att åter ta ett exempel från en av de mera framträdande ”nya” högskolorna kan noteras att Malmö högskolas rektor Lennart Olausson menar att målet med en utbildning inte enbart är att man lär sig specifika färdigheter för ett yrke utan att man också lär sig att reflektera över vilken roll det yrket spelar i samhället, samt att man i utövandet av yrket ser det som en självklarhet att reflektion är en del av ens yrkesroll (Stoltz & Olausson 2004:9). Olausson lägger vikt vid ”medborgerlig bildning”, som är Malmö högskolas profil.

Här lever det gamla bildningsidealet som inspirerade Humboldt kvar. I bildningsbegreppet finns en förståelse av den bildade människan som en självständig och ansvarstagande individ. Att allsidiga kunskaper och reflekterande förhållningssätt bereder henne en grund till att fatta egna självständiga beslut utan att låta sig manipuleras. Bildningsidealet innebär en strävan efter att förstå sig själv, samhället och världen och att agera efter denna förståelse (Sjöström 2008:1).

Tanken med Malmö högskolas profilering på medborgerlig bildning är att studenterna ska utrustas för att kunna navigera i ett komplext samhälle och på en snabbföränderlig arbetsmarknad som ställer allt högre krav på individens egna initiativ och ansvarstagande. Bildningsidealet är förbundet med akademiens självständighet. Det markerar att akademin har vidare uppgifter än att enbart producera personal till arbetsgivare.

Det är viktigt att högskolorna har en position som fristående, kritiska aktörer i samhället, snarare än en position som en aktör som producerar utbildning och forskning ’på begäran’, som det kan bli med ett för stort, ensidigt och/eller begränsat fokus på tillväxt och innovation. (Stoltz & Olausson 2004:24)

Betraktar man utvecklingen bara det senaste decenniet förefaller emellertid värnandet om bildningsideal, det fria kunskapssökandet och oberoendet ”av alla politiska, ideologiska och ekonomiska maktgrupperingar”, som det uttrycks i Magna Charta, ha hamnat i skuggan av anställningsbarhet, kunskapskontroll, konkurrenskraft och ekonomisk nytta.

Referenser

- Bourdieu, P. (1977) *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brante, T. (1980) *Vetenskapens struktur och förändring*, Diss. Lund: Univ.
- Broady, D. (1991) *Sociologi och epistemologi: om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. 2., korr. uppl. Stockholm: HLS (Högsk. för lärarutbildning)
- Broady, D. (1998) *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg*. Skeptronhäften/Skeptron Occasional papers NR.15 Uppsala Universitet
- Christiansen, J., I. J. Holm & M. O. Madsen (2007) "Staten har inddraget universiteternes frihed", i *Raeson*, 2007-05-03.
- Droppe, A. (2010). "Konstitueringen av ett vetenskaplig objekt. Exemplet – det manliga klimakteriet" Umeå universitet, Sociologiska institutionen (diss.)
- Eliasson, P.-O., (2008) "Forskare protesterar mot tävlingsmentalitet", i *Universitetsläraryrket*, nr.3:2008.
- Ekström, A., (2006) "Från bildningsuppdrag till entreprenörskap?", i *Tvärsnitt* nr.4:2006.
- <http://www.vr.se/huvudmeny/tvarsnittnr42006/franbildningsuppdragtillentreprenorskap.4.28a3695010f65c9aeac80001526.html>
- Fälting, L., (2007) "En studierektors dilemma" i S. Rider. & A. Jörnsten (red.) *Reclaim the science: om vetenskapens avakademisering*. Hedemora: Gidlund
- KOM (2006) 208 slutlig, Meddelande från kommissionen till rådet och Europaparlamentet: Att förverkliga moderniseringsagendan för universiteten: Utbildning, forskning och innovation. Europeiska gemenskapernas kommission.
- Kvalitetsplan för Malmö högskola 2008–2012. http://www.mah.se/upload/Bologna-processen/Microsoft%20Word%20-%202019%20sep%20KP%20slutversion_1.pdf
- Melander, F. (2006) *Lokal forskningspolitik: institutionell dynamik och organisatorisk omvandling vid Lunds universitet 1980–2005*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2006
- Merton, R. K. (1942) "The Normative Structure of Science" i R. K. Merton (1973) *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*. Chicago: University of Chicago Press
- OBS, Sveriges Radio, P1, 2008-01-08; program 9509, produktionsnummer 5234-08-1021.
- Rathsman, K. (2007) "Att mäta kvalitet; eller, hur skulle det ha gått för Mead i dagens svenska universitet?", i S. Rider & A. Jörnsten (red) *Reclaim the science: om vetenskapens avakademisering*. Hedemora: Gidlund
- Resursutredningen (2007). *Resurser för kvalitet: slutbetänkande*. Stockholm: Fritze Tillgänglig på Internet: <http://www.regeringen.se/sb/d/8439/a/91339>
- Ritzer, G. (1996) *Sociological theory*. New York: McGraw-Hill
- Rothblatt, S. (1994) "Tesen om universitetets idé och dess antites", i *Tvärsnitt* nr.3–4:94. <http://www.tvarsnitt.vr.se/tvarsnittjoel/huset/huvudmeny/nummer3och494/tesenomuniversitetetsideochdessantites.4.1d4cbbbb11a00d342b0800014393.html>

- Sjöström, Jesper (2008) "Nytta-risk-tänkande kring kemikalier som en del av medborgerlig bildning – varför och hur?", Examinationsuppgift till den högskolepedagogiska kursen "Medborgerlig bildning", Malmö högskola, våren 2008.
- Sfard, A. (1998) "On Two Metaphors for Learning and the Dangers of Choosing Just One", *Educational Researcher* 27 (2): 4–13.
- Stoltz, P. & L. Olausson (2004) "Medborgerlig bildning – Om reflekterande medborgare och deras bildning", i *Genus / Miljö / Migration och Etitet*. Malmö högskola
- Säljö, R. & M. Södling (2006) *Utbildning på vetenskaplig grund: röster från fältet*. Stockholm: Högskoleverket. <http://www.hsv.se/download/18.539a949110f3d5914ec800086083/0646R.pdf>
- The Bologna Declaration of 19 June 1999*. The European Higher Education Area. http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/bologna_declaration.pdf
- Universitetens Magna Charta*, Bologna 1988, Sveriges Universitets & Högskoleförbund, December 1999.
- Waluszewski, A. (2007) "I skuggan av ett mått" i S. Rider & A. Jörnsten (red) *Reclaim the science: om vetenskapens avakademisering*. Hedemora: Gidlund
- "Vetenskapsradion", Sveriges Radio p1, den 30 oktober 2008, kl. 8.37. (se <http://www.sr.se/cgi-bin/p1/program/artikel.asp?ProgramID=406&nyheter=1&artikel=2409133>)

Författarpresentation

Adam Droppe är filosofie doktor i sociologi. Han disputerade i juni 2010 vid Umeå universitet med avhandlingen *Konstitueringen av ett vetenskapligt objekt: Exemplet – det manliga klimakteriet*.

Björn Söderfeldt är professor i samhällsodontologi vid Malmö Högskola, docent i samhällsmedicin vid Karolinska institutet och fil lic i statsvetenskap, Uppsala universitet. Han har handlett 27 avhandlingar och har ca 250 vetenskapliga arbeten.

- Bragesjö, Fredrik och Margareta Hallberg*, "Forskning med juridiska förvecklingar", i nr 1 2009
- Brännström, Lars*, se Sten-Åke Stenberg och Lars Brännström
- Bulmer, Martin*, "Survey Research and Sociology", i nr 1 2009
- Ekerwald, Hedvig*, "Sociologernas relationsväv", i nr 1 2009, "Tidskriftens granskningsprocess", i nr 2 2009, "Sociologisk Forskning, Web of Science och Sociological Abstracts", i nr 3 2009, "Vårt internationella sociologförbundet", i nr 4 2009
- Elam, Mark*, se Göran Sundqvist
- Eriksson, Lovisa*, "Virtuella kroppar: Presentationer av jaget i svenska dagboksbloggar", i nr 4 2009
- Ertürk, Yakın*, "Towards a Post-Patriarchal Gender Order: Confronting the Universality and the Particularity of Violence against Women", i nr 4 2009
- Frank, Denis*, "De oauktoriserade migranterna i svensk byggnadssektor - en studie i deportationspolitik 1990-2004", i nr 2 2009
- Hallberg, Margareta* se Bragesjö
- Hellström, Anders*, "Europeisk familjelycka", i nr 1 2009
- Himmelstrand, Ulf*, "Sociala normer, sociala identiteter och socialt avstånd", i nr 2 2009
- Jerre, Kristina*, "Ökat hot och våld i arbetslivet - en följd av förändrade arbetsförhållanden?", i nr 1 2009
- Karina Nilsson och Mattias Strandb*, "Skilsmässor och separationer - betydelsen av rollspecialisering och jämställdhet", i nr 3 2009
- Loxbo, Karl*, "Har den interna demokratin i politiska partier försvunnit över tid?" i nr 4 2009
- Sahlin, Ingrid*, "Att prata ihop sig i rätten", i nr 1 2009
- Stenberg, Sten-Åke och Lars Brännström*, "Arbetslöshet som en icke önskvärd konsekvens av socialbidrag: Resultat från en tidsserianalys på befolkningsnivå i Sverige 1946-1990", i nr 4 2009
- Strandb, Mattias*, se Karina Nilsson
- Sundqvist, Göran och Mark Elam*, "Sociologin, hybriderna och den sociala verkligheten - exemplet kärnavfall", i nr 2 2009
- Wall, Erika*, "Ungdomars samtal kring risker - relationen mellan riskförståelse och platsanknytning", i nr 3 2009
- Ware, Vron*, "Why Whiteness Studies Needs to Think about Warfare", i nr 3 2009
- Wide, Sverre*, "Smärta, skönhet och sociomaterialitet - en intervju med Dag Østerberg om begreppen form, förändring och socialitet", i nr 3 2009
- Repliker, i nr 3 2009
- Recensioner, i varje nummer
- Sociologförbundet har ordet, i varje nummer.

A Vocabulary Justifying Revolutions

Hans L Zetterberg

To my knowledge, the concept “vocabulary of motives” was first used in social science by the young C. Wright Mills (1940). In my recent book, *The Many-Splendored Society: Fueled by Symbols* (Zetterberg, 2010, pp. 415-416), I suggest that vocabularies of motives are of two different kinds. We use ‘vocabularies of justifications’ to motivate our own actions. ‘Compelling vocabularies’ are what others use to motivate us, and what we might use to motivate others. The leverage of these small sets of words fascinates and mystifies. Our language brains use them in human encounters to shape and motivate individuals, and thereby also maintain and change social reality.

In concluding my book, I found no place for a section with an example of a vocabulary justifying revolutions. I present it here instead, and thank the Editor of *Sociologisk forskning* for the opportunity. (I do not rule out that the piece might find a place also in some later volume of my writing project *The Many-Splendored Society*.)

A revolution, a full and rapid change of political, economic, and other realms within a society, requires extraordinary justifications. Usually verbal attacks do not suffice as justification and the revolutionaries need to justify spontaneous and organized violence as well.

The American Revolution contributed concrete *compelling* vocabularies such as the legislative principle “No taxation without representation,” meaning that a legislature elected by the people shall decide taxes paid by that people. It also created *justifying* vocabularies, such as the Declaration of Independence of July 4, 1776 by Thomas Jefferson. The latter states that the Creator has given all men “certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness”.

This phrasing has some well-known antecedents. John Locke had, at the time of the English revolutions, put forth three rights: “life, liberty, and property,” or, “life, liberty, and estate.” George Mason, Jefferson’s fellow-statesman, had written in the Virginia Declaration of Rights about “the enjoyment of life and liberty, with the means of acquiring and possessing property, and pursuing and obtaining happiness and safety.” Jefferson dropped all references to property. He wrote “pursuit of happiness” and added “among these” to the text, implying that there were others. He apparently took liberties in editing the rights he thought given by God. He respected Benjamin Franklin, who believed that God helps those who help themselves.

In Jefferson’s own life, there is little doubt that the pursuit of happiness was an umbrella covering his pursuits of money, power, knowledge, and artistic beauty, preferably centered on his stately family home, Monticello. His fortune included approximately 100 slaves who served his household, his farm, and a nail factory.

Jefferson is particularly known for the statement that “the government governs best which governs least,” leaving ample room for all non-political pursuits. He clearly wanted to live in a society without hegemony of the body politic. (On this score he apparently would prefer what we call a many-splendored society.) Lincoln modified this into wiser words: the government should do for the people whatever the people cannot do for themselves.

Jefferson’s Declaration of Independence of thirteen of the British colonies in North America constitutes the world’s most famous vocabulary of justification of a revolution. His vocabulary, however, is not the one that we usually associate with uprisings. There is a slogan of “equality” as in the French revolution, but in America it apparently means equality at birth, i.e. “born equal.” There is no explicit “call to arms.” The word “rebellion” is not found in the text. The purpose of the Declaration is to cut ties to a kingdom and establish a republic. There is no talk of a “democracy.” Such a word belongs in another generation. However, Jefferson avoids also the word “republic” in the text. The central theme is the right to pursue happiness and the right to disobey any authority, such as the British King and Parliament, when they stand in the way of this pursuit.

Twenty-seven Arguments Justifying a Revolution

The Declaration is a short document, and its longest section is a list of oppressions imposed by an increasingly despotic colonial power. The list of twenty-seven grievances against King George III is best understood if we sort them in a different order than the original one, and if we give them headings.

The fighting had already begun when the Declaration was written. The following five items deal with the ongoing war; the last one deals with the situation in Canada. The latter is included in the Declaration as a hint of the King’s strategic goal for the war, as least as it was seen by the thirteen other North American British colonial territories.

Waging war against us (5 items)

- He has abdicated Government here, by declaring us out of his Protection and waging War against us.
- He has plundered our seas, ravaged our coasts, burnt our towns, and destroyed the lives of our people.
- He has excited domestic insurrections amongst us, and has endeavoured to bring on the inhabitants of our frontiers, the merciless Indian Savages whose known rule of warfare, is an undistinguished destruction of all ages, sexes and conditions.
- He is at this time transporting large Armies of foreign Mercenaries to compleat the works of death, desolation, and tyranny, already begun with circumstances of Cruelty & Perfidy scarcely paralleled in the most barbarous ages, and totally unworthy the Head of a civilized nation.

- For abolishing the free System of English Laws in a neighbouring Province, establishing therein an Arbitrary government, and enlarging its Boundaries so as to render it at once an example and fit instrument for introducing the same absolute rule into these Colonies.

The largest number of grievances about the King and the British Parliament deals not with the war of insurrection but with the run-up to that war.

Failures to respect the rule of law (5 items):

- For taking away our Charters, abolishing our most valuable Laws and altering fundamentally the Forms of our Governments.
- For suspending our own Legislatures, and declaring themselves invested with power to legislate for us in all cases whatsoever.
- He has combined with others to subject us to a jurisdiction foreign to our constitution, and unacknowledged by our laws; giving his Assent to their Acts of pretended Legislation.
- For depriving us in many cases, of the benefit of Trial by Jury:
- For transporting us beyond Seas to be tried for pretended offences:

Ruling without consent of the governed and of elected representatives (5 items):

- For imposing Taxes on us without our Consent.
- He has refused to pass other Laws for the accommodation of large districts of people, unless those people would relinquish the right of Representation in the Legislature, a right inestimable to them and formidable to tyrants only.
- He has dissolved Representative Houses repeatedly, for opposing with manly firmness his invasions on the rights of the people.
- He has refused for a long time, after such dissolutions, to cause others to be elected, whereby the Legislative Powers, incapable of Annihilation, have returned to the People at large for their exercise; the State remaining in the mean time exposed to all the dangers of invasion from without, and convulsions within.
- He has called together legislative bodies at places unusual, uncomfortable, and distant from the depository of their Public Records, for the sole purpose of fatiguing them into compliance with his measures.

Failure to sign legislation enacted in the colonies (2 items):

- He has refused his Assent to Laws, the most wholesome and necessary for the public good.
- He has forbidden his Governors to pass Laws of immediate and pressing importance, unless suspended in their operation till his Assent should be obtained; and when so suspended, he has utterly neglected to attend to them.

Failure to respect an independent judiciary (2 items)

- He has obstructed the Administration of Justice by refusing his Assent to Laws for establishing Judiciary Powers.
- He has made Judges dependent on his Will alone for the tenure of their offices, and the amount and payment of their salaries.

Failure to respect civilian rule over the military (5 items):

- He has kept among us, in times of peace, Standing Armies without the Consent of our legislatures.
- He has affected to render the Military independent of and superior to the Civil Power.
- For quartering large bodies of armed troops among us.
- For protecting them, by a mock Trial from punishment for any Murders which they should commit on the Inhabitants of these States.
- He has constrained our fellow Citizens taken Captive on the high Seas to bear Arms against their Country, to become the executioners of their friends and Brethren, or to fall themselves by their Hands.

Obstructing our pursuit of happiness (3 items):

- He has erected a multitude of New Offices, and sent hither swarms of Officers to harass our people and eat out their substance.
- He has endeavoured to prevent the population of these States; for that purpose obstructing the Laws for Naturalization of Foreigners; refusing to pass others to encourage their migrations hither, and raising the conditions of new Appropriations of Lands.
- For cutting off our Trade with all parts of the world:

Refusal to allow and/or listen to appeals (2 items):

- In every stage of these Oppressions We have Petitioned for Redress in the most humble terms: Our repeated Petitions have been answered only by repeated injury. A Prince, whose character is thus marked by every act which may define a Tyrant, is unfit to be the ruler of a free people.
- Nor have We been wanting in attentions to our British brethren. We have warned them from time to time of attempts by their legislature to extend an unwarrantable jurisdiction over us. We have reminded them of the circumstances of our emigration and settlement here. We have appealed to their native justice and magnanimity, and we have conjured them by the ties of our common kindred to disavow these usurpations, which would inevitably interrupt our connections and correspondence. They too have been deaf to the voice of justice and of consanguinity.

Choosing a Mix of Three Types of Grievances

The arguments used to justify the American Revolution were, in part, ordinary grievances that normally are dealt with in courts of law, or at a Court of Royalty, or in a Parliament. Here we recognize two types:

- First, violations of practices and norms established both in England and in the American colonies, for example, suspending trials by jury, refusing to consider and sign laws enacted by colonial legislators, and unwarranted closing of legislatures.
- Second, violation of practices and norms established in England, but without firm tradition in the colonies, for example, imposing taxes without consent of a local legislature, and quartering armies on the territory without consent of colonists. Such abuses came almost naturally to a colonial power.

Several grievances used to justify the Revolution were of a third type and were formulated with the aid of an image of an ideal society. In this type we have justifications derived from utopias:

- Third, violations of practices and norms of an ideal society, not firmly established, neither in England, nor in the colonies. It is well to remember that the freedom and justice preached by John Locke were far from fully realized in England at that time. But in a new United States of Americas they should apply.

John Locke's ideas were much more celebrated in America than in England: human equality, inalienable rights, the pursuit of happiness, freedom of speech, and freedom of assembly. The full development by Montesquieu of Locke's ideas of separation of legislative and executive power to include also judiciary power were also alive among the American Federalists, but belonged at that time still in a utopian category of thinking in Europe, not put into practice anywhere on the continent. Was it even seriously contemplated by leading European politicians of those days as something to be put into practice?

The steam of the American Revolution can be attributed to many factors; I regard the perhaps most important one to be its successful mixture of justifications based on established practices at home and/or abroad and of justifications based on untried, but promising, ideal practices.

The last two grievances about the refusal of the British King and Parliament to listen to appeals are interesting to us in our effort to study societies ruled by words rather than through violence and new revolutions. First of all, these grievances are instructive when we seek to understand the American Constitution that emerged after the successful revolutionary war. The new country was given many opportunities for citizens to be heard by the government, and it provided several easy ways for citizens to seek redress. Thus, the Americans were given not only a right to vote for their go-

vernment in general elections, and to sue their government in a court of law, if need be, they also obtained a regulated process to amend their constitution, and an independent Supreme Court to guard and interpret the constitution. All these provisions have contributed to give the Constitution of the United States a long life and to give The Supreme Court higher prestige among the American public than the Presidency and the Congress. Eventually, the United States allowed also the ultimate non-violent practice in this process of making a government pay attention to grievances from the citizens: *civil disobedience*.

Civil Disobedience

Civil disobedience is an active, polite, and non-violent response to disliked laws. It provides practical actions for persons whose dignity has been offended by laws or authorities and who therefore perceive a right of disobedience in regards to the offending law. In short, it is one way to implement the thesis of the Austrian jurist of modern natural law Alfred Verdrass (1958) that persons whose dignity has been offended by laws or authorities need not obey the offensive laws or directives. This is not explicitly written into the Constitution of the United States, but Henry David Thoreau inspired this process of canceling obnoxious governmental practices. In his essay *Civil Disobedience* (Thoreau 1849/1993) he presents his reasons for having refused to pay taxes as an act of protest against slavery and against the Mexican-American War.

If the civilly disobedient, “the resisters,” are caught by the police, they refuse to move. They may try to make the violence used by the police during their capture visible to the media. If drawn into court, they get new opportunities for verbal protests and for publicity for their cause. The process has been used by movements for independence (India), against laws of racial segregation (American South and South Africa), and against drafts into wars considered unjust (Vietnam).

Civil disobedience is an organized activity that requires knowledge and preparation by the resisters. This is an accepted means of changing norms in a modern society, but only if the resisters, if and when caught, are prepared to assume the complete, prescribed consequences of the existing laws which they want to have abrogated. They must be psychologically prepared, not only for criminal charges, but for the negative opinions that the law-abiding always ascribe to deviants. However, these individuals may become heroes if their activity ends with the invalidation of the unwanted law.

An outstanding example of this kind of hero is “the mother of the civil rights movement” in the United States, Mrs. Rosa Parks, an African-American seamstress, who had been a secretary to the President of NAACP, the National Association for the Advancement of Colored People. On the 1st of December 1955 she was arrested in Montgomery, Alabama for not standing and letting a white bus rider take her seat. Protests lasting eleven months were organized by Dr. Martin Luther King, pastor of a local Baptist Church. On November 13, 1956 the US Supreme Court declared that Alabama’s state and local laws requiring segregation on buses were illegal, a landmark decision that changed the country.

References

- Mills, C. W. (1940). Situated Action and the Vocabulary of Motives. *American Sociological Review*, 5, 904-913.
- Thoreau, H. D. (1849/1993). Civil Disobedience (Original title: Resistance to Civil Government). *Aesthetic Papers/Dover Thrift Editions NY*, 1-18.
- Verdrass, A. (1958). *Abendländische Rechtsphilosophie. Ihre Grundlagen und Hauptprobleme in geschichtlicher Schau*. Wien: Springer.
- Zetterberg, H. L. (2010). *The Many-Splendored Society: Fuelled by Symbols* (Vol. 3). Scotts Valley CA: CreateSpace.

Biographical note

Hans L. Zetterberg has taught sociology at The Graduate School of Columbia University and at Ohio State University, where he was Chairman of the Sociology Department. In his native Sweden he has been the chief executive of a foundation supporting social science (The Tri-Centennial Fund of the Bank of Sweden), a longtime pollster and managing director of a market research company (Sifo AB), and the editor-in-chief of a Swedish national daily (Svenska Dagbladet). He is a past President of The World Association of Public Opinion Research.

Du har väl alla tidigare nummer av Sociologisk Forskning?
Om inte så går de att beställa via vår hemsida www.sociologforbundet.se

2009

SOCIOLOGISK FORSKNING

KRONOLOGISK BIBLIOGRAFI – ARTIKLAR

Nummer 1 2009

Sociologernas relationsväv

Forskning med juridiska förvecklingar *Fredrik Bragesjö och Margareta Hallberg,*

Att prata ihop sig i rätten *Ingrid Sahlin*

Europeisk familjelycka *Anders Hellström*

Ökat hot och våld i arbetslivet – en följd av förändrade arbetsförhållanden?

Kristina Jerre

Survey Research and Sociology *Martin Bulmer*

Nummer 2 2009

Tidskriftens granskningsprocess

Sociologin, hybriderna och den sociala verkligheten – exemplet kärnavfall

Göran Sundqvist och Mark Elam

De oauktorerade migranterna i svensk byggnadssektor – en studie i deportationspolitik 1990–2004 *Denis Frank*

Sociala normer, sociala identiteter och socialt avstånd *Ulf Himmelstrand*

Nummer 3 2009

Sociologisk Forskning, Web of Science och Sociological Abstracts

Smärta, skönhet och sociomaterialitet – en intervju med Dag Østerberg om begreppen form, förändring och socialitet *Sverre Wide*

Skilsmässor och separationer – betydelsen av rollspecialisering och jämställdhet *Karina Nilsson och Mattias Strandh*

Ungdomars samtal kring risker – relationen mellan riskförståelse och platsanknytning *Erika Wall*

Why Whiteness Studies needs to think about warfare *Vron Ware*

Repliker

Nummer 4 2009

Vårt internationella sociologförbund

Har den interna demokratin i politiska partier försvunnit över tid? *Karl Loxbo*

Arbetslöshet som en icke önskvärd konsekvens av socialbidrag: Resultat från en tidsserianalys på befolkningsnivå i Sverige 1946-1990 *Sten-Åke Stenberg och Lars Brännström*

Virtuella kroppar: Presentationer av jaget i svenska dagboksbloggar. *Lovisa Eriksson*

Towards a Post-Patriarchal Gender Order: Confronting the Universality and the Particularity of Violence against Women *Yakin Ertürk*

Recensioner i varje nummer

Sociologförbundet har ordet i varje nummer

Recensioner

Lynn S. Chancer & Beverly Xaviera Watkins, *Sociala positioner: en översikt*. Lund: Studentlitteratur, 2009

Sociala positioner – en översikt, är en översättning av Lynn S. Chancers och Beverly Xaviera Watkins bok *Gender, Race, and Class – An overview*. Boken tillkom efter att Chancer utformat kursen ”Gender, Race, and Class”, som hon under 1900-talet undervisade på tillsammans med Watkins.

Inledningsvis beskriver Chancer hur reaktionerna, både från inspirerade studenter och skeptiska kollegor, fungerat som en särskild drivkraft till boken. Chancer och Watkins argumenterar dels för genus-, ras- och klassfrågornas sociologiska relevans, dels för vikten av att analysera de inbördes relationerna mellan dessa tre dimensioner. Författarnas vetenskapliga ambition handlar om att utforska olika sätt att analysera genus, ras och klass samt att förhålla sig till de konsekvenser sådana ansatser får för forskningspraktiken. Utöver denna vetenskapliga ambition finns en politisk ambition, som bland annat kommer till uttryck i försök att diskutera möjligheter till social förändring. Bokens disposition utgår från upplägget på kursen ”Gender, Race, and Class”. Samtliga kapitel i boken bygger på en dialog med exempel från företrädesvis amerikansk forskning och populärkultur och i vissa fall används också Chancers reflektioner som lärare i framställningen.

Boken innehåller fem huvudkapitel. I det första av dessa, introduktionskapitlet, redogör Chancer & Watkins för de teoretiska utgångspunkterna, i form av fyra centrala debatter och ett analysverktyg. Debatterna som introduceras är essentialism/socialkonstruktionism, universalism/kulturrelativism, reduktionism/komplexitet samt identitetspolitik/koalitions politik. Att erbjuda studenterna en orientering inom dessa debatter, blir för Chancer och Watkins en ingång till att diskutera genus, ras och klass. Analysverktyget som introduceras kallas ”Chancers A/B/C-analytiska system” och är ett sätt att åskådliggöra hur individer besitter flera positioner samtidigt och därför kan uppleva sig vara i maktposition och vara maktlösa samtidigt. Introduktionskapitlet innehåller även ett avsnitt om ”fördomarnas karaktär”, där Chancer och Watkins belyser hur olika teoretiska perspektiv har sökt förklara varför fördomar och diskriminering uppstår, men också vilken funktion dessa fenomen fyller i samhället. Här väver författarna samman biologiska, psykologiska och sociologiska perspektiv.

Följande tre kapitel fokuserar vart och ett, genus, ras och klass. Kapiteln har något olika ingångar, vilket redan kapitelrubrikerna indikerar. I kapitlet om genus förs en diskussion om hur genusfrågan har hanterats inom sociologin, antropologin och historietvetenskapen. I Chancer och Watkins framställning har sociologer i första hand ägnat sig åt att utmana essentialistiska förståelser av kön, antropologer har sökt spåra orsakerna till kvinnors underordning, medan historiker fokuserat feminismerna som social rörelse. Genomgången tydliggör hur frågor om ras och klass kommit att integreras i genusforskningen. Kapitlet om ras utgörs av en problematisering av rasbegrep-

pet, utifrån bland annat sociologerna Michael Omi och Howard Winants arbeten. Ett centralt resonemang i detta kapitel är antireduktionismen som märks i författarnas kritiska hållning till analyser som till exempel härleder ett visst socialt problem *endast* till konstruktioner av ras och därmed osynliggör andra möjliga förklaringsmodeller. I kapitlet om klass ligger tyngdpunkten på att framhålla klassfrågornas betydelse i USA. Diskussionen knyts sedan till en genomgång av Karl Marx, Max Webers och Pierre Bourdieus bidrag på området. Kapitlet rymmer också en kritik av att genus och ras ibland betraktas som funktioner av klassrelationer och att klass därmed tillskrivs en determinerande status.

I det avslutande kapitlet diskuteras bokens implikationer för de praktiska konsekvenserna som flerdimensionella analyser kan ha. När finns en poäng med att analysera samtidiga konstruktioner av genus, ras och klass? I vilka situationer kan det tvärtom finnas skäl att fokusera någon aspekt framför andra? Och hur kan forskaren analytiskt gå till väga för att begripliggöra både likheter och skillnader mellan genus-, ras- och klassrelationer? Bokens för- och efterord är författade av sociologen Clary Krekula. Dessa kortare kapitel knyter, bland annat med hjälp av statistiska illustrationer, bokens tematik till en svensk kontext.

Att disponera en bok utifrån vad som verkar ha varit ett väl fungerande kursupplägg är ett intressant grepp, som har potential att ge spännande infallsvinklar. I kapitlet om klass vävs undervisningen in på ett förtjänstfullt sätt, då Chancer låter studenternas något bristande engagemang vid dessa undervisningstillfällen fungera som en öppning till ämnet. I resterande kapitel saknas emellertid undervisningskopplingen, vilket gör att jag som läsare i vissa fall möter uppdelningar och definitioner som möjligen har en pedagogisk poäng, men som blir teoretiskt förenklade. Ett exempel på detta är kapitlet om genus som lokaliserar olika genusdiskussioner till olika forskningstraditioner. Med tanke på genusfrågans tvärvetenskapliga karaktär, riskerar disciplinuppdelningen att bli missvisande eftersom den indikerar att det finns en konsensus kring ämnet inom en viss disciplin och att skillnaderna går att finna mellan discipliner. Struktureringen utifrån forskningstraditioner gör också att genusteoretiska ansatser som tillhör en annan disciplin än sociologi, antropologi och historia faller mellan stolarna. Särskilt saknar jag en mer utvecklad diskussion om den postmoderna problematiseringen av kön/genus-distinktionen, som blivit allt mer framträdande i sociologin.

Mitt generella intryck av boken är att den utgör ett mycket ambitiöst och engagerat projekt. Den förenar nyare perspektiv med den klassiska sociologin och väver däremellan in populärvetenskapliga illustrationer och undervisningsbetraktelser. Den lyfter också frågor om den flerdimensionella analysens följder på ett sätt som kan bidra till reflektion och inspiration både hos forskare och studenter. Bokens tydliga fokusering på den amerikanska kontexten med sina specifika exempel, väcker emellertid frågor kring bokens användbarhet i ett svenskt undervisningssammanhang. En koppling mellan de två kontexterna upprättas visserligen i för- och efterordet, men i denna diskussion är strukturerad utifrån en annan analysnivå och terminologi än boken i övrigt. Något som förblir oklart för mig är också hur författarna ontologiskt förhåller

sig till det de undersöker: Är genus, ras och klass kategorier? Positioner? Identiteter? Dimensioner av det sociala? Möjligen hade dessa oklarheter kunnat tydliggöras med en mer explicit förankring i feministisk intersektionalitetsforskning. Mina invändningar begränsar emellertid inte bokens förtjänstfulla framhållande av genus- ras- och klassfrågornas fortsatta relevans inom sociologin – inte som isolerade, utan som integrerade frågor.

Malinda Andersson, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

Jørgen Elm Larsen & Nils Mortensen (red.), *Udenfor eller indenfor: Sociale marginaliseringsprocessers mangfoldighed*. Köpenhamn: Hans Reitzel, 2009

År 2006 vann den borgerliga alliansen valet med sin slogan "Minska utanförskapet!" medan socialdemokraterna förlorade med sin slogan "Alla ska med!". Sedan dess kan ordet "utanförskap" knappast nämnas förrän associationerna går till moderaterna och alliansen. Till och med socialdemokraterna använder nu ymnigt begreppet "utanförskap" i sina politiska utspel, trots att deras ledord sedan gammalt är "alla". Egentligen handlar det emellertid om samma sak; varje medborgare i det svenska samhället ska kunna räknas som en fullvärdig medborgare med privat autonomi och möjlighet att upprätthålla de rättigheter och skyldigheter som tillskrivs medborgarskapet. De frågor man politiskt tvistar om har istället blivit hur man ska definiera "utanförskapet" och hur många som kan påstås tillhöra detta samt vilka åtgärder som måste till för att förhindra dess fortbestånd.

Det politiska intresset för "utanförskapet" aktualiserades dock redan under 1990-talets början inom EU då kommissionen blev allt mer uppmärksam på arbetslöshetsproblemet i Europa framhåller Jørgen Elm Larsen och Nils Mortensen, redaktörer för boken *Udenfor eller indenfor: Sociale marginaliseringsprocessers mangfoldighed*. Arbetslösheten, hemlösheten och invandrarfrågan blev centrala ämnen i diskussionen om samhällets sammanhållning och Europas framtida välfärd. Arbetsmarknaden utnämndes till samhällets viktigaste sektor, ekonomiskt såväl som socialt. Stora gränsöverskridande forskningsprojekt igångsattes med marginalisering, utstötning, exklusion och inklusion, integration och segregation som ledord. – I detta bredare perspektiv ter sig inte Reinfeldts tal om "utanförskap" som något nydanande och eget, utan snarast som ett eko i en sedan länge pågående debatt.

Inom sociologin är emellertid detta tal om "utanförskap" och marginalisering inte något nytt. Det känns igen från 1930-talets chicagoskola och från begrepp som stämplingsteori, stigma och outsiders samt från 1960- och 70-talens avvikande-sociologi associerad till namn som Becker, Goffman och Elias. Men då var inte studiet av "samhällets utsatta" centralt finansierad main-stream forskning utan snarare ett uttryck för samhällsprotest och lojalitet. Även inom välfärdsforskningen sågs arbetslös-

het, sjukdom och fattigdom som uttryck för ojämlikhet.

Med 1990-talet sker dock en avgörande diskursförändring hävdar Larsen och Mortensen. Ett perspektivskifte sker från att se i termer av ”*uppifrån och ner*” till att se i termer av ”*inne-ute*”. Det betyder att sociala problem inte längre uppfattas som ett resultat av maktskillnader mellan klasser eller socialgrupper utan som i första hand ett resultat av pågående utanförskapstendenser. Därmed förändras också synen på sociala problem, hävdar författarna, från att ha betraktats som strukturella företeelser till att betecknas som mer individuella och kräva ett större personligt ansvar för att bli lösta.

I boken *Udenfor eller indenfor* ges ett annat perspektiv på marginalisering och ”utanförskap”. För det första betonas komplexiteten och mångfalden hos fenomenet genom att en lång rad empiriska exempel analyseras och uppenbarar olika typer av verk samma processer. Marginalisering är knappast något som enbart återfinns på arbetsmarknaden utan försiggår i en mängd olika sammanhang som i skolan, rättssystemet, daghemmet, på internet osv. För det andra visar studierna också på att det inte går att hemfalla åt enkla ”vi-dom” analyser utan större teoretisk kändedom inom området krävs. I detta sammanhang introduceras Niklas Luhmanns teoretiska innebörd av marginaliseringsprocessen och den tillskrivs en central ställning i boken.

Det mångfasetterade blir uppenbart med Luhmanns sätt att se på samhällets differentiering. Det handlar inte bara om skillnader beroende på olika funktionssystem och deras tilltagande mångfald utan också om klassmässig uppdelning och hierarkier förutom motsättningar och konflikter grundade i samhällsgruppers intressen och värderingar. Olikhet och splittring dominerar sålunda bilden, men vad är det då som håller samman detta fragmenterade och pluralistiska samhälle? Det svar som här ges är att den sociala tilliten torde vara mekanismen för sammanhållningen i det moderna samhället. Det avser både tilliten till andra människor, som vi dagligen möter men inte känner, och tilliten till samhällets institutioner och dess funktionssätt. Den sociala tilliten skulle alltså vara det moderna samhällets integrationsmekanism. Inom ramen för Luhmanns tänkesätt görs en distinktion mellan mer övergripande marginaliseringsprocesser i samhället som helhet å ena sidan och mer avgränsade processer å andra sidan. Begreppsparet differentiering – integration reserveras för den övergripande nivån medan den binära beteckningen exklusion – inklusion förbehålls marginaliseringsprocesserna på person- och grupp-nivå. Det betyder att dagens tal om etnisk integrering i Luhmanns teori är att hänföra till samhällets exklusions- och inklusionsprocesser. Med denna beteckning hålls dörrarna öppna, hävdar Mortensen, för ett mer nyanserat utforskande av immigranternas och andras livsvillkor och mindre tyngt av forskarnas för-föreställningar. Det blir också uppenbart att det inte alltid råder en skarp skiljelinje mellan inklusion och exklusion. Ett exempel på detta är institutionaliseringen av människor som skett i olika tider. Den kan inte bara förstås som samhällelig exklusion utan också som samhällelig inklusion. När en institutionalisering sker exkluderas klienter från det ”normala” samhället men samtidigt inkluderas de i vad Luhmann betecknar som ”samhällets exkluderande område”.

Boken *Udenfor eller indenfor* innehåller dock långt mer än Luhmanns teori. Den är fylld av empiriska exempel som analyseras med hjälp av olika teorier och begrepp.

Margaretha Järvinens avsnitt "Mellan patologi och frihed – perspektiver på marginalisering" är en intressant sociologisk diskussion om ambivalensen i betraktandet av den hemlöse – är hemlöshet uttryck för något sjukt eller frigörande? En originell undersökning och operationalisering görs av Elm Larsen i "Marginalisering og levekår" där andelen exkluderade, inkluderade och grupper däremellan räknas i det danska samhället perioden 1976-2000. Med den valda mätmetoden visar det sig att inklusionen har tilltagit och exklusionen minskat under denna tid. Detta aktualiserar ett annat tema i boken nämligen marginaliseringsprocessernas beroende av rum, tid och samhällsvärderingar. Här görs till exempel en analys av kriminellas exkludering och inkludering i samhället över flera decennier. Dynamiken i boken accentueras vidare med studier av etnisk stigmatisering och olika sätt att hantera outsideridentitet bland danska immigranter.

Här demonstreras marginaliseringsbegreppets aktualitet inte bara för socialpsykologin utan också för den politiska sociologin. Exploateringen och sammanhållningens former i ett fragmenterat och individualiserat samhälle problematiseras. Men samtidigt blir innehållet som i så många andra antologier relativt uppstyckat trots att det gör anspråk på att uppnå ett helhetsmässigt perspektiv. Samtidigt är en sammanställning som denna välbetänkt då själva formen ifrågasätter den "stuprörsforskning" som finns inom det här området med specialister på immigranter, hemlösa, arbetslösa kriminella, barn, äldre, funktionshindrade respektive andra befolkningsgrupper.

Eva Sandstedt, IBF samt Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

Adrian Johnston, Badiou, Žižek, and Political Transformations: The Cadence of Change. Evanston: Northwestern University Press, 2009

Alain Badiou och Slavoj Žižek har i sina respektive verk motsatt sig varje antydning om den nuvarande kapitalistiska samhällsordning såsom den enda tänkbara samhällsordningen. De har uttryckt att vi måste motstå denna frestelse och hålla den politiska fantasin öppen genom att utmana den rådande bilden av den globala senkapitalismens orubblighet – och detta utan att sjunka ned i vulgärmarxismens ekonomiska determinism.

Den amerikanske filosofen, psykoanalytikern och samhällstänkaren Adrian Johnston har mot bakgrund av detta skrivit en bok som undersöker de teoretiska fundamenten för Badiou och Žižeks förespråkande av motståndets möjlighet. Johnston diskuterar utifrån Badiou och Žižeks respektive verk en viktig fråga: Hur uppstår politisk förändring? Johnston formar en bild av dessa tänkares syn på politiska förändringars inherenta konstitution, deras plötsliga framträdande ur den förgivettagna sociala ordningen och hur de upprepas, hur de fördröjs eller går förlorade. Dessutom belyses de två tänkarnas ideologikritiska hållning och deras syn på subjektet. Syftet med boken är att visa hur Badiou och Žižek genom sina analyser av dagens politiska situation och sina teoretiska kontemplerationer, på olika men delvis förenade sätt, be-

handlar frågan om hur radikala förändringar i den givna verkligheten alls är möjliga.

Hos Badiou är det Nya i en situation något som framträder immanent ur den specifika situationen. Johnston beskriver hur den radikala förändringen – hos Badiou benämnd *händelsen* – utgör en abrupt framträdande diskontinuitet i den rådande sociohistoriska kontexten. Badiou talar även om händelsens *plats*, vilken beskrivs som dess nödvändiga, men inte tillräckliga villkor. Platsen bär på element icke erkända, men som beroende på platsens möjlighet att självreflexivt ge uttryck för sig själv i den rådande ordningen kan framträda som en händelse. Här formar Badiou ett specifikt ideologibegrepp: den statiska ideologin. Denna kan antingen få små modifikationer att framstå som det Nya (t.ex. den senkapitalistiska ideologins framhävande av systemets ständiga revolutioner, vilka dock inte bidrar till annat än att bevara status quo) eller få de platser som härbärgerar potentiella händelser att te sig som obetydliga förändringar i systemets funktioner. Förekomsten av rupturer visar dock att den rådande regimen aldrig är helt internt solid. Det finns således ett möjligt handlingsutrymme i denna marginal av oberäknelighet.

Johnston beskriver att händelsen enligt Badiou måste ske två gånger. För att händelsen skall kunna förbli en händelse, och inte försvinna, krävs att någon erkänner den såsom en händelse och bevarar en trohet gentemot den. För Badiou krävs det aktörer som bär händelsens arv tillbaka in i framtiden, som upprätthåller rupturen i ordningen och tvingar fram det Nya. Johnston poängterar dock att Badiou endast talar om ett tvingande *post hoc*. Händelsen framstår fortfarande som en mirakulöst framträdande tilldragelse, där subjekten först retrospektivt konceptualiserar och drar konsekvenserna av händelsen.

Ifråga om Žižek diskuterar Johnston den sedvanliga kritiken mot Žižeks pendlande mellan freudiansk-lacansk metapsykologi och analyser av kulturella och politiska fenomen; Žižek anses ofta ignorera klyftan mellan det individuella och det sociala, mellan den libidinala och den politiska ekonomin. Men vad som då misskänns är att det ur ett lacanskt perspektiv inte finns någon grundläggande erfarenhet av ett individuellt själv som först därefter reifieras av den sociosymboliska ordningen. Subjektet framträder först *genom* denna symbolisering och existerar endast *som om* det hade en fixerad, oberoende realitet. På analogt vis existerar den store Andre (samhället, potentaten, staten, makten) endast såsom en självuppfyllande profetia. Det som Johnston här lyfter fram hos Žižek är enligt min mening sociologiskt sett av stor vikt för förståelsen av relationen mellan ett ”affektivt” subjekt och den institutionella ordningen – och för en genuin ideologikritisk teori. Exempelvis belyser Žižek senkapitalismens framgångsrika framställande av sig själv såsom socioekonomiskt oundviklig genom att fokusera på kapitalismens artificiella produktion av ett ständigt överflöd av begär, tillsammans med Lacans tes att det föreligger en grundläggande brist i det mänskliga begärets centrum. För Žižek är denna ”brist” en drivkraft till förändring, en dysfunktionalitet inherent i de transformativa krafter som verkar i det politiska. Dysfunktionaliteten skall inte tolkas fatalistiskt som om vårt begärs omätthet gör att vi är tvingade till att acceptera den rådande ordningen ständiga produktion av möjligheter till njutning som det enda som kan fylla vår subjektivitets begärande tomhet. Denna

uppfattning måste undvikas eftersom den endast leder till ett ständigt uppskjutande av en genuin politisk handling. För Žižek innebär en dylik genuin politisk handling – benämnd *akt* – en förändring av själva konceptualiseringen av vad som anses möjligt eller omöjligt.

Det är enligt Johnston problematiskt att både Badiou och Žižek tenderar att på förhand utmåla en nedslående bild av vilka möjligheter till förändring som föreligger. Han ser en risk att teorierna kan leda till ett ständigt uppskjutande av ett engagemang att tvinga fram förändringar. Men samtidigt, i det opportunistiska framhållandet av faran för isolering i ett intellektualitetens elfenbenstorn riskerar vi emellertid att glömma bort att varje revolution kräver sin revolutionära teori.

I Johnstons eget bidrag menar denne att ett metodiskt och drastiskt skärskådande av konkreta samhällsproblem är nödvändigt. Vi måste dock förutsätta att varje akt eller händelse har en förhistoria och att i stället för att defensivt vänta på att systemets sprickor skall visa sig i ljuset av den radikala förändringens mirakel, menar Johnston att vi som tänkare i stället borde visa oss mer offensiva och kämpa för att destabilisera ”the seemingly stable through the minimal-yet-massive powers of thought” (s. 80).

Avslutningsvis ter det sig lämpligt att minnas Žižeks ord om att det i en revolution inte handlar så mycket om att människor syftar till att realisera sina emancipatoriska drömmar, utan desto mer om att dessa människor måste rekonstruera själva sättet att drömma. Oavsett om radikal förändring uppstår *ex nihilo* eller ej, kräver den alltid ett radikalt tänkande, oavsett om det gäller såsom konstitutiv förutsättning eller retrospektiv affirmation. Det kan inte förnekas att Johnstons bok i sin diskussion av två av vår samtids enligt min mening viktigaste samhällskritiker går en lång väg för att visa på andra sätt att drömma, på andra sätt att tänka det radikalt annorlunda.

Lennart E. H. Räterlinck, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

Anna Olofsson & Susanna Öhman (red.), *Risker i det moderna samhället: Samhällsvetenskapliga perspektiv*. Lund: Studentlitteratur, 2009

Forskargruppen *Kris och risk i det heterogena samhället* (KRIHS) vid Mittuniversitet har sammanställt en läsvärd volym, med en lätt missvisande titel. Boken handlar främst om risk i relation till *heterogenitet*, och framställningen är inte begränsad till samhällsvetenskapliga perspektiv. Dessutom presenteras KRIHS egen forskning kring hur olika grupper i vårt heterogena samhälle förhåller sig till risk.

De första sju kapitlen vill ge en introduktion till befintlig riskforskning, och som sådan torde boken fungera alldeles utmärkt och utgöra ett välkommet svenskspråkigt tillskott. Målgruppen är främst högskolestuderande inom sociologi, socialpsykologi och psykologi, samt praktiker inom krisberedskap och riskhantering. I inledningskapitlet presenteras riskbegreppet och kortfattat riskforskningens olika inriktningar. Där slås också fast att eftersom samhället karakteriseras av en ökad *faktisk* heterogenitet, och att vi blir allt mer medvetna om denna, måste det få konsekvenser för både

riskforskning, riskhantering och riskkommunikation. Detta budskap genomsyrar sedan hela boken, även de mer teoretiskt hållna delarna.

I kapitel 2 behandlar Anna Olofsson forskningen kring individ och risk. Det är den i huvudsak psykologiska och individcentrerade riskperceptionsforskningen som står i fokus, och hur den utvecklats under trettio år. Sedan följer ett kapitel där Olofsson diskuterar olika aspekter av riskkommunikation. Så långt är framställningen mycket pedagogisk, med väl valda exempel som tar läsaren i hand. I kapitel 4 introducerar Erika Wall det kulturteoretiska perspektivet på risk. Med tanke på att vi här tar flera kliv upp på abstraktionsstegen, inte minst då Mary Douglas komplexa modell av olika kulturtyper introduceras, hade perspektivet gärna kunnat beredas mer utrymme. Möjligen borde det också bytt plats med efterföljande kapitel, där Susanna Öhman via den klassiska sociologins intresse för industrialismens omvandlingar elegant introducerar nutida analyser av eventuellt nästkommande samhällsform: risksamhället. Tonvikten ligger förstås på Beck och Giddens, men även de bidrag som lämnats av Lash, Lupton och Wynne m.fl. ges utrymme. Den som inte är van att tänka i termer av aktör och struktur, eller kanske är obekant/obekvämt med socialkonstruktivismen, får här en liten grundkurs i sociologi.

Att skriva lättfattligt om systemteori är en utmaning, men i kapitlet som behandlar detta väljer Jörgen Sparf klokt nog att fokusera de Luhmannska bidrag som är verkligt "riskrelevanta", t.ex. att *kontingens* (ovisshet inför framtiden) är något som måste hanteras inom varje socialt system och som därmed binder samman olika system med varandra. Sparf står även för nästkommande kapitel, som presenterar forskning kring organisatoriska aspekter av samhällslig riskhantering. Governmentality-begreppet står i fokus, här definierat som "vår mentala inställning till styrning och ledning, dvs. hur vi tänker om det". Jag skulle visserligen vända på det och säga att det snarare handlar om styrning av (eller genom) vårt sätt att tänka, men det är en randanmärkning till ett kapitel som på ett förtjänstfullt sätt också behandlar den ökade mängden riskhantering i samhället, liksom de olika maktaspekter som kan läggas på denna.

Bokens fyra empiriska kapitel behandlar var sin s.k. *heterogenitetsgrund*, alltså faktorer som bidrar till att individer och grupper skiljer sig åt i sin relation till risk. De som behandlas är i tur och ordning etnicitet, ålder, funktionshinder och sexualitet. Det empiriska underlaget kommer i huvudsak från enkätundersökningen Samhälle och Värderingar (SoV) 2005. Resultaten visar bl.a. att personer med utländsk bakgrund upplever risker som mer hotfulla än vad majoritetsbefolkningen gör, att funktionshindrade är mer riskutsatta än majoriteten som en följd av marginalisering och färre resurser att hantera risk utifrån, att homo- och bisexuella upplever ett starkt utanförskap och även de har jämförelsevis färre resurser att disponera, samt att ungdomar uppfattar risker som mindre allvarliga än andra åldersgrupper. Ålder är en svår-fångad heterogenitetsgrund, där resultaten kan tolkas tämligen olika utifrån ett livsfas- respektive ett generationsperspektiv. Wall illustrerar detta på ett förtjänstfullt sätt.

Sammantaget är kanske inte de empiriska resultat som presenteras i boken särskilt överraskande i sig, och man kunde förstås önska sig mer kvalitativt material som kom-

plement. Men författarna lyfter sina respektive kapitel med hjälp av befintlig forskning, och det empiriska bidraget knyts väl ihop med bokens tidigare delar. Särkilt välskrivet finner jag Öhmans kapitel om sexualitet, där hon tecknar en ganska nedslående bild av utsatthet i det alltjämt heteronormativa samhället.

I avslutningskapitlet analyserar redaktörerna risksamhällets heterogena karaktär utifrån samhällsvetenskaplig teori. Ojämlighetens strukturella dimensioner understryks, liksom det faktum att olika heterogenitetsgrunder ofta sammanfaller och kräver en intersektionell riskförståelse. Just *riskförståelse* är också det begrepp författarna vill föreslå som alternativ till *riskperception*, eftersom det tydligare framhäver att risker alltid uppfattas och hanteras i ett socialt sammanhang.

Erik Löfmarck, Baltic and East European Graduate School, Södertörns Högskola

Repliker

Replik på Janne Flygheds recension

Janne Flyghed förnekar sig inte i sin recension av min bok *Gängbekämpning*. Tänk att ett etnografiskt inifrånperspektiv alltjämt kan vara så provocerande. Att kalla recensionen hårdvinklad är ett understatement – likt en stereotyp ”snut” som bara vill låsa in ”buset” tycks Flygheds ambition rent av vara att exkommunicera mig från sociologin. En alternativ tolkning är ju att det handlar om en illa dold pajkastning från vänster läktare. I båda fallen är det rätt svårt att försvara sig.

Men jag vill bidra med några klargöranden: (a) påståendet att jag inte skulle diskutera begrepp som gäng och organiserad brottslighet är grundlöst; (b) mitt resonemang om etnicitet och kriminalitet ingår i ett sammanhang där jag försöker belysa polisens problem med en betydande vittnesvilja i mångkulturella bostadsområden; och (c) ett tydligt fokus på polisens tillkortakommanden genomsyrar hela boken. Den senare helt enkelt därför att i centrum för mina analyser står en serie ofrånkomliga *dilemman* i polisens arbete mot organiserad brottslighet. Hur kriminalpoliser än beslutar sig för att göra med sina begränsade resurser så riskerar det att bli fel, i bemärkelsen att den ena sidan av dilemmat måste prioriteras ned eller t.o.m. bort. Genomgående i boken försöker jag hävda att kriminalpolisarbetet tar form i en oförutsägbar insatsverklighet. Denna både teoretiskt och empiriskt underbyggda argumentation, alltså att det händelsestyrda arbetet inte kan trollas bort från polisernas vardag, representerar en tämligen hård kritik av det plantänkande som florerar inom polisen på en central nivå. Givetvis kan jag ha fel – men att påstå att boken saknar en kritisk udd är rent nys.

Det är en kompetent skara polisforskare som nämns av Flyghed. Det är sant att jag kunde ha hänvisat till några av dem (jag har citerat de flesta i andra publikationer), men det hade bara marginellt hjälpt mig i den aktuella studien. Helene Gundhus har på nära håll studerat en liknande polisorganisation som jag, men utifrån andra frågeställningar. Min undersökning med fokus på kriminalpolisarbete orienterat mot gängkriminella individer i flera generationer är faktisk unik. Det är också därför som jag inledningsvis skriver att studien rör sig på ett experimentfält och hoppas att andra skall ta vid.

Dock tycker Flyghed att mina forskningspengar har varit bortkastade – men en sådan inkrökt värdering kan man väl bara komma fram till om man vill att poliskritiska kriminologer endast skall skriva för andra poliskritiska kriminologer. Om vi istället tänker oss att sociologin bör kunna fungera i en utåtriktad problemlösande tradition (se t.ex. tidskriften *Policing* Nr 2 2010), så blir bedömningen en annan. Exempelvis har Polismyndigheten i Västra Götaland uppfattat att min pragmatiska forskning gjort nytta. Jag har också varit engagerad i andra polissammanhang, bl.a. hos läns-kriminalen i Stockholm, och i olika folkbildningsinsatser och i media. Jag har blivit

inbjuden att skriva i en dansk antologi, och två lärobokskapitel kommer att publiceras inom kort. Nyligen blev en av mina engelska forskningsartiklar utvald att ingå i en amerikansk s.k. reader, *The Administration and Management of Criminal Justice Organisations* (Stojkovic Et al.). Min samlade produktion ligger också till grund för Vetenskapsrådets beslut att stödja ett nytt treårigt forskningsprojekt kallat "Hur styrs polisen?" (dnr. 2009–1209).

Skall det komma något konstruktivt ut av denna polemik så tror jag att det vore poängfullt att samlas kring en diskussion av just kritikbegreppet – vad avses egentligen när vi säger att sociologer är eller måste vara "kritiska"? Det är i alla fall uppenbart att jag och Flyghed har olika uppfattningar i frågan. Kanske att Sociologförbundet kan ta ett initiativ, eller *Sociologisk forskning*? Kanske ett nummer på temat kritik?

Till sist: Eftersom Flyghed endast behandlar ca 12 sidor av min bok torde ingen som tagit del av recensionen begripa vad boken handlar om. Därför glädjer jag mig åt att han råder tidskriftens läsare att också läsa *Gängbekämpning* – där är vi ju överens.

Micael Björk, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet

Janne Flyghed svarar Micael Björk

Några korta kommentarer till Micael Björks debattartade replik till recensionen av hans bok:

Björk hävdar att jag skulle ha något emot ett "etnografiskt inifrånperspektiv". Men som framgår av första stycket i min recension ser jag ett sådant perspektiv som alldeles utmärkt. Som poängterades är hans upplägg lovande och ambitiöst, problemet är att han inte lyckas ta det i mål. Något svar på kritiken av hans problematiska sammansmältning med sitt forskningsobjekt får vi inte ta del av utan istället handlar det mest om märkliga utfall mot mig som person.

Björk har också uppenbarligen missuppfattat detta med kritiskt förhållningssätt. För mig är det en självklarhet att forskningsprocessen präglas av ett kritiskt reflekterande till såväl metod och teori, som till sin egen roll och sitt forskningsobjekt. Det innebär självfallet inte att resultatet nödvändigtvis behöver leda till kritik av det som studerats.

Björk ger mig rätt i att de polisforskare som saknas i hans bok är såväl kompetenta som relevanta för hans studie, men påpekar att han använt dem i andra sammanhang. Men nu var det den här boken som recenserades. Det är vidare något märkligt att tillstå denna brist, och samtidigt ägna ett separat avsnitt åt att läxa upp ett antal enligt honom inkompetenta polisforskare för att inte vara tillräckligt polispositiva. I synnerhet som denna uppläsning inte har minsta koppling till hans studie utan ligger som en omotiverad paj i inledningen av bokens första kapitel. Hur Björk kan utelämnat Liv Finstad, Lars Holmberg och Ragnhild Sollunds arbeten, som har gjort utmärkta etnografiska studier av polisarbetet, är en fullkomlig gåta. I det ljuset kan det finnas anledning för Björk att något reflektera över det unika i den egna forskningen.

Björk hävdar att det finns ”en betydande vittnesvilja i mångkulturella bostadsområden”. Men att lyfta fram just dessa områden som särskilt problematiska i detta avseende är missvisande. Vittnesvilja är ett generellt problem eftersom ingen, oavsett om du bor i de ”balkaniserade bostadsområden” Björk nämner eller nån annanstans, gillar en golare. (Se t.ex. Lotta Fondéns bidrag i Estrada & Flyghed (2007) Den svenska ungdomsbrottsligheten).

Jag betvivlar inte att Polismyndigheten i Västra Götaland uppfattat att hans ”pragmatiska forskning gjort nytta”. Med viss nyfikenhet frågar man sig dock vad denna nytta består i och om detta är Björks ledstjärna i verksamheten, att göra nytta.

Jag delar helt Björks uppfattning i ett avseende och det är när han hävdar att han har svårt att försvara sig. Trots ovanligt stort replikutrymme vad det gäller recensioner, har han inte bemött den kritik jag framfört. Om jag är så ute och seglar i min recension som Björk menar borde det vara ytterst lätt att skjuta mig i sank. Men då bör han kanske ladda med andra argument än att min avsikt med min recension är att vilja ”exkommunicera” honom från sociologin (sic!), något som andas viss övertro på såväl min förmåga som hans egen betydelse för svensk sociologi.

Janne Flyghed, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet

Sociologiförbundet har ordet

Sveriges Sociologförbund blickar först framåt och avslutar detta meddelande med några tankar om Internationella sociologförbundets träff i Göteborg. Förbundet kommer att prioritera två saker under den nuvarande styrelsens mandatperiod. Det första är sociologidagarna och det andra är den nationella hemsidan för sociologi. Dessa båda hänger intimt samman med en starkare ekonomi genom det föreslagna institutionella medlemskapet som har diskuterats i en rad olika sammanhang. Låt oss här säga lite mer om våra visioner, och hur det skulle vara möjligt att bidra till att utveckla svensk sociologi genom förbundets försorg.

Vi ger hög prioritet till att förbättra sammankomsterna som numer benämns sociologidagarna och som går av stapeln vartannat år. Första gången dessa äger rum är planerat till Stockholm mellan tisdagen den 13 mars och fredagen den 16 mars 2012. Det är vår förhoppning att ett program skapas som gör att hela sociologisverige vill komma. Dagarna är tänkta att börjar efter lunch tisdagen den 13e med programmet för "ämneskonferensen", vilken planeras pågå till lunch onsdagen den 14e. Programmet för själva sociologidagarna börjar på eftermiddagen den 14e, och slutar fredag eftermiddag, vilket gör att alla kan vara hemma på fredag kväll. Tanken är att arbetsgrupperna både inleder och avslutar konferensen. Arbetsgrupperna utgör kärnan i våra sammankomster. Mingel är planerat för onsdagen och middag på torsdagen. Programmet är tänkt att innehålla en blandning av debatter, föredrag, möten med författare, samt sessioner exempelvis om hur man söker pengar och hur man publicerar sig. Inbjudna gäster utgör en naturlig del i detta. Programmet kan även innehålla utrymme för prefekt- och studierektorsmöten, samt jobbtorg där personer som inom kort kommer att disputerat samt nydisputerade kan träffa studierektorer och andra som söker personal för undervisning och forskning.

Programplaneringen kommer huvudsakligen att skötas av den lokala programkommittén under ledning av Göran Ahrne. Några sessioner organiseras av Sociologiförbundet. Vi vill betona att sociologiförbundets roll är att möjliggöra dessa sociologidagar – inte att styra dem.

Denna tanke om förbundet som en katalysator ligger också bakom det andra huvudmålet, att utveckla en nationell hemsida för sociologi. Den nationella hemsidan är tänkt att vara ett skyltfönster och knutpunkt för svensk sociologi, vilken kan förenkla för anställda och studenter att hålla sig informerad om kurser, program, tjänster med mera som är av intresse för sociologer. Dess första mål är att koncentrera informationen om de kurser som ges på avancerad nivå av svenska institutioner. Vi tänker oss att denna sida blir en sammanslagning av den nuvarande hemsidan för förbundet och den existerande sidan "avancerad sociologi". Sociologisk Forskning är förstas integrerat i detta.

Ansvar för sidans uppbyggnad och dess struktur kommer att ligga på sociologförbundet, men det huvudsakliga innehållet, med kurser, utlysningar med mera, och därmed dess uppdatering, kommer att ligga på respektive institution. En grundidé är att den information som idag institutionerna anger på sina respektive hemsidor, åtminstone vad gäller avancerade program och kurser, även kommer att ligga på den nationella sidan. Det är återigen värt att betona hur sociologförbundets roll huvudsakligen är att möjliggöra och tillhandahålla en struktur – inte att besluta om eller ha synpunkter på verksamheten. För att denna vision skall kunna realiseras krävs att svenska sociologmiljöer ställer upp och engagerar sig!

Vi vill slutligen återknyta till de varma dagarna i juli då Internationella Sociologförbundets stora kongress pågick i Göteborg. Även om sociologförbundet i formell mening var värd, skall det utan omsvep sägas att det är den lokala organisationskommittén i Göteborg, under Ulla Björnbergs ledning, som förtjänar ett stort tack från alla svenska sociologer för den stora insats som verkligen bidrog till att ge glans åt sociologin, och inte minst den svenska sociologin. Vi vill härmed framföra ett stort tack till Ulla och alla ni andra från Göteborg och övriga Sverige som på olika sätt bidragit för era utomordentliga insatser!

*Styrelsen
Sveriges Sociologförbund*

Publicering

Sociologisk Forskning accepterar för eventuell publicering vetenskapliga artiklar på svenska (eller annat skandinaviskt språk). Tidskriften tillämnar ett *referee*-förfarande, vilket innebär att artiklar som publiceras i Sociologisk Forskning är bedömda av oberoende kollegor. Sociologisk Forskning accepterar för bedömning endast texter som inte tidigare varit publicerade och accepterar inte för bedömning manuskript som samtidigt erbjuds annan tidskrift eller som bedöms av förlag. Artikel-författare erhåller tre exemplar av det nummer där texten publiceras.

Artiklar

1. För bedömning accepteras endast manuskript som författaren anser färdiga för publicering. Redaktionen accepterar inte synopsis, utkast till artiklar eller i övrigt ofärdiga manuskript.
2. Manuskript – utformade på det sätt som här beskrivs – skickas som word-dokument med e-post till tidskriftens redaktör under adress: sociologiskforskning@soc.uu.se
3. Manuskript accepteras som förslag till korta artiklar, mellan 4 000 och 7 000 ord, eller som förslag till långa artiklar mellan 8 000 och 10 000 ord inklusive abstract/sammanfattning. Manuskriptet skall vara utskrivet med dubbelt radavstånd och försett med goda marginaler. Nytt stycke görs med indrag med tabulatoren. Manuskript på annat språk än skandinaviskt accepteras för bedömning endast om överenskommelse träffats med redaktören innan manuskriptet skickas till tidskriften.
4. Redaktionen sänder normalt varje artikel till två externa lektörer för bedömning varför författare inte får anges på artikelns första sida (eller på annat sätt framgå av texten). På förstasidan anges endast artikelns titel. På ett separat blad anges artikelns titel, antalet ord, författarnamn, akademisk titel, institution samt den adress och telefonnummer till (huvud-)författaren som redaktionen enklast använder.
5. Redaktionen förbehåller sig rätten att avvisa manuskript som bedöms att inte passa tidskriftens profil. Redaktionen ger inte heller råd eller kommentarer utöver de som erhålls från de av redaktionen anlitade externa bedömarna (i de fall manuskriptet bedömts vara av sådant intresse att det sänts till bedömaren).
6. Manuskriptet skall innehålla en sammanfattning om cirka 150–175 ord på engelska (inklusive översättning av titeln till engelska) samt fem nyckelord (företrädesvis på engelska).
7. En kort författarpresentation (två rader) skall bifogas. Redaktionen förkortar utan samråd längre presentationer.

8. Fotnoter placeras på den sida där noten förekommer (inga slutnoter).
9. Tabeller och figurer skall vara infogade i den löpande texten och även skickas i separata filer i sitt ursprungliga program om det inte är word.
10. Litteraturhänvisningar i löpande text görs enligt följande: (Sontag 1977:35) alternativt Sontag (1977:35).

Referenser

Referenser utformas enligt följande:

Bok:

Pilgrim, D. & A. Rogers (1993) *A Sociology of Mental Health and Illness*. Buckingham: Open University Press.

Artikel:

Haavio-Mannila, E., J.P. Roos & O. Kontula (1996) "Repression, Revolution and Ambivalence: The Sexual Life of Three Generations", *Acta Sociologica* 39 (4):409–430.

Kapitel i bok:

Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor: Ett medel för minskad snedrekrytering?", 285–308 i R. Erikson, & J.O. Jonsson (red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlssons.

Recensioner

Recensioner av såväl sociologiska avhandlingar som annan litteratur (inklusive kurslitteratur) välkomnas och bedöms av redaktionen. En recension är på maximalt 1 000 ord. Ange författarens namn, bokens titel, utgivningsår, ISBN-nummer och förlag.

Repliker

I syfte att bidra till en levande debatt finns möjlighet att kommentera texter publicerade i tidskriften. Omfånget är cirka 1 000 ord. Kommentarer ska skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras kommer – under förutsättning att kommentaren publiceras – att ges utrymme att svara.

POSTTIDNING B

Kung slår dam:
Våldsforskningsmetodologi
i ett våldsamt jämställt Sverige
Jenny Westerstrand

Hårda nypor för ett mjukt samhälle?
Om medialisering och rasifiering
i utspelspolitikens Sverige
Magnus Dahlstedt

Akademisk kvalitet, vad är det?
Om utarmningen av den
akademiska autonomin
Adam Droppe och Björn Söderfeldt

A Vocabulary Justifying Revolutions
Hans L. Zetterberg

Recensioner

Repliker

Sociologförbundet har ordet

Avs.
Sociologisk Forskning
c/o Sociologiska institutionen
Uppsala universitet
Box 624
751 26 Uppsala

